

# z a l i v

SREČKO KOSOVEL — ZAPRISEŽENCI

IRENA ŽERJAL PUČNIK — PESMI

NAŠ POGOVOR — SLOVENSTVO, ZAMEJSTVO

DANIJELA NEDOH — MARIJ KOGOJ

PASKA DÚLICA — MATAJ IZ REZIJE

MILKO MATIČETOV — MALA REZIJANSKA  
ANTOLOGIJA

MARIJA MIJOT — ČE BE PRŠO NUONO

STOJAN SPETIČ — IZBIRA

IZ POROČILA UFCE — POLOŽAJ KATALONCEV

RADOSLAVA PREMRL — MOJ BRAT JANKO

ALEKSIJ PREGARC — PESMI

BORIS PAHOR — GLOSE '65

DUŠAN BUFON — BRAZDE IN ČERI

B. P. — SOCIALIZEM BREZ HUMANIZMA

NAŠA KNJIŽNICA — RAZPOKE, SV. PAVEL, POKER

POGLED NA ODER — MISLI

dn — ZAPISKI O GLASBENEM ŽIVLJENJU



*Daj mi besedo  
da jo verjamem  
sredi ubitosti.*

## **zaliV**

**maj - junij 1966 ■ št. 2 - 3**

Revija za književnost in kulturo; izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi, za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

Uredili.

*Danijela Nedoh, Marko Kravos,  
Milan Lipovec, Boris Pahor, Igor Tuta*

Odgovorni urednik:

*Milan Lipovec*

Naslov uredništva:

*Danijela Nedoh*

Campo S. Giacomo 9, tel. 56-435 - TRST

Revijo so podprli:

*dr. inž. Peter Merku, Leopold Ažman, Ema  
Tomažič, N. N., Stanko Pertot, Ugo Margon,  
Evelina Pahor, dr. Drago Martelanc.*

Cena posamezne številke

3 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna *Graphis*  
Ul. sv. Frančiška 20 - TRST

SREČKO KOSOVEL

## ZAPRISEŽENCI

Človeška družba je čudna reč. Če se zamotaš vanjo, postaneš preklet od težke pajčevine dobrih, a nadležnih rok. Poznal sem pesnika; dokler je živel v samoti, so se vzpenjale njegove melodije preko streh naravnost do Boga; temna je bila njegova soba, samotna, hladna — toda komaj sem vstopil vanjo, sem začutil, da sem v cerkvi. Skrivnostno so zrle na stenah podobe s prijateljskim pogledom. Obrazi so bili resni in bolešni, a vsaka poteza na njih je bila dovršena, do skrajnosti izvlečena; brez strahu do trpljenja bi mogel biti kipar, ki naj danes izdelaj tak obraz; potopljen bi mogel biti pod šumenje množic, da bi prisluškoval le nemim, tihim silam, ki se pretakajo v tmojnem dnu stvarstva. Pa komaj je stopil pesnik iz svoje sobe, jo je zasovražil. Temna se mu je zdela, hladna; grobnica za asketa — on pa ni imel asketnih lastnosti. Stopil je na cesto in se zasmejal široko v obraz novemu življenju.

Mlada dama v širokem plašču je prihitela mimo in se ozrla nanj s pobožnim, hrepenječim pogledom — tako pogleda človek, ki pozna le hrepenenje. "Je to mladi umetnik?" je vprašala deklica, najbrž dijakinja. Dijaki pa so čustvovali z umetnikom in molčali. In umetnik, ki je bil prej otrok, je postal umetnik. Ker se je bal za svojo umetnost, je vprašal: "Ali ni lepše hrepenenje od umetnosti. Hrepenenje je življenje, umetnost je forma." Toda zgodilo se je, da ga je zajel val toplih rok in ga dušil. In njegovi kipi so postajali vedno bolj smehljajoči, vedno bolj človeški; portretiral je mesarje z rdečimi podbradki in verižnike s trebuh; dame v tričetrtinskem profilu in tako dalje. Portretiral je narodne voditelje s kolajnami in zaslužne može: ustanovitelje in neustanovitelje — skratka vse.

In glej: soba, ki je bila lepa kot cerkev, je postala strašna kakor klet. Zdelo se mu je, da ga gledajo vsi ti

obrazi mrtvaško in sovražno in čustva božanske lepote ni bilo več v njih. Svoj najboljši kip je prodal; a mavec, ki ga je kupil za denar, ni hotel oživeti. Životaril je po sobah v polmraku tesnobe, a v cerkev si ni upal več.

Zaprisegel se je in kdor se zapriseže, postane uradnik; ekspeditor z dolgočasnim obrazom.

Mi, Šentflorjančani si radi zaprisegamo. Ali kaj je naša prisega? Dlani se strneta, a že vztrepečeta od izdajstva... Prikriti si ne upamo, da smo strahopetci, živimo kakor junaki...

(napisano marca 1923)

IRENA ŽERJAL-PUCNIK

## MRTVECA

Tu bomo pisali zgodbo o nemem poetu  
o mrtvem poetu  
v cement, ki je paznika prekril  
v kroglo, ki je prestregla robijaša na begu  
za brloge lačnih in sestradanih otrok  
za vse nenapovedljive govore posameznih  
občinskih mož

Nemi poet je ostal  
nemi poet je za vedno nem  
nemi poet je star kot nebo  
nevidno nepreklicno živ  
nemi poet nikoli ne umre  
in togotno biča sle  
ki so že zdavnaj postale votel vodnjak  
nekega dne ti bo žal, nemi poet  
za vse misli  
za vse dni  
za tvoje večno življenje  
kot neuničljiva pošast si postal in groziš  
razgrestbi mojo zemljo in razbiti moj cement  
med plastmi, ki za vedno umro

Volkovi stražijo cement  
v njem je izdolben skelet  
in svinec prestreza robijaševo telo

# SLOVENSTVO, ZAMEJSTVO IN DRUGE AKTUALNOSTI

*Naprosili smo Stana Kosovela, književnika, publicista in časnikarja, ki že dobrega pol stoletja spremlja našo duhovno in stvarno podobo med Ljubljano in Trstom, naj nam odgovori na nekatera vprašanja, ki nas nemalokrat spravljajo iz ravnotežja.*

Kaj sodite kot slovenski pesnik, ki je po prvi svetovni vojski soustvarjal novo slovensko kulturno ozračje, o položaju po drugi svetovni vojski? Mislite, da vodi nova forma mentis, ki jo dobiva mlajša generacija, k oblikovanju spremenjene, a slovenske podobe našega človeka, ali pa k oblikovanju značajske-narodno meglene konglomerata?

*Med jesenjo 1918, ko se je zrušila osemstoletna avstro-ogrska monarhija, in med spomladjo 1945., ko je vstala prenovljena Jugoslavija, se je položaj slovenstva bistveno spremenil. Po prvi svetovni vojni smo menili, da je slovenstvo doslužilo in da ga lahko postavimo v muzej ali pošljemo v pokoj, ker smo našli v jugoslovanstvu zanj popolnejše nadomestilo. V teku let se je izkazalo, da je to neizvedljivo, ker je slovenstvo prvi pogoj za jugoslovanstvo, ne pa narobe. Posebno očitna je postala razlika med slovenstvom in jugoslovanstvom na področju kulture. Zato se noben Slovenec ne more vključiti v jugoslovanstvo mimo slovenstva, temveč neposredno iz njega in z njim, kajti slovenstvo mora ostati v državno-politični skupnosti Jugoslavije neokrnjeno in spoštovano.*

*Kako je z novo formo mentis mlajše generacije, bi težje povedal. Premalo jo poznam iz neposrednih stikov. Morda so v meni tudi neki predsodki, ki jih prinašajo leta. Vendar se zanašam na to, da je naš mladi rod vzgojen v pošteni zvestobi in ljubezni do svojega naroda. Če je temu tako — in upam, da je! — se nam ni bati nobene nove forme mentis. Mladina bo napake popravila ali preskočila in obzorja razmaknila, ko dozori njen čas.*

Ali ni mogoče slovenski človek prav zato tako malo državotvoren, ker ne zna absorbirati velikih miselnih tokov, ker ne zna pri sprejemanju svetovnih nazorov razviti svoje ustvarjalnosti? Mislite, da je tudi to pasivno ali vsaj neoriginalno vključevanje v pripravljene kalupe posledica dolgih stoletij razmerja gospodar-podložnik?

*O državotvornosti slovenskega človeka, ki je služil tujim cesarjem in kraljem in je šele pozno prišel do svoje ljudovlade, ni lahko govoriti. Ta stvar je premalo preizkušena in bi se v sodbi lahko prenačili. Slovenci smo, kakor često slišimo, »nezgodovinski narod«, brez zadostnih izkustev na področju državnosti. Srbi in Hrvati nas v tem znatno presegajo. Trditev, da ne znamo absorbirati velikih miselnih tokov in razviti*

svoje ustvarjainosti, pa se mi vidi enostranska. Čeprav smo samo v pisateljski domišljiji Frana Levstika poslali na Dunaj kmetiškega Martina Krpana, da je ukrotil Brdavsca, ne smemo pozabiti, da smo bili vsaj soudeleženi pri kmečkih puntih ter smo prispevali v občečloveško zakladnico duha velike talente od Prešerna in Čopa do Cankarja. Res pa je, da smo rodili manj »državotvorcev« kakor kulturnih mož, a to nam je lahko v ponos, ne v sramoto. Državnikov nismo imeli preprosto zato, ker smo bili brez svoje države; tista, v kateri smo živeli, pa je hotela od nas prvenstveno hlapce in sužnje, ne pa ljudi svobodnih umov. V lanskih jubilejnih edicijah dunajske univerze sem našel med slavnimi imeni gojencev te institucije tudi Prešerna in Stefana. V državno-politični administraciji minule dobe se je do najvišjega vrha povzpel samo dr. Žolger, in še on le za kratek čas pred zatonom države. Izrazitejši talenti so se posvečali strokam, ki so jim bile dostopne in niso posegali v državne posle. Stevilčno šibki nismo mogli oddati večjih sokov v to smer, ker smo bili pač državljani druge in tretje vrste, uradniki in služabniki.

Kaj pa Vi osebno — ste pristaš določenega svetovnega nazora ali pa samo kateremu naklonjeni? Kakšni so Vaši pogledi na religijo? Kakšno je po Vašem razmerje slovenstvo-religija? V čem je to razmerje za slovenstvo plodonosno, v čem negativno?

Ustvaril sem si svetovni nazor na podlagi življenjskega izkustva, saj brez tega razumnik danes ne more izhajati. V religiji — bolje rečeno: v verstvih nasploh — vidim predvsem filozofske sisteme, ki vodijo človeka na začetni stopnji po vesoljskem prostoru duha. Religije vsebujejo tudi zakonitosti življenja in narave, zato ostaja njih veljavnost splošna in trajna. V prehodni dobi, ko človek išče smotre in smeri, mu je religija vsaj dobrodošla, če ne celo potrebna, saj ga vodi mimo nevažnega k važnemu. Pozneje, ko se znajde, jo lahko nadomesti s čim drugim, recimo s filozofijo, ki je manj dogmatična in tesna.

Slovinci smo imeli do religije precej ustaljene tradicionalne odnose, ki so bili časih preozko omejeni. Primeri: Prešeren - Luka Jeran - Dagarin, Gregorčič - Mahnič. V novejšem času so se stvarno izčistile in diferencirale. Minili so tudi časi, ko smo mešali vero s politiko, kar nam je v mnogih primerih kazilo značaje. V toliko je bilo naše razmerje do religije negativno. V kulturi novejše dobe pa nas je religija do neke mere srečno oplodila. Spomnimo se v slikarstvu Janeza Wolfa, bratov Subicev, v leposlovju pa Ivana Cankarja.

Nekateri marksisti skušajo danes ublažiti obsodbo religije kot opija, uspavajočega sredstva, ki zmanjšuje v ljudeh potrebo po uporu. Ta novi odnos do religije se je nedvomno rodil zato, ker so tudi krščanski ljudje spoznali, da sprememba družbenih odnosov ni v neposredni zvezi z verskimi resnicami in ni zato prav nič pregrešna. Kaj se Vam zdi glede tega, ko razmišljate o povojni slovenski družbi? Vse namreč kaže, da se marksizem v vzgoji še ni v plemeniti tekmi soočil s krščansko vzgojo. Skoraj bi rekel, da mladi ljudje nimajo ne marksistične ne krščanske miselnosti in etike, ampak samo bolj ali manj izrazite tehnične sposobnosti. Kaj mislite o tem? Je vtis, ki ga dobivamo pri obisku Slovenije zmoten?

Ni zmoten, navedbe ustrezajo dejstvom. Bila je potrebna precej dolga pot do spoznanja, da puntar ni pregrešen kristjan, če se postavi po robu

zaradi nepravilnosti ali krivice. Verske resnice niso pri tem prav nič prizadete. V slovenski družbi pa nastaja izza zadnje vojne čedalje večja praznina. Zdi se, kakor da ji nekaj manjka. Vendar kaj? Takole bi dejal: Stara božanstva smo zavrgli, novih pa nismo postavili — če zato, ker jih nimamo ali nočemo imeti, bodi zamolčano. Toda praznina je in ostane. Nekaj bo treba iznajti, da se to popravi. Če smo zavrgli kamnite bogove, postavimo na njih mesto vsaj lesene...

Ta preorientacija od nečesa k niču povzroča v mladih vrstah veliko škodo, kajti mladina gre nepoznano svojo pot, ki vodi često namesto k rešitvi, v pogubo. Mladi ljudje uživajo danes povojno svobodo, a se prav nič ne zavedajo, da je svoboda dar za zrelega človeka. Napačno pojmovanje svoboščin zavaja neizkušene često celo v kriminalne sfere. Značilen in precej resničen se mi zdi vtis, da niso mladi ljudje ne marksisti ne kristjani, temveč nekaj nedoločenega, kar se izraža v zanimanju za tehniko — toda doklej? Tudi tehnika lahko postane pojav od danes do jutri — in kaj potem? Vse to stanje kaže, da je mladina v krizi in dilemi. Ko se ji bo odprlo spoznanje, da tudi tehnika ni vse — kaj potem? Sledilo bo razočaranje, demoralizacija, cinizem — digresije, ki ne obetajo nič dobrega. Ideali pa so danes brez cene in veljave. Vse to vidimo, ugotavljamo, a ne ukrenemo ničesar proti temu.

Marksizem naj bi bil tudi nova etika. Kako potem, da je pri mladih slovenskih ljudeh v veljavi predvsem polnokrvni hedonizem?

Uživaštvo je lahko posledica razočaranja, iztirjenosti, življenjske praznote ali vsestranske prenasičenosti. Razvija se povsod, kjer ni pravih presledkov med delom in plačilom. Tudi tu ima neko vlogo napačno pojmovana svoboda. Nekateri menijo, da lahko počno vse, a za nobeno stvar ne odgovarjajo. V resnici pa vsakdo sam odgovarja za vsako stvar, ki jo stori. Življenje samo od sebe kvitira takšne račune — časih celo z udarci po glavi...

Kaj se Vam zdi, da je današnji slovenski človek bolj egoističen kakor je bil poprej?

Nedvomno je, česar je kriv deloma sam, deloma pa razmere, v katerih živi. Dobrih starih patriarhalnih časov ni več. Stvari in ljudje so se spremenili. Mnogokrat človek ni več človek, posebno ne tisti, ki vidi v prvi, drugi in tretji vrsti le sebe, potem pa dolgo sploh ničesar. In konec? Cloveška manjvrednost. A po tem se nihče ne vpraša.

Kako gledate na slovensko nacionalno vprašanje? Mislite, da je sedanjí nacionalni hlad samo prehodna posledica družbenega razvoja, ali pa se bojite, da utegne ta skrivljenost postati usodna?

Življenje v svetu, med ljudmi raznih narodnosti me je poučilo, da so nacionalizmu postavljene ozke meje. Torej ne moreš biti nacionalist iz muhavosti ali uporne kljubovalnosti. Vsi smo ljudje, vsak zasluži spoštovanje, če ga je vreden. Kljub temu pa sem v nečem neodjenjliv nacionalist: pri materinščini in pri zavesti narodne pripadnosti. Slovenščina mi je med vsemi jeziki najmilejši, nedotakljiv, naravnost svet jezik, ki se ga ne morem nikoli dovolj naučiti. Kdor se tega jezika nemarno dotakne, lopnem po njem. Prav tako sem nacionalist glede bodočnosti slovenskega naroda. Tu moramo biti na oprezu vsi, ki nas je rodila slovenska mati.

Ostati moramo odločni, nepopustljivi Slovenci, ponosni na svoje poreklo. Šele daleč za tem pride na vrsto zблиžanje s sorodnimi narodi in še na večjo daljavo splošno mednarodno sožitje, bratstvo v ožjem in širšem pomenu besede. Pri jeziku sem torej nacionalist, a ne iz neke ozke zagledanosti vase, marveč zato, ker nočem in ne smem zatajiti svoje krvi in biti, ker nočem postati mlačnež in renegat. Dolžnost, da smo takšni, veže vse brez izjeme. Od te zavesti je odvisna tudi naša prihodnost, bodočnost slovenstva. Nihče nas ne bo pogoltnil in zatrl, če ne bomo sami na to pristali. Zapraviti pa se ne smemo, ker imamo dolžnosti do sebe in drugih. Vse tu povedano velja za zamejstvo prav tako kakor za Slovence v matični deželi.

Kakšne so Vaše misli, ko primerjate nekdanjo aktivno in revolucionarno razgibano mladino s psihološko podobo sedanjih mladih ljudi?

Sodim in zatrdno vem, da so bili vsi revolucionarji, ki so nam krčili pot do slovenske in jugoslovanske stvarnosti, prepričani o svojem poštenju, torej idealisti, skrajno nesebični ljudje, ki so imeli v mislih najboljše, kar se da doseči za svoj narod in državo. Nekateri so se pozneje razočarali, kakor časih stavbenik na koncu ni zadovoljen s svojim delom, ko stoji pred njim. Na svetu pa je ni stvari, ki bi bila popolna, brez napake in pomanjkljivosti. Zavoljo tega ni treba obupati in odnehati. »Življenje ječa«, pravi Prešeren, Kette pa: Življenje je sovraštvo, večni boj. Tako je vedno bilo in bo, samo z razliko, da tega ne bomo čutili, ko bomo telesno minili. Življenje pojde naprej, mi pa, dokler smo v njem, ne smemo izgubiti upanja in vere v človeka in njegove sile, v vrednote, katerim se je pridružila tudi naša draga Primorska po letu 1947.





# PISATELJ IN DRUŽBA

*Že sedANJI svet si izbira in še bolj si bo izbiral jutrišnji svet bolj ali manj državno ureditev gospodarstva oziroma bolj ali manj strogo socialistično družbeno ureditev; zato bi se omejil na pogovor o svobodi umetniške izpovedi v socializmu.*

*Naj predvsem poudarim, da je zame socializem tisti svetovni nazor, ki naj prinese človeški družbi več ko drugi svetovni nazori, ali bolje, prinesel naj bi ne samo drugačna razmerja med stvarmi in ljudmi in zato tudi med ljudmi in ljudmi, ampak na osnovi teh novih razmerij naj bi naredil človeka duhovno in gmotno bogatejšega. Zato bi rekel, da pojmovanje države kot nekakšnega laičnega samostana ne bi moglo pomagati pri takšni ureditvi, ki bi človeško bitje obogatila, zakaj zelo težko je, kot pravi Einstein, da bi se oblastnik in modrec združila v eni osebi. Prav tako pa je nesmiselno, da delavski razred, ki ima v rokah produkcijska sredstva, zavoljo tega zahteva tudi monopol nad kulturnim in umetniškim ustvarjanjem; takšen monopol si po krivem lahko lastijo samo goreči preroki in kratkovidni apostoli delavskega razreda.*

*Prepričan sem, da resen, prizadet pisatelj ne bo nikdar prišel navzkriž z delavskim razredom, ta ga kvečjemu kdaj ne bo razumel, dopuščal pa bo zmeraj, da drugi sprejmejo umetnika, ki je zanj pretežak. Razmerje, ki velja danes med očetom, preprostim delavcem z osnovnošolsko izobrazbo, in sinom, atomskim fizikom, se v bistvu tudi v prihodnje ne more spremeniti. Pride pa umetnik lahko v spor z varuhi proletariata, ki imajo oblast neposredno v svojih rokah, medtem ko jo množica delovnih ljudi poseduje bolj načelno kakor stvarno.*

*Zato po mojem mnenju v socialistični družbi svoboda umetniške izpovedi, če naj bo zrelejša ko v meščanski družbeni ureditvi, ne sme posnemati miselnih in upravnih metod zasebnega kapitala, ki je zmeraj skušal streti vse, kar se je njemu zdelo razdiralno (in vemo, da je bilo to povečini prav tisto, kar je bilo takrat v družbi najbolj napredno). Socialistična oblast ima namreč lahko ravno takó za razdiralna spis ali katero drugo umetnino, ki pa sta v resnici napredna.*

---

*\*) Ta spis je odgovor na vprašanje: »Kaj sodite o svobodi umetniške izpovedi ter dolžnosti do svojega časa in družbe«. Anketo, na kateri so med drugimi sodelovali Ionesco, Fedin in Steinbeck, je objavilo ljubljansko *Delo* na dan novega leta 1965. Objavljamo spis, ker ga v Trstu malokdo pozna; avtor mu je tu pa tam spremenil slogovno obliko.*

Od prostosti, ki jo dà umetniški izpovedi, se družba (oblast) nima kaj bati; bogastvo idej je zmeraj znamenje napredka, medtem ko pelje dogmatizem v topoglavo poslušnost, v duhovno mrtvilo, v zadnji inštanci pa v cinizem.

Družba (oblast) mora vzpostaviti dialog z umetniškim delom, biti mora z njim v dialektičnem razmerju. Zakaj resno umetniško delo ne more biti zgrešeno, gotovo pa je zmeraj izraz čustvenih odzivov, notranje tesnobe, nesporazumov, dvomov, še ne poznanih silnic. Družba mora te prvine razčistiti, poiskati, kje se je v svojem pojmovanju in delu uštel, se pre-naglila, se zaletela. Umetnik seveda ni nikak maziljenec, ki naj ga pitamo z ambrozijo, a zavoljo njegove tenkoslušnosti za stvari srca in razuma je njegov posel, posel posebne vrste. Njegova naloga, ki se je sama porodila v njem in mu je ni nihče določil, je samó ta, da s svojim delom pokaže na odziv, ki so ga v človekovi notranjosti sprožili naravni pojavi, ravnanje soljudi, družbeni odnosi, neznanke sedanjosti in prihodnosti, itd.

Družba (oblast) se nima za kaj bati umetnikove prostosti; razen seveda v primeru, ko bi se ljudje združili z umetnikom proti nji. Tedaj pa je njena dolžnost, da menja smer, ki je prav gotovo protiljudska ali celó protičloveška. Če pa se družba (oblast) umetnikove prostosti vnaprej boji, potem človek ne more od nje pričakovati drugega ko mračnjaštvo ali pa v najboljšem primeru ozračje otroškega vrtca.

Strinjam se s Sartrom, ko pravi, da bi moral socializem sprejeti vse, kar so veliki ljudje odkrili pred njim. Tako na primer Freuda in njegovo psihoanalizo. Dogmatično gledanje zviška je dokaz oholosti, omejenosti in avtarkije, kar je vse nonsens za svetovni nazor, ki hoče biti napreden.

In še nekaj. Največji latenten sovražnik socializma so ljudje, ki ne morejo biti sproščeni v družbi, kjer morajo vsi biti pridni, nihče pa (pisatelj, umetnik) ne sme pokazati pravih podob tistih, ki so uradno pridni, ker so na vrhu družbene piramide.

Dolžnost, ki jo nalagata umetniku družba in čas?

Predvsem bi rekel, da se umetnik prav gotovo ne čuti in ne bo čutil obvezan, da bi bil ljudem katehet; za takšen posel si družba (oblast) usposobi druge in drugačne svoje člane. Umetnik mora pošteno, to je iskreno govoriti o svojih spoznanjih, o svojih dvomih, o upanju in sanjah; po svojih močeh mora povezovati preteklost in prihodnost; iskati mora resnico drobnega posameznika in s tem resnico narodovega občestva in tudi celega človeštva; sprejeti mora vase skrivnost rojstva in smrti; veseliti se vsakega uspeha človeškega duha in upreti se mora z vsem svojim bitjem vsemu nečloveškemu.

To so njegove imanentne dolžnosti, brez katerih neha biti pisatelj, umetnik, če pa je tem dolžnostim zvest, če je zvest svoji resnici, je opravil svojo nalogo pred svojo vestjo, pred ljudmi in zgodovino. Če pa je družba (oblast) proti njemu, je ona omejena, krivična in polna kompleksov, in ne on.

Zato je Babelj velik ruski pisatelj, družba (oblast), ki mu je vzela besedo in sončno svetlobo, pa je bila nesocialistična, inkvizicijska, to je srednjeveško protičloveška.

IRENA ŽERJAL-PUČNIK

## ODMEV STARIH ORGEL

Med naju prihaja čas  
z volovskimi očmi in giocondskim nasmehom  
pribija me ob steno s tankimi žebli  
postajam senca iz žebļev  
tankih in ostrih  
nobena beseda ne zmore mojega vzdiha

Odreši me, noč,  
odreši me noč teh vezi  
odreši me noč, takrat, ko vse mirno, spokojno spi,  
odreši me noč, ti imaš svojo skrivnost in rada tolažiš tiste, ki v tebi bede

Odreši me, noč  
pojem pesem tvojega vernika  
odreši me, noč in dež s svojo pozabo.

Med nama je noč rdečih zidov in črnih silhuet  
med njimi izhod  
mrk  
in pot vodi skozi hodnik iz strupenih besed  
samo eden je  
vanj butajo jeziki smrti  
samo eden zija grozeče skozi noč  
planila bom skozenj kakor pred psi bežeči jetnik

Gora najine ljubezni je daleč  
skrivenčeni hrastovi prsti so ji nastavili past

## SODNIŠKA PRIKAZEN

Figure so padale vznak  
partija se je končala  
verige niso rožljale  
zapah je obnemel.

Kaj so počeli zatem lastniki figur?  
Polovili so nove in igrali igro do kraja  
Imeli so prazne oči na koncu svoje poti  
in nove karte na mizi.



Veno Pilon

Marij Kogoj

DANIJELA NEDOH

## MARIJ KOGOJ

OB  
DESETLETNICI  
SMRTI

»...Izmed vseh stvari me je od moje mladosti najbolj mikala glasba. Mogoče sem bil zato nanjo pozoren, ker ji v naravi ni bilo najti enakega, tudi ne lepšega in popolnejšega ter je tako bilo vse, kar je v naravi imelo stik z glasbo, le spomin na nekaj dragocenejšega, medtem ko so mi bile neglasbene umetnine le posnetki po naravi in me niso mogle toliko zanimati, ker sem vsak čas imel priložnost videti njihov vzor. Zanimanje za neglasbene umetnine je postalo v meni živahnejše šele, ko sem spoznal dela, ki jih človek ni napravil le iz lastnega nagiba, ampak predvsem iz lastnih moči. Ali tudi dandanes, ko poznam v vseh umetnostih umetnine, ki so lepote polne, je moje nagnjenje do glasbe še vedno največje in bo tudi za naprej prav gotovo ostalo. Zdi se mi, da le glasba ve za gotovo, kje je njen vir in kam naj se vedno zopet nagiba in utaplja, medtem ko druge umetnosti to šele spoznavajo. Bliže notranje narave je. Ljubezen do notranje narave pa je v meni večja kakor dopadenje nad zunanjo, ki je notranji le posoda; kajti vse, kar je notranji naravi bliže, je bliže tudi meni, ker moja notranjost sem...«

Tako je o samem sebi napisal Marij Kogoj, ki ga prištevamo med največje slovenske skladatelje. Pravzaprav lahko imamo tržaškega skladatelja Marija Kogoja za največjega slovenskega ekspresionista. In to kljub temu, da je omahnil prav sredi zadnjega vzpona, ko je napisal svojo največjo stvaritev, opero »Črne maske«. To se je zgodilo leta 1932, ko je zaradi bolezni — duševnega razkroja — moral prenehati s slehernim javnim delom. Umrl pa je v Ljubljani pred desetimi leti, 25. februarja 1956.

Življenje Marija Kogoja ni bilo lahko. Rodil se je v Trstu 27. aprila 1895. Preživel je zelo težka mlada leta, ker je mati zapustila družino in

ker mu je tudi oče kmalu umrl. Iz Trsta, kjer je preživel le tri leta, je moral k sorodnikom v Kanal, gimnazijo pa je obiskoval v Gorici. Tu je med drugimi spoznal Franceta Bevka, s katerim je postal zelo dober prijatelj. Po osmi šoli je odšel na Dunaj, kjer se je vpisal na glasbeno akademijo. Tu je študiral kontrapunkt in kompozicijo pri Schrekerju. Kmalu pa je iz šole izstopil in se privatno učil pri Arnoldu Schönbergu instrumentacije. Veliki ekspresionist Schönberg je s svojimi revolucionarnimi nauki močno vplival na mlajšo skladateljsko generacijo in tudi Marij Kogoj se seveda ni mogel izogniti njegovemu vplivu. Zato ni čudno, če v njegovih skladbah zasledimo marsikatero podobnost s Schönbergovim ekspresionističnim slogom.

Leta 1918 se je Kogoj preselil v Ljubljano. Na Dunaju je skladatelj živel intenzivno kulturno življenje, zato mu je bilo v tedanji malomeščanski, tipično provincialni Ljubljani vse zelo tesno in tuje. V novem okolju se ni mogel znajti, še posebno, ker se je tedaj Ljubljana odlikovala »po nenavadni duševni mrzloti«, kot je v Ljubljanskem Zvonu ugotovil Anton Lajovic. Kmalu pa se je Marij Kogoj zbral in začel je posegati na vsa glasbena področja. Postal je prvi glasnik novega časa, za katerega zmago je začel neizprosno boj kot kritik, mislec in skladatelj. Pridružil se je Klubu mladih, ki je s svojo revijo »Trije labodje« začel boj za uveljavitev novih stilnih stremljenj v umetnosti.

Poleg tega je bil nekaj časa pevovodja; kratko dobo je poučeval harmonijo na šoli Glasbene Matice in od leta 1922 dalje je sodeloval pri Narodnem gledališču kot korepetitor. Medtem je priredil tudi samostojen koncert lastnih skladb, organiziral je nekaj matinejskih koncertov in glasbenih predavanj, sodeloval je v žirijah in bil izvoljen v odbor Filharmonične družbe. Predvsem pa je Kogoj tedaj nastopal kot kritik. Na Dunaju si je nabral veliko izkustev, zato je bil za tedanje ljubljanske kroge zelo oster kritik. Za uvod svojega publicističnega dela je v »Domu in svetu« 1918. in 1919. objavil razpravo »O umetnosti, posebuo glasbeni«; v tej razpravi je razgrnil svoje umetniške nazore: odklonil je romantični sentimentalizem in se zavzel za nov, zdrav in močan izraz. Velik del razprave pa je posvetil razmerju med glasbeno umetnostjo in kritiko, teoriji glasbe in kompoziciji na splošno; poleg tega pa je obravnaval tudi odnose med umetnikom in umetnostjo. V tej razpravi spoznamo Kogoja kot res globokega misleca in resničnega in odkritega kritika. Zato je mesto recenzenta pri »Domu in svetu« kaj kmalu izgubil, ker je, zvest svojim načelom, raztrgal koncert Ljubljanskega zvona. Prestopil je k dnevniku »Slovenec« in tu nadaljeval z brezkompromisnim bojem za svoje ideale, dokler se ni zaradi njih tako onemogočil, da je moral s svojim delom kot kritik prenehati. Tedaj ga je iz življenjske stiske nekako rešilo mesto korepetitorja v ljubljanski Operi. To mesto ga ni samo rešilo materialnih skrbi, temveč mu je tudi zelo koristilo za komponiranje sploh. Delo v ljubljanski Operi in pred tem delo glasbenega kritika mu je pripomoglo k izostritvi marsikaterega umetnostnega problema in pogleda.

Mariju Kogoju kot skladatelju pripada, kot že omenjeno, med slovenskimi skladatelji mesto največjega ekspresionista. Res je nanj vplival zlasti Arnold Schönberg s svojim novim glasbenim izrazom in zato so ga tudi takoj ob prihodu v Ljubljano označili za »hipermodernista« in celo za »arhaističnega mistika«, a Kogoj si je ves čas, odkar je stal na lastnih nogah, prizadeval postati samostojna glasbena osebnost. Ni hotel zgolj po-

snemati modernih glasbenih vzorov, temveč izoblikovati si lasten glasbeni izraz — prizadeval si je hoditi svoja pota in ob tem se je včasih celo naslanjal na domače glasbeno izročilo; (tako je na primer sam z velikim navdušenjem govoril o svojih variacijah na pesem »Oj ta vojaški boben«.) Zato je Kogojev glasbeni slog že v zgodnji dobi harmonsko nov in nasičen, ritmično bogato opremljen, izraz samorasel, resen, globok; ves ustroj njegove glasbe je polimelodičen. Žal pa Kogoj ni vedno gradil v jasnih, preglednih oblikah, večkrat pa tudi ne smotrno. Prepuščal se je navdihu in je zato preoblagal svoj glasbeni jezik, družil je dvoje, troje in celo več pomembnih melodičnih domislekov v sočasno enoto. S tem pa je včasih prizadel harmonsko preglednost in škodoval oblikovni dognanosti. A kljub temu so njegove skladbe umetnine, v katerih je skladatelj pokazal izredno invencijo in izrazit smisel za zvočno barvitost, vse podano v ekspresionističnem okviru. Te prvine se kažejo že v njegovih komornih delih, ki zavzemajo raznolična področja. Napisal je mnogo skladb za zборе, samospeve s klavirsko spremljavo, suite za klavir, violino in tudi orkester; poleg tega je napisal tudi nekaj otroških pesmi in sicer 12 tržaških napevov. Mnogo njegovih skladb je izšlo v tisku, a veliko število jih je ostalo v rokopisu. Poleg komornih skladb je napisal še libreto za opero »Bogomila«, po Prešernovem »Krstu pri Savici«, in tridejansko opero »Črne maske«.

Kogoj se je operi približal že zaradi svojega smisla za spremljani samospev, a v veliki meri ga je operi prav gotovo približalo korepetitorsko delo v ljubljanski Operi. Domnevamo lahko celo, da se je prav zaradi tega svojega udejstvovanja pomudil globlje, kot bi se sicer, ob problemu razmerja med besedilom in glasbo, oziroma ob možnostih scenskega glasbenega izražanja. Leta 1924 je Kogoj prejel naročilo za scensko glasbo k drami Leonida Andrejeva »Črne maske«, ki jo je nameravala uprizoriti ljubljanska Drama. Do uprizoritve tedaj sicer ni prišlo, snov pa je skladatelja tako pritegnila, da je še istega leta začel po njej pisati opero na neskrajšani tekst drame. Delo je bilo končano v treh letih in postalo je Kogojevo življenjsko delo. Vsa njegova skladateljska dejavnost pred »Črnimi maskami« je pravzaprav le pripravljanje na to veliko enkratno stvaritev. In še med komponiranjem samih »Črnih mask« je Kogoj rasel ter dosegel v zadnjih slikah pretresljiv, glasbeno izčiščen in vsebinsko bogat izraz. »Črne maske« spadajo v vrsto tako imenovanih simboličnih dram Andrejeva in upodabljajo podzavest duševno razdvojenega vojvode Lorenza, ko obračunava s svojo preteklostjo in s samim seboj. Pod Kogojevimi rokami je zraslo izredno glasbeno delo, ki se v drugem dejanju vzdiguje do grozotne pretresljivosti in veličastja in se stopnjuje do konca opere. Izredno mogočno zvenijo predvsem Requiem in Sanctus ter ostala zbovska mesta.

Krstna predstava »Črnih mask« je bila 7. maja 1929 v ljubljanski Operi in je pomenila popolno uveljavitev Kogoja kot skladatelja. Kritiki so morali priznati njegovo veličino in res so bile kritike o izvedbi vse, od prve do zadnje, ugodne, za naše razmere in slovensko delo celo superlativne. Vsi so si bili edini, da je Kogoj ustvaril delo, ki je po izvirnosti zamislil in glasbene obdelave znatno presegalo vso dotodanjno operno tvorbo. Pisali so, da »je njegova glasba izredno močno doživeta in zvočno bogata, čeprav ne stremi za zvočno barvitostjo, temveč samo za večjo izraznostjo duševne vsebine. Glasbeni izraz »Črnih mask« je skoraj filozofsko premišljena

zasnova. Problem blaznosti, ki ga Kogoj obravnava z glavnim junakom opere, je prikazan in razčlenjen z izrednim občutkom za neznane in zamotane globine in procese človeške razrvane notranjosti, in s tako pronicljivostjo in jasnovidnostjo, ki skoraj naznačuje skladateljevo poznejšo usodo«.

Pri poslušalcih je delo zaradi svoje vsebinske in muzikalne problematike pustilo nekako nedoločen vtis. Kot opero v standardnem smislu besede so jo odklonili, kot umetnina pa je na vse vplivala izredno močno, celó pretresljivo. Žal pa je opera zaradi izrednih odrskih in pevskih prijemov zelo težko izvedljiva. Zato so jo po premieri leta 1929 ponovili, vedno v Ljubljani, šele leta 1957, potem ko so se že dalj časa zavedali, da je pravzaprav kulturna dolžnost postaviti Kogojevo življenjsko delo spet na oder. Marij Kogoj spada pač v vrsto tistih naših skladateljev, ki so že dolgo dobo visoko cenjeni, a hkrati malo znani in še manj izvajani. Kratki članki in eseji, ki so bili napisani o njegovem delu, pa žal ne morejo nadomestiti živih izvedb.

Vsekakor bi morali spoznavanju in izvajanju njegovih skladb posvečati mnogo večjo pozornost, ker je tržaški skladatelj Marij Kogoj (zanimivo bi bilo vedeti, koliko naših someščanov pravzaprav ve kaj več o tem velikem Tržačanu!) izredno močna glasbena osebnost. To nam odkrivajo predvsem njegova dela, a tudi mnogi njegovi spisi, posebno njegova že omenjena razprava »O umetnosti, posebno glasbeni«, — »...umetnost sama ob sebi je nazornost nebesnosti, razodetje misli in čustev, izraz človeka, zveza umetnosti in čustvovanja, uresničenje sanj in človečanstva. Ta umetnost je predmet iskanja, in kar najdemo, je vedno novo odkritje na površini umetnosti, odkritje umetniške obsežnosti in globine, ki bo ostala neizčrpana za vse čase... Kdor hoče biti velik umetnik, mora predvsem veljati kot človek kaj. Ali naj črpa iz votlega in praznega? Kaj naj nam pripoveduje, če mu je tuje vse? Kako naj nam odkriva skrivnosti lepote, če so njegovemu duhu neznane? Le človek večje veljave more biti velik umetnik...«

Mislím, da je s tem tudi najlepše razkril svoj duhovni portret.



# MATAJ IZ REZIJE

Tedaj je bil mož, ribič bi bil, je hodil zmerom lovit ribe ta mož. In je imel tudi družino, ne, in je imel tri otročiče in ženo in je hodil zmerom lovit ribe, vsak dan. On je imel ta poklic pač, samo loviti ribe, in jih je prikazal vsak dan, ubožec, obložen z ribami je bil. Je šel dat mrežo v vodo, pa so se lovile. Tedaj so pač živeli tako, tudi družina in otročiči. Kar je imel kaj več, so prodajali, da bi imeli kakšen vinar.

Tedaj enkrat je šel, ubožec, vendar ni mogel ujeti prav nič, tudi enega manjčica\*) ni mogel ujeti. Je dal mrežo noter in se mu ni hotelo ujeti. Ves dan je lovil, pa se mu nič ni hotelo ujeti.

»Jojmene« — ubožec — »dobro« — si je mislil — »kaj bo danes? To bo začaran dan, ko ne morem nič ujeti! Kaj pa če grem domov, kako naj se prikažem brez rib?! In imam otročiče, ki jih moram preživljati, in vse!«

Zadosti, je šel vseeno, ampak žalosten. Je prišel domov in je rekel ženi:

»Jojmene« — pravi — »glej, jaz sem šel danes, ampak nisem ujel tudi enega manja\*) ne!«

»Eh, le korajžo« — je rekla — »naj bo, boš šel jutri. Bomo jedli, kar včeraj, saj je še kaj, in bomo pač živeli, kakor bomo mogli.«

Zadosti, drugi dan je spet vstal, pravi:

»Hej, poskušal bom tudi danes. Ni mogoče, da bi tudi danes nič ne ujel!« In je šel.

In tudi ta dan prav tako: ko je dal mrežo noter, ni mogel ujeti prav nič nič, tudi manjčica ne.

»Jojmene« — je rekel, je bil še bolj žalosten, pravi: »Kako naj preživljam otroke zdaj, ko ne morem več ujeti rib! Tule so me začarali, to ne more biti z dobrim.«

In je prišel spet domov zvečer, še bolj žalosten, ubožec. In spet je rekel ženi:

»Jojmene, prav ne morem ujeti več rib, kako bomo vendar živeli!«

»Eh« — je rekla — »naj bo!« — je rekla — »Pojdi še jutri, tretji dan, morda boš ujel kaj!«

Tedaj je sklenil iti tudi tretji dan. Pravi:

»Če ne bom kaj ujel, tedaj bo slabo, še jutri, če ne bom mogel nič ujeti.«

Tedaj je šel. Ampak tudi tretji dan prav tako ni mogel nič ujeti.

\*) *Manj, manjčec* — kapelj (*Cottus Gobio L.*). V rezijanskih vodah baje živi zraven m.le še *ta valyka ryba* ali kratko *ryba* — postrv.



»Dobro« — pravi — »zdaj kako naj se spet prikažem?« Je bil obupan. Pravi: »Samo eno mi ostane zdaj« — je bilo zvečer, pravi — »jaz se bom vrgel v vir\*), da to končam, da ne vidim več družine, ki trpi. Jaz ne morem preživljati več družine. Naj živijo, kakor bojo mogli, in jaz si bom končal življenje, da ne vidim nič več!«

Tedaj je šel na skalo in si je slekel jopič in da bo skočil v vir. In v tem, ko je hotel skočiti, ga je nekdo prijel od zadaj, en mož.

»Dobro« — je rekel — »kaj delaš ti?«

Je rekel: »Jojmene, me nisi mogel pustiti, da bi bil skočil v ta vir?«

»Zakaj« — je rekel — »zakaj hočeš skočiti, si vzeti življenje?« pravi.

Pravi: »Ah...« Mu je povedal vse, kako se je zgodilo: »To so trije dnevi, kar hodim loviti ribe, pa ne morem nikoli ujeti nič več. In imam družino in mi trpijo doma in jaz nimam ne denarja ne nič več, kako naj živim?«

»Ha« — pravi — »če je samo to, ho ho« — je rekel — »to ni nič, ti bom že dal denarja jaz,« je rekel. In ta je imel že pripravljeno vrečko, ampak veliko, s samimi zlati. Pravi: »Si ne smeš vzeti življenja zavoljo tega, ker« — pravi — »ti bom dal jaz denar!«

»Dobro« — je rekel — »zakaj neki mi hočete dati vi denar, ko mi niste dolžan?«

»Aaa« — pravi — »kaj to« — pravi — »ti ga boš imel za preživljanje cele družine, da ga ne porabite nikoli več!« Tedaj dobro. »Ampak« — pravi — »čuj: ti mi moraš dati nekaj, kar ti ne veš, da imaš doma.«

»Dobro« — je rekel — »kaj imam: imam ženo, imam otroke, imam to...«

Ni hotel nič od tega, ko mu je rekel, da »imam to in to in to'. »Pač pa« — pravi — »ti mi moraš dati tisto reč, ki ti ne veš, da jo imaš, če hočeš denar!«

»Ho, ta je lepa« — je mislil, je mislil — »ta je lepa, da bi jaz ne vedel?!« Zadosti, je bil željan denarja — »Dobro« — je rekel — »naj bo, kar hoče!«

Potem tisti mož je šel in je izvlekel knjigo in je zapisal vanjo to reč. Tedaj je rekel:

»Zdaj pojdi in vzemi denar in pojdi domov in čez tri dni moraš spet priti sem, če si zadovoljen dati to reč.«

»Dobro« — je rekel — »ja, bom spet prišel nazaj.«

In je vzel denar in mož srečen, da ima denar, je prišel domov. Tedaj, ko je prišel gor, je rekel ženi:

»Zdaj imamo denarja zadosti!«

»Jojmene« — je rekla — »kdo ti je dal toliko denarja?«

Je rekel: »Zdaj ne bom hodil več loviti ribe, zdaj imamo denarja za vse življenje zadosti, vsega iz zlata!«

»Dobro« — je rekla — »kdo ti ga je dal?«

»Dobro« — je rekel — »en mož. To je bilo tako in tako: jaz sem bil obupan, sem hotel skočiti noter...« Je vseeno povedal, kako je bilo, da si je hotel vzeti življenje. »Ampak tisti mož ni hotel, je rekel, da on mi bo dal denar. Ampak« — je rekel — »je zapisal nekaj, kar jaz ne vem, da imam tule doma.«

\*) Vir — tolmun (locus fluminis profundior).

»Joj« — je rekla žena — »ti si slabo naredil! O« — je rekla — »ke  
jaz nosim in bom spet imela majhno. Si zapisal to morda?»

»Ma« — je rekel — »jaz nisem vedel!«

Ona je rekla: »Gotovo si to!« ker ona je vedela — »Ti ne veš, da  
jaz imam to reč!« Je rekla: »Zakaj si ti to zapisal, tega malega!

»Ma« — je rekel — »nisem vedel jaz!«

»Dobro« — je rekla — »čez tri dni ti moraš vzeti denar in ga moraš  
spet nesti dol tistemu možu tja. In ti moraš reči, da mu ne moreš dati  
te reči, te stvarce. Ne, tega pa ne!«

In uboga žena je jokala, so bili obupani vsi. Tedaj ubogi mož: »Do-  
bro« — je rekel — »če bo mogoče, jaz bom že nesel, ampak ne vem, če  
bo zbrisal!« Tudi on je jokal.

To je bil ta nunec\*), veste, tisti tam v peklu, hudič. Je bil naprav-  
ljen kot gospod, ampak mož ni vedel.

Tedaj je šel čez tri dni spet dol in je nesel denar. In tisti človek je  
bil spet tam doli pri tisti skali, kjer je hotel skočiti noter ta mož.

Tedaj — »Dobro« — je rekel — »si prišel?»

Je rekel: »Ja, jaz sem prišel in jaz sem ti spet prinesel denar, glej  
ga tule! To, kar si ti zapisal, mi ne moremo dati tega tebi!«

»Aaa« — je rekel — »jaz sem ti dal denar in tega jaz ne morem zbrisi-  
sati več.«

In se je lotil jokati mož. (Hudič\*\*) je rekel:

»Če ti češ vzeti denar, vzemi ga, in če ne, jaz denarja nočem več nazaj.  
Jaz sem kupil tisto reč od tebe.«

»Ampak« — je rekel — »mi ti ne moremo dati stvarce!«

Tedaj oni je rekel: »Ko bo tvoja žena rodila« — je rekel — »to bo  
sinček. In ne smeta ga ne umivati ne prati ne učiti molitvic ne nič. In  
ko bo imel enaindvajset let, jaz bom prišel ponj k vam na dom.«

»Jojmene« — je jokal ubogi mož. Je rekel: »Tako reč mi boste nare-  
dil?»

»Ma« — je rekel — »jaz denarja nočem več nazaj; Če ga ti češ vzeti,  
vzemi ga, če ne, pusti ga tudi tule, zame je vseeno.«

Ubogi mož je vendarle vzal denar in šel in spet jokal. In je prišel  
domov in spet rekel ženi: »Oni noče zbrisati tega in zdaj ne bo prišel več  
sem in ne spusti več dečka. Ko bo imel deček enaindvajset let, bo prišel  
ponj.«

Žena je začela jokati, ker je bila obupana. Tedaj ko je prišel čas, je  
imela sinčka. Res lep deček je bil, lepši kot vsi trije prejšnji. Tedaj žena  
se je zmerom jokala. Morete vedeti: ona ima sinčka, ki pa ni njen, ampak  
tistega tam v peklu. »Kaj naj zdaj naredim?» In konec, je zmerom zmerom  
jokala, uboga ženica, in tudi mož, sta zmerom jokala obadva.

In ko so se pripravljali k molitvi v hiši, je moral iti ven, veste. (Oče)  
ni hotel, da bi poslušal, kako molijo. In deček je šel. In oni so imeli  
okno, tedaj je hodil k oknu poslušat, kaj pravijo v hiši, kako molijo, in  
kot drugi je tudi on poslušal, skrivaj.

Tedaj tudi umivati ga niso smeli, je bil zmerom črn. In on, kaj je

\*) Nunec. rez. obliko *non* (plur. *nünave*) sem zamenjal z navadnejšim primorskim  
*nuncem* (boter, spoštljivo za starejše osebe, neznance ipd.). Tu je očitno evfemizem,  
tabuirana beseda za hudiča.

\*\*) Lažjemu razumevanju namenjeni dostavki so redno v oklepaju.

delal? Se je umival s svojo vodo, je hodil na skalo in cural noter in se umival s svojo vodo. Je bil bolj bel kot vsi drugi, ubožec.

In tako, dobro, je šel z leti naprej, deček. In njegova mati je bila zmerom otožna: vsak dan, vsako leto, ki je prišlo, zmerom otožna zaradi njega, da se mu zmerom približuje rok. Tedaj ko je deček prišel v leta, je videl, da mati zmerom joče. Dobro, nekega dne je baral:\*)

»Čujte, mati, morate mi povedati, zakaj vi jočete!«

»Ma ne morem« — je rekla — »čuj, imam že tako navado.«

»O ne« — je rekel — »saj vi zmerom jočete, morate imeti kaj. Jočete morda zaradi mene?«

»Nee!«

Zadosti, je šel. Je imel okoli sedemnajst let, mladenič jo je spet baral:

»Jojmene, mati, vsak dan ste zmerom vsa v solzah, kaj imate spet? Mi morate povedati, saj sem velik. Recite mi, kaj imate.«

Ne, ni hotela povedati. Zadosti, je ostalo pri tem. Je imel okoli osemnajst let, leto kasneje, pravi:

»Zdaj, to je tretjič, ko vas baram. Vi mi morate povedati, kaj zmerom jočete, če ne, vas zapustim in grem.«

Tedaj — »Prav« — mu je rekla »lepi moj sinek« — je rekla — »to je tako in tako« — je rekla: »Tvoj oče, ti nisi bil še na svetu, te je bil zapisal nuncu. In ta, ko boš imel enaindvajset let, pride pote.«

»Jojmene, mar je res tako, mati? Prav« — je rekel — »veste kaj: jaz grem, zapuščam dom in vas pozdravljam in grem.«

»Dobro« — je rekla — »kam češ iti?«

»Po svetu, kamor mi bojo oči pokazale!«

Tedaj je šel. Je pozdravil družino in je šel. In je zmerom šel, zmerom šel in šel. Zadosti, tri dni pota. In je prišel k nekemu kmetu in je vstopil. In je rekel kmet:

»Kam pa greš, mladenič, kod hodiš, po svetu?«

Je rekel: »Ja« — pravi — »jaz nimam dela doma in hodim iskat delo.«

»Dobro tedaj, dobro« — pravi — »tudi jaz bi imel delo« — pravi — »imam prasce, če češ pasti, in imam ovce. In če češ pasti, pač mi biti hlapec.«

»Naj bo« — je rekel — »ja, vam bom pasel«. In je pasel, leto ali dve mu je pasel. In mu je dajal tudi jesti in tudi denarja, kolikor se mu je zdelo.

Tedaj mladenič je bil zmerom žalosten, je jokal skoraj vsak dan, ubožec.

»Dobro« — je rekel (kmet) — »čuj ti, kaj si tako žalosten? Moraš mi povedati, kaj imaš.«

Je rekel: »Jojmene, nič!« je rekel. Najprej mu ni hotel povedati.

»Dobro, zakaj?« — je rekel — »ti mi moraš povedati« — pravi. — »Se ne razumete v družini ali se prepirate ali kaj je?«

»Ma« — je rekel — »jaz vam bom povedal« — pravi. — »Moj oče, to

\*) Baral (vprašal): ohranil sem to obliko, ki ni samo koroška, ampak jo rabijo tudi v gornji Savski in v gornji Soški dolini. Rezijanom je domača še v raznih izpeljankah: *báranje*, *zbarjívati* ipd. Nespremenjene so ostale tudi druge rezijske besede: *duri*, *otožen*, *dvor* (dvorišče).

je tako in tako, me je zapisal, ko nisem bil še na svetu. Kaj naj naredim zdaj? Nuncu me je zapisal, hudiču pač.«

»Ma« — je rekel — »jaz bi ti ne mogel pomagati za to, vendar ti bom nekaj svetoval« — je rekel. »Ti moraš iti v gozd, tja in tja, in ti moraš hoditi tri dni. Tam je puščavnik, ki ima sto let, in ta bo vedel kaj. Jaz ti ne morem pomagati.«

Dobro. Tedaj je šel, je plačal, kar mu je imel plačati, mladeniču. (Ta) ga je pozdravil, je rekel, da gre, da mora iti iskat tistega puščavnika.

Tedaj je šel in je prišel v tisti gozd in ga je našel. Tedaj ga je pozdravil in je rekel, da kod hodi. Je rekel:

»Do tod k vam.«

»Dobro« — je rekel — »zakaj si prišel do sèm, kaj ti manjka?«

Je rekel, da to je tako in tako, mu je pač razložil, kako je z njim.

»Dobro« — je rekel — »lepi moj dečko« — pravi — »v tem bi ti jaz ne mogel pomagati. Ampak« — pravi — »jaz imam še enega brata, ki stanuje v drugem gozdu, ima dvesto let ta brat. In ti moraš iti še tri dni pota ga iskat.«

Tedaj je šel. In je prišel tudi tja, je našel tudi tistega puščavnika. Tedaj je tudi tistega pozdravil, tudi ta ga je baral prav tako:

»Kam pa hodiš?«

Je rekel: »Do tod k vam sem prišel, me je poslal vaš brat, sem bil tudi pri vašem bratu.« In tudi temu je povedal, kako je ž njim, kje je zapisan in — »Če bi vi mi mogel pomagati kaj?«

»Ha« — je rekel — »tudi jaz ti ne morem pomagati za to reč. Ampak« — pravi — »jaz imam še enega brata, ki ima tristo let, in ta morda ve mrvo več kot jaz. Če ti ne bo mogel pomagati ta, haaa, ti ne more pomagati nihče. Tedaj ti moraš iti še tri dni pota, ker on stanuje v drugem gozdu.«

Tedaj je spet šel, spet tri dni pota. Je bil lepo truden tudi on, kajpada, zmerom hoditi. Tedaj je prišel tudi k tistemu puščavniku, ki je bil tretji. In prav, tudi tistemu je rekel enako, mu povedal vse pač: kako ga je bil zapisal oče in kako je zapisan peklu. Kaj naj naredi, da ima že dvajset let skoraj, še eno leto in oni pride ponj!

»Tedaj dobro« — je rekel — »počakaj, bomo videli jutri« — ta puščavnik. Tedaj je rekel: »Zdaj ti boš spal tule v koči, kjer spim jaz.«

In zvečer sta molila tudi rožni venec, poprej ko sta šla spat. In mu je dal jesti repo, veste, ker puščavniki so jedli repo včasih. Vendar to je bilo, kot če bi jedel meso, to ga je držalo pokonci, je bilo redilno.

Tedaj je prišlo jutro, sta vstala in zdaj mu je spet dal jesti repo zjutraj. Pravi:

»Zdaj ti vidiš« — pravi — »pridi, naj ti pokažem« — je rekel: »Ti vidiš to vodico, glej, tam notri v dolčiču?«

Je rekel: »Ja, jo vidim!«

»Dobro« — je rekel — »ná ta glažek in ti mi moraš naliti tiste vodice in jo prinesiti k meni.«

Dobro, mladenič je vzel kozarec in je šel k vodici nalivat, ne? Ampak ko je prišel dol k vodi, da bi nalil, vodica se mu je umaknila stran, ves dan zmerom stran, in on ni mogel nikoli naliti te vodice. Je hodil zmerom za vodico, da bi jo nalil, pa je ni mogel. Tedaj je prišel k puščavniku žalosten in je rekel:

»Jaz ne morem naliti vode.«

»Ma« — je rekel — »če ti je ne boš mogel« — je rekel — »jaz ti ne morem nič pomagati« — je rekel — »če ti ne moreš naliti vode. Torej dobro« — pravi — »ti moraš poskusiti tudi jutri jo nalivati.«

Tedaj drugi dan... Pravzaprav je spet spal tam, spet sta molila zvečer in spet repo in zmerom enako. In drugi dan je spet vstal in je šel spet nalivat vodico in se je znašla v strani. Je šel tja, spet zmerom stran in ves dan je hodil za vodo, pa je ni mogel naliti.

»Tedaj, kaj naj naredim?« — je rekel. Spet je šel k puščavniku. Je rekel: »Dragi moj vi, jaz nikakor ne morem naliti vode in jaz bom zgubljen za zmerom. Kaj naj zdaj naredim?«

»Ma« — pravi — »zdaj ti moraš poskušati še jutri. To je tretji dan jutri, in če ti ne boš mogel, jaz ti ne morem pomagati več, če mine ta dan.«

Zadosti, ubogi mladenič je spet vstal zjutraj, spet mu je dal repo jesti in tedaj je spet šel po vodo. Pa spet enako, vodica mu je zmerom bežala, ni mogel je nikoli ujeti.

»Dobro, kaj naj naredim zdaj« — je rekel — »zdaj mi nihče ne more pomagati več, ker danes je zadnji dan.«

Tedaj je šel stran mladenič, na klanček. In je tako jokal, je tako jokal, da so mu tekle solzice same in je dal glažek, glejte, tako, in se mu je nalilo, voda, ampak so bile solze, ne?

Jojmene, je bil vesel! »Počakaj, zdaj mu bom nesel in mu porečem, da sem nalil vodo!« Je bil vesel mladenič. In je šel in konec, mu je prinesel. Je rekel: »Sem vam prinesel vodo!«

»O, zdaj pa!« — je rekel — »Ho, zdaj ja, je dobro!« — je rekel. Tedaj mu je povedal, pravi: »Jaz nisem mogel naliti vode, to so moje solze, ker sem hudo jokal.«

»O prav« — je rekel — »da so to solze, še boljše!« — je rekel. — »Dobro« — pravi — »zdaj« — pravi — »zdaj še danes ti boš ostal tule, še nocoj. In jutri ti moraš iti.«

In je šel ven ta mož, ta puščavnik, in je blagoslovil te solze, to vodo. In pravi:

»Zdaj« — pravi — »jutri ti moraš spet iti. In ti moraš iti, ker ti moraš priti gor v mesto. In tam v mestu je mož, ki je zelo bolan, skoraj za smrt. In ti moraš barati po tem možu, da bi ga rad videl tega moža, ker sem čul, da je bolan!« Ampak je rekel, da tisti mož ima eno samo skulo\*) po sebi, veste. In pravi: »Ti ga moraš mazati s temi solzami in s to vodo tri dni. Ti ga boš ozdravil, tega moža. In ko te bo hotel poplačati, da koliko denarja naj ti dá, ti ne smeš ga barati prav nič nič. In ti moraš barati samo to milost... Zakaj« — je rekel — »ta mož je prijatelj s temi nunci tam notri, s hudiči. In ti mu moraš reči, če te bo mogel obraniti. Ampak ti mu moraš povedati vso svojo zgodbo, kako je s tabo.«

Dobro, ja, mladenič je tedaj šel drugi dan. In je šel, ubožec, tri dni pota. In je prišel v mesto, kjer je bil tisti mož. In je baral, da je čul, da tule je mož, ki je zelo bolan, ampak da on bi ga rad videl. Seveda, ampak so bile straže okoli in okoli, zakaj to je bil velik mož, spoštovan mož pač.

\*) Skula — kraste, grinte.

# MALA REZIJANSKA ANTOLOGIJA

## OTOŽNA

*Sarce mö je na wodë  
tej mlake te Zamlynine.*

*Da mlake te Zamlynine  
čejo se wšüše kejkada,*

*ma sarce mö se na wšuŝy,  
to će be rüdi na wodë.*

Srce mi je objokano  
ko izvirki ti Zamlynini.

Izvirki ti Zamlynini  
se posušijo prej al slej,

srce se moje ne vsuši,  
to zmerom bo objokano.

## LJUBEZENSKA

*Da öra ta Labújina  
muj čas na je me wtrüdila.*

*Sčelé se znaju kóvice,  
tu ka sawá počywala.*

*Sčelé se znajo kóvice,  
tu ka sawá praájala.*

*Da lipa ma mi pysala,  
da ja ba se ne wálila.*

*Nu ja ja si ji pysala,  
da na ba se ne wrézala,*

*ko na bo škarje brüsila  
nu brytve rifiláwala.*

Je gora ta Labújina  
ničkolkokrat me vtrudila.

Se se poznajo póstljice,  
kjer midva sva počivala.

Poznajo se stopinjice,  
tam kamor sva zahajala.

In pisal mi je ljubi moj:  
(»Oj varuj se mi, rožica,)  
da v gori se ne prevališ!«

In jaz sem njemu pisala:  
(»Oj varuj se mi, rožica,)  
da ti se ne bi vrezala,

kadar boš škarje brusila  
in britve ostre gladila!«\*)

## SPOMLADNA

*Drin, drin bowžár:  
ma swit nejpríd,  
sad nejzád!\*\*)*

\*) Ljubkovalna »rožica« velja v rezijanski liriki tudi za moške, tako da imamo v zvezi z ljubim ženske oblike, ki drugod niso navadne. — Sólbaški brusači, loncevezi, krošnjariji ipd. so ostajali zdoma do devet mescev v letu. Hrepenenje in ljubezenski spomini mlade žene, ki mora sama trdo delati doma v gorah, so zato tem bolj pristni in ganljivi. Koliko skrbi in nežnosti je skrite v teh drobnih »pismih!«

\*\*) *Dren, dren lažnivec: prvi cvete, zadnji rodi!* (To mi je povedal 70-letni Semún Letić, prejšnji dve pa je zapel priložnostni ženski zbor — vse na Solbici, 25. in 26. februarja 1966.)

Milko Matičetov

MARIJA MIJOT

## ČE BE PRŠO NUONO NAZAJ...

*Če be pršo nuono zdej pagljemat u n'š svet,  
vido be, kaku nive, grunte, pašne, šiše  
žuljenje d'nes z damače zemle briše,  
be rjeko: Jej kaku za name se zeblava sled!*

*Či je Svjet J'van, naša luba vas,  
na vesuakem Sanca uod burje pačesana,  
b'l dual Vala uod sunca nasmejana?  
Kaku je redek us'k paznan uobraz.*

*Pausuod družga cajta senjóu, družga gaspadarja,  
na leve, dj'sne. — Pej stuopen še v damačo cjerko —  
j'n vide, v'nder te uod ambat neke s'n zamirko:  
Cerila j'n Metoda, varha glaunega altarja,  
ke pred pjetj'nšjesdesetme lete  
s Kamneka suo dual bla prpelana  
pa naročile župnika Trevuna  
za velikuo cjerko svetega J'vana.*

*Tude na njeh viljuo gorele suo kresove,  
s crkvjenedh uorgel je brnela ubrana struna,  
damačeh peucou slovensku grmele suo glasove,  
j'n dougo u nuč sez turna pazdraulale zvonove..*

*J'n be uzdižno nuono za slovù:  
Kaku je t'bat blo tu res lepù!*

Tedaj je prišel tja in je baral straže, če bi mogel iti noter, ker je čul, da je ta mož zelo bolan, da on bi ga rad videl.

»Dobro« — so rekli — »kaj pa mu moreš ti pomagati, saj je na smrtni postelji in ga ni...«

»Dobro« — je rekel — »jaz ga bom vsaj videl in bom govoril ž njim.«

Tedaj prav, no, poprej ko so ga spustili noter, so rekli, da ga morajo iti barat poprej, tistega moža, če ga more sprejeti.

Tedaj dobro, so ga šli barat v posteljo, so rekli, da je prišel tak mladenič, tujec, da ne vejo, od kod je. »In želi govoriti z vami in bi vas rad videl.«

»Je že prav« — je rekel — »naj pride.«

Tedaj je šel. So pustili, da je lepo vstopil. Je vstopil v sobo, tja, kjer je bil bolnik. In ga je videl, da je bil zavit z rjuho. In je rekel, da drugi morajo iti vsi proč, morata biti samo onadva tam notri. In je rekel:

»Zdaj se morate sleči, vas moram videti, kakšen ste« — je rekel.

Oni se je slekel, je bil ves v skuli. To je bila ena sama skula, kakor bi bil oblečen v skuli.

»Dobro« — pravi — »kako bi mi mogel pomagati ti, ko noben profesor in specialist mi ne more pomagati! In ti lahko?«

»Dobro« — je rekel — »jaz bom poskusil« — pravi — »vas bom namazal s to vodo. Ampak« — je rekel — »tri dni vas moram mazati.«

In takrat mu je bil dal tudi pero tisti puščavnik — »Ga moraš mazati s tem peresom!« — ptičje pero, divje.

Tedaj ja, je šel k njemu in pravi: »Zdaj najprej vas bom namazal enkrat.« In je šel tja, ga je lepo namazal. In zvečer se je počutil bolje ta mož, lažjega, in skula je začela črneti. In pravi: »Jaz bom prišel tudi jutri.«

In tedaj mož — »Ja« — je rekel — »pridi tudi jutri.«

In drugi dan je spet prišel, so ga spet pustili vstopiti, se razume, da ga bo zdravil. In je šel tja in ga je spet namazal še enkrat. In zvečer skula je prišla črna, napihnjena, toliko da ni odpadla.

Pravi: »Kako se počutite danes?«

»Ha« — pravi — »še kar dobro.«

»Tedaj — pravi — »zdaj moram priti še jutri!« ker je imel še malo te vode, da bi ga namazal. Pravi: »Se jutri moram priti.««

»Dobro, le!«

Tedaj mladenič na tretji dan je spet prišel, še enkrat. In je šel tja, ga je namazal še enkrat in skula mu je lepo odpadla. In to je bil tako lep mož, vesel!

»Bog, da ste me ozdravili! In kaj naj vam zdaj dam?«

»Aa« — je rekel — »kaj mi boste dajal« — je rekel — nič, nočem denarja jaz« — je rekel — »prav nič mi ni treba dati.«

»Haaa« — pravi — »to ne more biti, da zastonj! Ali me boste ozdravil takole zastonj, saj sem bil skoraj mrtev!«

»Ne« — je rekel — »nič mi ni treba dajati! Ampak« — pravi — »če bi mi vi mogel narediti samo eno uslugo.«

»Dobro« — pravi — »če bo mogoče, zakaj pa ne!«

Pravi: »Jaz sem čul, da vi ste prijatelj s temi nunci, s hudiči. In jaz sem bil zapisan tako in tako. Moj oče me je bil zapisal, ko jaz nisem bil še na svetu. In jaz sem zapisan za pekel in zdaj še eno leto in pride



pome. Jaz imam dvajset let in še eno leto, jaz sem njegov. Kaj naj naredim?»

Tedaj — »Ohej!« — je rekel — »če ni ko to, da vam ne bi ustregel jaz?» — pravi — »To je ta mala!«

Tedaj je šel ta mož, je šel po papir in mu napisal pismo o njegovem življenju, vse vse vse o tem mladeniču. In lepo je zaprl in rekel:

»Ná to pismo, in ti moraš iti tri dni pota in boš prišel v goro, kjer bo jama in tam bojo trojne duri: lesene, železne in bronaste. In tedaj tam bo pekel.« In je rekel: »Ti, ko prideš pred bronaste duri, ne pred prve ne pred druge, pred te bronaste, ti moraš potrkati trikrat z roko in ti bo prišel odpirat.« Tedaj dobro. »Ampak« — pravi — »ko boš prost, ti moraš spet priti k meni povedat, če ti je šlo dobro, če so te zbrisali in če si prost... Ná pismo, samo da ga ne zgubiš!«

Tedaj je mladenič vzel pismo in šel. In je šel tri dni pota. In ko je prišel v goro, je našel duri. Je pisalo PEKEL tam zgoraj in na vsakih durih PEKEL, pa konec. In je odprl ene, prve, so se mu lepo odprle same, lahko rečem. Tudi železne duri so se mu prav tako lepo odprle same. Tedaj ko je prišel pred tretje, ki so bile bronaste, tedaj je potrkal trikrat z roko.

In je prišel odpirat glavar pekla, vseh glavar je prišel odpirat. Da kaj hoče, po kaj je prišel sèm.

Je rekel:

»Jaz vam moram izročiti pismo. In je izročil pismo, ne da bi mu kaj rekel.

Tedaj, ja, hudi je vzel pismo, glavar, ga odtrgal in začel brati. Je bral bral.

»Haa!« — pravi — »tako je torej s tabo?» Je šel tja, pravi: »Počakaj zdaj malo tule.« Je šel tja po trobento, glavar, in je zatrobental, da je prišlo dosti hudičev blizu, teh nuncev.

In dobro, je baral drugega za drugim, »ali je kdo med vami zapisal tega dečka, ki je bil nedolžen?» In ta ne, drugi ne, tretji ne... torej vsi, nihče ga ni bil zapisal.

Tedaj je šel in je zatulil še enkrat. Jih je prišlo še toliko. Tedaj dobro, tudi te je baral drugega za drugim: »Kdo je bil, ki je zapisal tega dečka, ki je bil nedolžen, ki ni za pekel, za sèm?»

Dobro, tudi zdaj nobeden, tudi izmed teh ga ni imel nobeden. »Dobro, nekdo bo pa vendarle!« je rekel. Ampak ne: ta ne, drugi ne, tretji ne... nobeden ga ni imel.

»Tedaj dobro« — pravi — »hej, bom zatulil tretjič zdaj!«

In je zatulil še enkrat. So prišli še trije: eden slep, eden star star in eden hrom, da je komaj šel. Tedaj so bili še ti trije. Tedaj najprej je baral slepega. Pravi:

»Čuj, si bil zapisal ti tega mladeniča, ki je bil nedolžen, ki ni za sèm on?»

»Jaz ne« — je rekel — »jaz ga nisem zapisal!« — ta slepi.

Dobro, je šel, je baral tega starega, pravi:

»Si bil morda ti, ki si ga zapisal?»

Pravi: »Tudi jaz ne! Jaz ga nisem zapisal.«

»Dobro« — pravi — »Hej, ja, moram barati tudi tega hromega.« Pravi:

»Si bil morda ti ga zapisal?»

Pravi: »Jaz, ja, sem ga zapisal!« To je bil hromi, ki ga je imel!

»A tako? Zakaj si ga zapisal« — je rekel — »ko je bil nedolžen on, ko si ni zaslužil, da bi prišel sèm!«

Tedaj — »Ma« — pravi — »jaz sem dal denar njegovemu očetu.«

Pravi: »Kdo ti je ukazal dati denar?« pravi. »Ti moraš iti tja, zbrisati tega mladeniča, ki ni za sèm on.«

»Aaa« — pravi — »jaz ga ne zbrišem!«

Pravi: »Če ne, te denem peč na gradelo!«

»Ne« — pravi — »deni me kamor češ, ampak on je moj, jaz sem dal denar?«

Je rekel še enkrat:

»Ti ga moraš zbrisati, če ne, te denem peč sred pekla, kjer so plameni največji!«

Pravi: »Deni me, kamor češ, ga ne zbrišem!«

Mu je rekel tretjič, pravi:

»Ti ga moraš zbrisati, če ne, te bom dal peč tja, kjer sta spala botra in boter.«

Ko je čul tole — je moralo že biti slabše kot kjerkoli drugje! — je šel tja in vzel ven knjigo. Pravi:

»Ja, ja, ga bom zbrisal brž brž, naj bo prost, jaz ga nočem!«

Tedaj mladenič je bil prost tedaj.

In tedaj, veste, medtem ko je oni, glavar, spraševal hudiče in to, on je gledal, kaj delajo tam po peklu. Je bil ogenj in žerjavica, oh, to je bilo vse v žerjavici in v plamenu. In tedaj so narejali velik velik grad, ves z žerjavico in s plameni. Tedaj on je baral enega tam:

»Zakaj pa narejate ta grad tule? Kako je to lepo narejeno, tudi okna in vse narejate, z žerjavico narejate in s plameni.«

Je rekel: »Ja, mi narejamo, ampak mi narejamo za Peta Abana« — miadenič si je to pač zapomnil — »ko umrje, da bo prišel uživat sèm!«

Tedaj mladenič ni rekel nič, ne, in konec. Tedaj je rekel glavar njemu:

»Zdaj lahko greš, ker ti si prost, ti nisi več za sèm, ker te je zbrisal, ker ti si bil nedolžen. Le pojdi ti mirno domov.«

Tedaj je šel in se mu je zahvalil in ga pozdravil in tedaj mladenič je šel. In je bil tako vesel in je šel ven pri vseh durih, so se mu same odpirale in tudi zapirale.

In tedaj se je namenil spet k tistemu možu, ki ga je bil ozdravil, veste, da bi mu povedal, kako mu je šlo, če je prost in če so ga zbrisali in vse. In tedaj, ja, je prišel spet tja k tistemu možu, vesel mladenič in:

»Si spet prišel?«

»Ja.«

»Kako pa je bilo? Kako ti je šlo?«

Je rekel: »Dobro! So me zbrisali in se vam zahvaljujem in ne vem, kako naj vam plačam!«

»Pravi: »Kaj mi boš plačeval! In jaz tebi, ker si me ozdravil?« Tedaj je rekel: »Kaj pa delajo v peklu, kako je kaj tam?«

»Jojmene« — je rekel — »koliko ognja in koliko žerjavice in koliko hudičev!« In mu je povedal vse vse. In je rekel, da narejajo grad, ves z žerjavico in z ognjem.

»Dobro« — je rekel — »ti bi bil moral barati, zakaj narejajo tisti grad.«

Je rekel: »Jaz sem baral enega, zakaj narejajo. Je rekel, da za Peta Abana narejajo, ko umrlje, bo prišel tja uživati.«

Tedaj ta mož je prebledel in — jojmene — je prišel čisto bel. Ga je gledal mladenič, je rekel:

»Dobro, kaj imate, ko sem vam rekel tako« — pravi — »kaj imate? Se počutite morda slabo?«

Jè rekel, da ne. »Ampak« — pravi — »ali ne veš, da Peto Abano... to sem jaz?!«

Tedaj — »Dobro« — je rekel — »ne zamerite mi, jaz nisem vedel, meni so pač rekli tako.«

»Jojmene!« — je rekel — »da sem namenjen tudi jaz za pekel! Kaj naj naredim?« — je rekel — »In za zmerom. In za zmerom narediti tak grad zame!« — pravi — »Čuj, jaz bi te hotel barati« — pravi — »prej ko si prišel sèm k meni, kdo te je poslal, kdo ti je povedal, kje... kako je z mano?«

»Ma« — pravi — »meni je povedal puščavnik, ki ima tristo let in stanuje tam in tam in tam v gozdu. Ampak« — pravi — »če ga boste šel tudi vi iskat, on bi vam pomagal kaj za to« — pravi — »jaz vam ne morem pomagati. Kakor so mi rekli, tako sem vam povedal.«

»Dobro« — pravi — »kje stanuje ta puščavnik?«

»Tam in tam in tam stanuje« mu je spet povedal.

Tedaj pravi: »Jaz bom tudi moral ga iti iskat« — je rekel — »če mi bo mogel pomagati kaj.«

Tedaj pravi mladenič:

»Zdaj jaz grem domov!« In se mu je zahvalil in je bil vesel, je rekel... ga je pač pustil zbogom in je odšel, saj veste, vesel mladenič, da je prost.

Tedaj Peto Abano se je tudi on želel rešiti, je moral iti iskat tistega puščavnika. In je šel tri dni pota tudi on. In je prišel tja v gozd in ga je našel, puščavnika. In ga je pozdravil:

»Kaj pa si prišel?« je rekel (puščavnik).

»Jaz sem prišel iskat vas,« je rekel.

»Dobro« — pravi — »kaj češ od mene, kaj naj ti jaz pomagam?« je rekel.

Je rekel, da je tako in tako z mano. Je rekel: »Ta mladenič, ki ste ga bil poslal vi, ta mladenič, ki me je lepo ozdravil s to vodo« — ampak Peto Abano ni vedel, kaj je to bilo, ni vedel nič — »mene je lepo pozdravil in jaz sem mu naredil« — je rekel — »pismo, ker jaz sem bil prijatelj s hudiči in zdaj« pravi — »narejajo velik grad zame tam notri.«

»Ha, kaj pa ste delal vi tam na svetu, kakšne grehe?«

»Jojmene« — je rekel — »jaz sem delal vse na svetu, vse največje grehe, kar jih je moglo biti.«

»Dobro« — pravi — »kaj ste delal?«

Pravi: »Jaz sem ubival ljudi.«

»Ho, ste ubival ljudi? Hej, tedaj ste jih moral ubiti dosti« — je rekel — »ko vam narejajo grad!«

Pravi: »Sam ne vem, koliko!«

»Dobro« — je rekel — »bi vedel vi za prvéga, ki ste ga bil ubil v svojem življenju« — je rekel — »kje je pokopan?«

Je rekel: »Ja, vem, kje je pokopan.«

»Dobro« — pravi — »vi morate iti tja in ga odkopati in sneti njegovo glavo in jo lepo prinesiti k meni.«

»Jojmene, vse to naj naredim?« je rekel.

»Ne pomaga nič, morate iti ga odkopat in ga prnesti, če ne, jaz vam ne morem pomagati.«

Tedaj dobro, je moral iti spet tri dni pota, ubogi Abano. In je šel in konec, je moral iti ponoči odkopavat, ko niso videli ljudje, ker on je vedel, kje je pokopan. In ga je odkopal in mu je snel glavo. In tedaj jo je prinesel k puščavniku zvečer. Spet tri dni pota, tudi ta je delal lepo pokoro.

Tedaj ko je prinesel to glavo, pravi (puščavnik): »Je to prav ta, ki ste ga ubil?«

»Ja, ja, to je prav ta« — pravi — »saj vem, kje je bil pokopan.«

Tedaj zdaj pravi: »Glejte, jaz imam jablano v dvoru. In ta jablana je na tem, da se posuši. In« — pravi — »glejte tam notri v dolčiču, glejte, to ni daleč, je voda, in s to glavo morate hoditi po vodo in prinašati k ti jablani, da bo vzbrstela.« Tedaj še pravi: »Tri leta morate delati to pokoro.«

»Jojmene« — ubožec — »dobro« — je rekel — »tri leta! Če bi bilo tri dni, ampak tri leta!«

»Ma« je rekel — »ne pomaga nič« — je rekel — »če ne, vam ne morem pomagati nič.«

Tedaj ta je šel tja in je šel v ta dolčič, tedaj je nalival vodo tam notri in prinašal k jablani, ki jo je imel puščavnik v dvoru.

In prvo leto je začela brsteti. Poprej je bila suha, lahko rečem, zdaj je vzbrstela. In drugo leto je spet hodil po vodo in drugo leto je pogajjala liste ven. In tretje leto se je skoraj naveličal hoditi po vodo, morete vedeti. Tretje leto pravi (puščavnik):

»Morate hoditi še eno leto, če ne, je vse zastonj!«

Dobro, je ubogal in je hodil še eno leto po vodo. Tretje leto jablana je dala cvet. To je bilo v cvetu, da je bilo, kot bi bil sneg na drevesu, vse v cvetu. In vsak cvet... nobeden ni odpadel, vsi so ostali jabolka, veste.

Tedaj je tako nosil vodo vse leto! Tedaj ko je bilo v jeseni, pravi (puščavnik): »Da bi ne ubral kakega jabolka! Bog obvari, če sneš eno samo!« So bila tako lepa rdeča tam gori, saj veste, koliko jabolka!

Potem je bilo treba še tri dni nositi vodo.

»Jojmene« — je rekel — »jaz sem skoraj naveličan nositi vodo.«

»Ma« — pravi — »moraš jo nositi, dokler ne ukažem.«

»Dobro, mar ne bojo skoraj zrele?« Jih je zmerom gledal.

»Ko jaz ukažem, tedaj bojo zrele!«

In konec, še tri dni je nosil vodo. Ja, še tri dni. In ko je nehal te tri dni prinašati vodo —

»No« — pravi — »zdaj so zrele!« — puščavnik. Tedaj pravi: »Zdaj jutri, ne nocoj« — pravi — »jutri morava iti dol pod jablano, ker ti se moraš spovedati.«

Tedaj je nesel stolček puščavnik, in križ in štolo in knjigo dol. »In zdaj ti se moraš spovedati grehov tukaj, koliko ljudi si ubil in vse vse velike grehe moraš povedati.«

Tedaj ta puščavnik je najprej zgovarjal iz knjige. Kakor je zgovarjal tako se je narejal ris okoli drevesa, daleč daleč, ris. Veste, kaj je ris? Da nihče ne more blizu! Tedaj pravi: »Zdaj ti moraš poklekniti tule in se moraš spovedati zdaj vseh grehov, ne smeš se sramovati nobenega greha. Ti moraš povedati vse, kar si delal v svojem življenju.«

Tedaj se je začel spovedovati...

Ampak ko je naredil ris, se je čulo, da šumi, da gre ko takrat ko piha veter. Tedaj so prišli vsi ti nunci iz pekla in okoli in okoli in okoli risa. In jih je bilo toliko, da so bili obešeni celo po drevju, ker niso mogli več okoli risa. Tedaj vse polno jih je bilo. In pravi »Jojmene!« se je celo bal Peto Abano, da zdaj ga bojo vzeli.

»Ne ne, nikar se ne boj, saj sem vendar jaz tu, ti ne bojo naredili nič! Zdaj ti se moraš spovedati vseh grehov!«

Dobro, je šel, se je začel spovedovati. Tedaj vsak greh, ki ga je rekel, je padlo eno jabolko. In to ga je udarilo po glavi in tedaj jabolko je odskočilo tja k hudičem. So bili urni oni, so jih lovili z rokami, ker to so bili vse njegovi grehi gor na drevesu. Je moral povedati vse, čisto vse. Se je toliko spovedoval, kakšni dve uri. Saj veste, toliko jabolk je bilo gori. In vse, koga je ubil, vse grehe, in koliko ljudi, vse vse vse. In nazadnje, veste, je bil tako zdelan, ga je bilo hudo stolklo in je bil slab, je bil skoraj napol mrtev. Tedaj nazadnje so ostala še tri jabolka tam zgoraj. Pravi:

»Zdaj jaz nimam nobenega greha več.«

Je vidno slabel, ker je bil preveč zbit od jabolk.

Tedaj — »Ma« — pravi (puščavnik) — »so še tri jabolka zdaj tam gori, ti moraš povedati tudi te tri grehe!«

»Ma« — pravi — »jaz nimam nobenega greha več!« Je hotel zamolčati jih, da jih ne bi povedal.

»Ma« — pravi — »če ti ne poveš...« Tedaj veste, postopoma, kot je pravil grehe, so odhajali nunci proč. Zakaj ko so sneli jabolka, so šli. Tedaj so ostali še trije hudiči. On pravi: »Glej jih, tile so še. Če ti ne poveš« — je rekel — »tile te odnesejo!«

»Jojmene« — je rekel — »kakšen greh neki imam, ko jaz nimam nobenega!

»Ma« — pravi — »ti moraš imeti še tri. Ker so še tri jabolka, ti moraš imeti še tri grehe!«

Zadosti, jih je hotel zamolčati, ampak jih je moral povedati, če ne, ne bi bil rešen.

Pravi: »Jaz sem ubil tudi svojo mater!«

Je padlo jabolko in ga je udarilo po glavi, da se je počutil še slabše. In je rekel:

»Sem ubil tudi svojega očeta!«

Tedaj ga je udarilo še eno, da je bil skoraj končan.

»Zdaj še enega moraš povedati.«

»Tudi to« — pravi — »jaz sem ubil tudi svojo ženo!«

Tedaj to ga je končalo: (jabolko) mu je padlo dol in je umrl.

Tedaj so šli vsi hudiči proč, ni bilo nobenega več. In so prišli trije angelci in ga zavili v belo rjuho. Tedaj so se vzdignili v zrak, je šel v raj.

*Zdaj je končana.*

Osojane, 3. marca 1965.

Povedala Pasqua Siega, po domače Paska Dúllica (r. 1908).

Zapisal in iz rezijanščine prelil v knjižno slovenščino

*Milko Matičetov*

# IZBIRA

Ta prispevek bi ne imel nobenega smisla, če bi se iz njega ne razvila razprava o vlogi naše prosvetne dejavnosti in o dolžnostih izobraženstva, ki jo mora voditi.

Čeprav bi sicer bila vsaka taka razprava zgolj teoretična, pa bi njen namen ne smel biti samo napolnjevanje strani te revije. Nujno je namreč, da se opredelimo in ji damo ustrezno vlogo in tudi na osnovi te vloge določeno tematiko in način obravnave.

Naša narodnostna skupnost se danes nahaja v kaj zanimivem položaju. Nove družbenopolitične spremembe v Italiji, predvsem pa družbenogospodarske tu pri nas, so bistveno vplivale na tisto vrsto političnih premikov, ki so povzročili odpravo vzdušja narodnostnega spopada, kakor so si ga želele šovinistične sile. Predvsem pa je dejstvo, da se je premik izvršil na ravni formalnega reševanja vprašanj jamstva in zaščite manjšin. A tudi pri tem bi bilo mogoče zanimivo začeti razpravo, koliko je in bo to držalo. So pač politične sile, ki se danes — in to morda prvič — lotevajo našega vprašanja, pač zaradi potrebe po integraciji manjšine v kapitalistični sistem na osnovi naklonjenosti oblastvene koalicije.

Ločeno od tega procesa, ki pa je z njim bistveno povezan, poteka drug, ki je mogoče važnejši in ki bi moral v delu manjšinskih organizacij biti deležen mnogo večje pozornosti, vsekakor večje od reševanj in dogovorov na »visoki diplomatski ravni«. To vprašanje je vprašanje asimilacije kot take, samogibnega procesa, ki ogroža samostojen obstoj narodne skupnosti in jo v doglednem času obsoja na skrčenje v meščansko in izobražensko sestavino.

Ta proces samogibne asimilacije, ki gre neopazno mimo političnih oblastvenih organov, zahteva od nas, da mu prilagodimo delo in vlogo kulture in njenih izraznih sredstev.

Marsikdaj očitajo političnim silam, ki se opirajo na delavsko gibanje, kulturnoprosvetno mlačnost. Tedaj primerjajo s to »mlačnostjo« katoliški prosvetni aktivizem. Koliko pa jih je, ki so poskusili videti v tej delni resnici globlje korenine? Koliko jih išče resnične vzroke, ki jih ne narekuje trenutno politično propagandistično razpoloženje?

Najprej bi morali načeti važno vprašanje družbene pripadnosti prosvetno in kulturno udejstvujejoče se osnove.



A. Černigoj

Avtoportret, lesorez 1965

Če je bila, na primer, družbena sestava slovenske narodnostne skupnosti v Italiji v povojni dobi karakterizirana po močnem odstotku kmečkega prebivalstva in sorazmerno šibkega, vendar borbenega in zavednega delavskega jedra, lahko rečemo, da se je stanje spremenilo v številčno korist delavstva in v škodo kmečkega življa. Vedno bolj se novi rodovi vključujejo v industrijsko proizvodnjo, kar povzroča vse tiste anomalije v vaseh, ki so se čez noč spremenile. Ravno takó pa se uveljavlja med Slovenci močan meščanski »srednji sloj«; ta ima svojo gmotno osnovo v mreži manjših podjetij, ki so se razcvetela predvsem zaradi trgovinskih odnosov med sosednima državama. (Temu sloju pripada še dinamična kategorija 'prostih poklicev'.)

In če je narodnostna zavest v tem srednjem, meščanskem sloju na višku, moramo tudi ugotoviti, da se v delavskih vrstah, predvsem pa v tistih, ki izhajajo iz preobrazbe vasi, ta zavest iz dneva v dan bolj zgublja.

To lahko opazimo tudi na teritorialni osnovi, ko ugotavljamo, da so narodnostno najbolj ogrožene slovenske predmestne četrti, nekdanje vasi: Podlonjer, Škedenj, Rocol, Barkovlje, Rovte, Kolonkovec, Žavlje in vsa tista področja, ki gravitirajo na industrijsko cono.

Tod ljudje sicer še govorijo slovensko, a govoriti še ne pomeni biti zavestno Slovenec. Morda kdo pošilja svoje otroke tudi v slovensko šolo, nično pa je kakršnokoli sodelovanje v kulturnem življenju. Nasprotno, vedno več je znakov hitrega sprejemanja italijanskih tradicij in odklanjanja slovenskih kot nesvojih.

(Tipičen primer take podzavestne miselnosti je lahko fant — pogovarjava se po slovensko — s katerim sem šel po časopis. Popolnoma naravno je kupil »Piccolo«, saj je — tako je rekel — »Primorski« zame, ki da sem študent...)

To ločitev je povzročilo vsakodnevno življenje, ki se v mladem človeku izoblikuje iz skupka družbenih odnosov v proizvodnji, dolge dobe vajenstva brez ure prostega časa in pičlega ugodja, ki mu ga daje sedanost.

Stroj, ki se mu tudi slovenski fant razdaja za življenjske dobrine, postaja njegov gospodar. Tehnološki napredek zahteva od njega blazno hitrih sinhroniziranih gibov, boljše poznanje tehničnega procesa, skratka torej, stalne pripravljenosti, ki mu odvzema svobodo zavesti pri analizi okolja in njegove vloge v tem okolju.

V to odtujevanje, ki ga povzroča osemurno delo, se končno vrinja še množični kulturni pritisk kapitalistične družbe po svojih posredovalnih sredstvih. Ta kultura — če jo smemo tako imenovati, ki je po svojem bistvu potrdilo in katalizator te odtujitve — je nadaljnji korak do popolne prilagoditve delavčeve miselnosti vsiljenemu sistemu. Prvi znak te prilagoditve je izguba temeljnih človeških vrednot, med katerimi je v našem posebnem položaju vrednota narodnostne pripadnosti in nadomestitve z miti



o potrošnji, o nujnosti družbenega napredka hkrati s tehničnim napredkom (kvalunkvizem) itd.

V tem trenutku se pravzaprav še lahko postavi vprašanje izbire, ki pa je skoraj že popolna. Odločiti se za »slovenstvo«, kakršno pozna iz prosvetnega društva, dnevnika, gledališke predstave, se mu zdi prisiljeno, nepristno zanj, ki mu šport, televizija, film itd. dajejo veliko več.

Od tega spoznanja do narodnostnega odpada je korak že skoraj storjen.

Če je seveda v grobih obrisih tak shematičen potek asimilacijskega procesa pravilen, se moramo vprašati, kakšna je pri tem naloga tistih organskih izobražencev, (»borcev za kulturo« kot jih je imenoval v nekem svojem spisu tov. Šiškovič), ki bi morali voditi kulturna dogajanja, ustvarjanje in posredovanje alternative kulture za ohranitev zavesti, ki jo je bil trl že fašizem.

Že tedaj se je v zarodku izoblikovala tista ločitev med delavstvom in meščanstvom ter intelektualno sredino, ki je hote ali nehote šla v izgnanstvo. Ločitev, ki se pozna, kljub poznejši vključitvi po osvoboditvi. (Krvni davek, ki ga je plačalo delavstvo in njegovi izobraženci je bil velik!)

Zanimiva bi bila zgodovinska analiza te vključitve in njenega poteka. Vsekakor lahko trdimo, da je tudi ta pripomogla k ustvaritvi položaja, po katerem imamo meščansko kulturno sredino, ki ustvarja kulturo. To kulturo posreduje pretežno kmečkemu prebivalstvu, medtem ko je delavec

- a) ne priznava več za svojo, ker mu je tuja, potem ko je vključen v kapitalistično družbo in sprejema njene vrednote, ki jih posreduje vodilni razred večinskega naroda;

- b) neintegričan, razredno in narodnostno zaveden delavec pa ima takšno kulturo za nepopolno, ker se osamlja, oddaljuje od stvarnega življenja, pri spoznavanju katerega bi morala pomagati v prvi vrsti »kultura«.

Zanima me predvsem ta zadnji delavec. Kajti prav ta bi moral nastopiti kot posredovalec kulturnih vrednot, prevzeti bi moral nalogo borbe za tako kulturo, ki bo narodna in hkrati ljudska in torej povezana z družbenim življenjskim stanjem našega človeka, kultura, ki bi ne bila pridi-garska, temveč globoko stvarna in bi slonela na izbirah, izhajajočih iz največjih protislovij, ki jih je naš človek poklican rešiti. Taka kultura bi morala doseči vse tiste plasti delavcev in predvsem mladine, ki se samogibno asimilirajo in vključujejo v sistem in jim nadomestiti odujitvene vrednote. Nadomestitev pa bi morala biti vsaj toliko močna kot pritisk velikih posredovalnih sredstev. Taka alternativa pa lahko izhaja samo iz globlje svetovnonazorske zavesti, iz družbene vloge osnove, ki ji je kultura namenjena in katere je ta kultura izraz. Iz specifičnih vlog meščanske in delavske plasti bi se končno lahko porodila višja sinteza, ki bi ne bila ne birokratska ne privesek kapitalistične. V kolikor bi seveda bila možna na tako razčlenjeni narodnoobrambni osnovi!

# POLOŽAJ KATALONCEV

POVZEL L. T.

Katalonija (špansko Cataluna - v katalonščini Catalunya), ozemlje, na katerem prebivajo Katalonci, je sredozemska pokrajina Španije in obsega province Lerida, Tarragona, Gerona in Barcelona. Na 31.930 kvadratnih km površine živi 3.780.000 prebivalcev. Glavno mesto Katalonije je Barcelona, ki ima 1.446.000 prebivalcev in je eno najvažnejših pristanišč Sredozemlja. Je važno finančno središče z zelo razvito industrijo in ladjedelstvom. Od leta 1937 do januarja 1939, ko jo je zasedel Franco, je bila Barcelona celo glavno mesto avtonomne republikanske vlade.

Usoda Kataloncev je žal zelo podobna usodi mnogih drugih etničnih skupin na svetu; njih usoda ni niti malo zadovoljiva — mnogo je dolžnosti, pravic pa skoraj nobenih. Predstavniki Kataloncev v tujini so zato hoteli opozoriti tudi širše javno mnenje na svoj položaj v Francovi Španiji. S posredovanjem UFCE so se obrnili naravnost na špansko zunanje ministrstvo, točneje, na zunanjega ministra Fernanda Maria de Castiella y Maiz.

Po vsem tem špansko zunanje ministrstvo ni moglo ostati indiferentno in je zato naročilo svojemu poslaniku v Kopenhagnu, naj se sestane z glavnim tajnikom UFCE in mu predlaga nekaj popravkov v nadležni pritožbi. Generalni tajnik združenja pa je v pogovoru s španskim poslanikom poudaril, da bi želel imeti objektivne podatke o dejanskem položaju Kataloncev v Španiji in da je zato pripravljen poslati v Katalonijo delegacijo, ki naj bi na kraju samem proučila položaj in nato napisala o tem podrobno poročilo. Špansko zunanje ministrstvo je pristalo na predlog generalnega tajnika UFCE in tako sta se oktobra 1964 napolila v Katalonijo predsednik in generalni tajnik združenja; špansko ministrstvo za informacije in turizem je pooblastilo svojo pokrajinsko delegacijo v Barceloni naj da zastopnikom UFCE najširšo pomoč.

Poročilo, ki sta ga sestavila omenjena delegata, ni samo izraz tega, kar so izjavile španske oblasti, ampak predvsem dejanski pregled jezиковnega in kulturnega življenja katalonskega ljudstva na podlagi posebnih ugotovitev in predvsem izjav, ki so jih omenjeni delegaciji dali številni predstavniki iz vseh socialnih slojev.

Prinašamo nekoliko skrženo poročilo, ki ga je v posebni brošuri objavil UFCE (Union Féderaliste des Communautés Ethnique Européennes — Zvezno združenje evropskih narodnih skupnosti) o položaju katalonskega naroda v Španiji. Vsebina poročila bo osvežila tukajšnjemu Slovencu nekaj trpkih spominov na njegovo nedavno preteklost. Nepristranski Italijan ali Avstrijec, ki bi se s to vsebino hotel seznaniti, pa bi nemara nenadno spoznal iracionalnost donkihotskih pošasti (potem ko se že mudimo v Španiji), ki lahko strašijo prillikavca na vodstvu neke države. Jezik na primer, ali barve praporov ali množično veselje, porojeno iz spoštovanja do priljubljene tradicije, iz poštenega nagnjenja, da se tej tradiciji ohrani kontinuiteta in da se ne zatajijo pradedje. Vse to so preteči strahovi, ki lahko katijo duševni mir duxom in rexom, firerjem in caudillom s kasarniškimimi možgani in kasarniškimimi manirami. Nekaj jih je preminilo teh vilezov, nekaj jih še bo, toda malone štiri milijone Kataloncev se še vedno ne more sprostiti na stoletem kulturno-umetniškem prazniku »Jocs Florals«, ki se nemočno prireja v tujini, denimo v Argentini ali Čilu ali Italiji ali med Katalonci v Franciji. Vendar doslej ni bilo čuti, da bi katalonski plesji in katalonske pesmi pete v Perpignanu, dale pobudo za kakršnokoli politično pustolovščino v ondotnih krajih. Prireditvi so prisostvovala francoske oblasti in nad prireditvijo so plapolale katalonske zastave. Kakšno škodo bi takšno plapolanje povzročilo v Barceloni, seveda ni mogoče predvideti, prav tako kakor ni moč vedeti za posledice, ki bi nastale ob odkritju spomenika zaslužnemu Kataloncu na barcelonskem trgu.

Sicer pa je najti v poročilu UFCE še drugačne zanimivosti.

Ugotovitev na primer, da je bila tudi Španija med državami, ki so leta 1956 v Novem Delhiju glasovale za resolucijo glavne skupščine UNESCO, ki zahteva od

JEZIK — V omenjenem poročilu beremo, da je delegacija z lahkoto ugotovila, da se vsi prebivalci Barcelone poslužujejo pri sporazumevanju katalonščine. Uporablja se seveda tudi kastilščina (španščina), a to predvsem zaradi izrednega demografskega razvoja Barcelone. Pred 100 leti je Barcelona štela komaj 250.000 prebivalcev, leta 1939 milijon. a danes že več kot poldrugi milijon ljudi. Mesto se je naglo razvijalo predvsem zaradi industrializacije, posebno pod sedanjim režimom — španska industrija je namreč zaradi barcelonskega pristanišča osredotočena predvsem v Kataloniji. Zato se je semkaj priselilo mnogo španskih delavcev, kar je znatno vplivalo na hitro večanje prebivalstva v Kataloniji. Priseljenci so seveda uporabljali kastilščino, a le v

svojih člane, naj pri žolski vzgoji spoštujejo tradicije naroda, tako jezikovne kot verske, in naj se učni programi ne spreminjajo in ne krčijo zaradi političnih razlogov.

Velike države so zelo ljubosumne na svojo prestiž. Pri njih je vse, s čimer se ponaša napredno človeštvo, na najvišji ravni: svoboda, kultura srca in uma, pravica in demokracija. Proti nadležnemu ugovoru zavarujejo svojo laž s formalno noto polno suverene užaljenosti, in protest ostane glas vpjočega v puščavi ali kvečjemu obzirno poročilo plemenite ustanove. Tako velikan, ki je stopil manjšinski siroti na nogo, lahko nemoteno in brez sramu še naprej pritiska nanjo z vso svojo težo. Dana mu je možnost, da majhnetov krik bolečine vsak trenutek uduši s formalnostjo, ki je tudi iznajdba oblastnikov in nekakšno nadomestilo dogme v posvetni rabi.

Zal nam je, da nas od Kataloncev loči tolik prostor, spričo tako majhne razlike v nadlogah, s katerimi nas je osrečila človeška nezrelost. Nemara bi jim bilo laže, ko bi imeli kdaj priložnost v dokumentu UFCE najti poleg lastne prizadetosti tudi primorske in koroške Slovence z dodatnim poročilom,

da tem Slovcem niso bili prihranjeni niti pogromi, ki so jih doživljali Judje niti prezir, ki so ga in ga še doživljajo črnici, akoravno smo vsi Slovenci krščeni in tudi drugače s Semom in Kamom samo v legendarnem stricestvu. Našli so se statistiki in sešteli v tisoče leta, ki so jih ti Slovenci prebili po ječah, niso pa utegnili izmeriti mlake krvi, v kateri bi baje lahko utopili vse svoje zatiralce.

Upamo, da Kataloncem ne bo treba prehoditi te poti do svojega jezika in svojih pesmi. V jubilejnim stoletju bo človek menda vendarle dokazal, da ima pravico do tega naziva. Pozno bi bilo res, razen če ni kje zapisano, da mora prav veliki strah izsiliti odločitev: za stoletje Človeka ali za stoletje skrivnostnega Molka.

začetku, dokler se niso privadili krajevemu jeziku.

Uradni jezik Spanije pa je kastilščina (španščina) in oblast, ki sicer dopušča v svoji državi rabo drugih občevalnih jezikov, zahteva da se v odnosih z oblastmi uporablja izključno kastilščina. Tako so tudi imena ulic, javne objave, lepaki — kar vse je bilo pred in med državljansko vojno vedno in samo v katalonščini — sedaj samo v španščini; prejšnja *Plaza de les Glories Catalanes* n. p. r. je sedaj *Plaza de las Glorias, Biblioteca de Catalunya* je postala *Biblioteca Central* itd.

In vendar ni izključna raba kastilščine v javnih odnosih ustavno predpisana!

Delegacija je zato postavila mnogim uslužbencem javne uprave vprašanje: »Zakaj ni

dovoljeno uporabljati v odnosih do oblasti katalonski jezik?« Na to pa je dobila vedno enak odgovor, češ da je to politična zadeva; režim se verjetno boji, da bi s takim dovoljenjem priznal avtonomično-nacionalno gibanje še iz časov državljanske vojne...

**KATALONSKI TISK** — V skladu s čl. 12 španske ustave (*Fuero de los Españoles*) smejo vsi državljani prosto izražati svoja mnenja in misli, v kolikor niso naperjena proti temeljnim načelom države. V zvezi s tiskom pa ne zasledim v »*Fuero*« nikjer posebnih predpisov. A kljub temu obstaja v Španiji cenzura, ki mora za katerokoli publikacijo izdati dovoljenje, drugače ne gre v tisk. To velja seveda tudi za katalonski tisk, čeprav je ta danes zelo redek.

Pred državljansko vojno je v Kataloniji izhajalo skoro 1600 periodičnih publikacij, če upoštevamo tudi časopise v katalonščini. Po vojni pa je cenzura prepovedala skoraj vse izdaje v tem jeziku in celo najstarejši časopis »*Diario de Barcelona*« morajo danes tiskati le v kastilščini.

Novi časopis »*Tele-Express*« pa je prejel dovoljenje, da bo smel izdajati prilogo v katalonščini, a kljub temu do danes ni mogel tega storiti, kajti dokončnega dovoljenja cenzura ni še izrekla! Edino periodično glasilo v katalonščini je mesečnik »*Serra d'Or*« iz samostana v Montserratu. To je revija relativno visoke kvalitete, ki piše o kulturnih, gospodarskih in drugih problemih; tiskana je izključno v katalonskem jeziku. Odgovorni urednik je samostanski menih Maur Boix iz Montserrata, kateremu je 10.5.1963. uspelo dobiti od cenzure dovoljenje, da sme izdati v katalonščini encikliko »*Pacem in terris*« v 125.000 izvodih.

**KNJIGE** — Leta 1961 je bil objavljen seznam važnejših izdaj v katalonskem jeziku — *Repertorio de las Obras en Catalan* más importantes — ki obsega približno 2000 del. Delegacija UFCE je ugotovila, da je od teh skoro 400 del izšlo l. 1939; poleg tega pa je bilo večje število del, omenjenih v seznamu, izdano v ilegali, v času od 1939 do 1943; ta seznam zato ne more biti realen ne verodostojen. A če ga kljub temu vzamemo za osnovo, na podlagi katere bi ocenjevali razvoj katalonskih knjig na leto, bi ugotovili, da je izšlo po letu 1939 povprečno 60 katalonskih knjig na leto, kar je približno desetina proizvodnje pred državljansko vojno.

Delegata UFCE sta se velikokrat pozanimala pri raznih funkcionarjih španske cenzure za vzroke, ki ovirajo izdajo knjig v jeziku prebivalstva. Edini odgovor je bil ta, da je to politična zadeva in končno, da je katalonščina ne narečje.

Ogled knjižnic »Ateneo Barcelonès« in samostanske knjižnice v Montserratu je dokazal, da imata obe knjižnici mnogo knjig v katalonskem jeziku, ki pa so večinoma iz predvojnega doba. A ko je delegacija vprašala oba ravnatelja, koliko se ljudje zanimajo za katalonske publikacije, nista dala jasnih odgovorov.

V katalonščini tudi ni nobene znanstvene publikacije, v veliki meri tudi zato, ker je na univerzi dovoljen samo kastiljski jezik.

**SOLSTVO** — Resolucija glavne skupščine UNESCO (New Delhi 1956) je pozvala vse svoje članice, naj poskrbijo, da bodo pri šolski vzgoji spoštovali tradicije naroda, tako jezikovne kot verske in da se učni program ne bi spreminjal ali krčil zaradi političnih razlogov.

Med državami, ki so glasovale za resolucijo je tudi Španija!

Pred državljansko vojno, in sicer 29. aprila 1931, je španska republikanska vlada izdala dekret — Decreto sobre la Lengua — ki je določal, da mora po splošno priznanih pedagoških principih osnovnošolski pouk biti v materinščini. V imenovanem dekretu je rečeno, da se vsi zakoni in vsi dekreti, ki prepovedujejo rabo katalonskega jezika v osnovnih šolah po 13.9.1923, ukinjajo in da je pouk v osnovnih in srednjih šolah v materinem jeziku, to je v kastilščini ali katalonščini. Za učence katalonske narodnosti se bo pouk kastilščine (špansčine) začel z 8. letom starosti, da se otrok nauči pravilno tudi špansčine.

Imenovani dekret je bil ukinjen po državljanski vojni z dekretom iz leta 1939, ne da bi bili obrazloženi vzroki ukinitve. Danes je po vseh šolah v Kataloniji pouk le v špansčini, t. j. kastilščini, ker ni učiteljev — kot so izjavili delegaciji UFCE — ki bi obvladali katalonski jezik...

Srednje šole obiskuje mladina od 10. do 16. leta, učni jezik je kastilščina — katalonščina je prepovedana. Vendar pa z vladnim dovoljenjem obstajajo posebni razredi za Katalonce, ki jih obiskujejo ne samo mladina, ampak tudi odrasli. Take razrede imata le dve srednji šoli v Barceloni, v katerih se dijaki katalonske narodnosti *ne smejo* učiti katalonske zgodovine in zemljepisa. Učni načrt za srednje šole izrecno obvezuje berila in dela v kastilskem, gališkem in baskovskem jeziku; dejansko pa so v seznamu knjig našli delegati UFCE le po eno knjigo v gališkem in eno v katalonskem jeziku, nobene v baskovskem. Predpisi točno določajo, da je kastilščina šolski učni jezik, ne izključujejo pa popolnoma rabe tekstov v katalonskem jeziku. V tem pogledu je delegacija UFCE ugotovila, da ima le nekaj šolskih knjig po *eno stran v katalonščini!* V letih 1936 do 1939 so bile na

univerzi v Barceloni stolice za katalonski jezik, književnost, zgodovino in katalonski civilno pravo in slušatelji so lahko opravljali izpite tako v kastilščini kot v katalonščini. Oba jezika sta bila tudi učna jezika. Danes pa teh stolic ni več niti v Madridu in prav tako so prepovedane vse ugodnosti za katalonski jezik.

V načrtu delegacije UFCE je bil tudi sestanek z vladnimi organi, na katerem bi razpravljali o specifičnih težavah in problemih Kataloncev. A kljub temu, da je bil sestanek že določen, španski vladni organi delegacije niso sprejeli. Zato je pred odhodom iz Barcelone delegacija predložila pismeno vlogo in prosila za odgovor na več vprašanj, od katerih navajamo tu le nekatera:

1. Ali smejo Katalonci na sodnji uporabljati svoj jezik?

2. Številne ulice in institucije so namesto prvotnih imen v katalonščini dobile pod novim režimom nova imena v kastilščini. Zakaj? Zakaj sta bili prepovedani imeni Catalunya in Catalan?

3. Znano je, da so bili uničeni spomeniki številnih znamenitih Kataloncev (predvsem znanega Rafaela Casanove, dr. Roberta, župana Barcelone in Pau Clarisa, predsednika Generalitativ). To se je zgodilo po nalogu španskih oblasti. Zakaj?

4. Videli smo plapolati katalonsko zastavo v francoskem Perpignanu ob priliki »Jocs Florals«, ki so bile v kraljevi palači. Zakaj so v Kataloniji prepovedane?

5. Številni Katalonci so imeli precej težav z oblastmi; nekateri zato, ker so poučevali katalonščino, drugi, ker so razpravljali o katalonskih problemih. Znano je, da so bili v mnogih primerih prav zaradi tega kaznovani z globami tudi do 25.000 pezet. Kaj misli vlada o tem?

6. Vemo, da je bil Max Emanuel Kalmer, ravnatelj Edicions 1962, založnik knjig v katalonskem jeziku, policijsko izgnan iz Barcelone, pod pretezo da je vršil prokatalonsko dejavnost. Kateri je resnični razlog za izgon?

7. Na zasedanju našega osrednjega odbora smo proučili vprašanja svobodnega gibanja oseb tudi izven meja države v skladu z deklaracijo o človeških pravicah OZN. Zvedeli pa smo, da več katalonskih pisateljev in izobražencev ne more iz Španije, ker jim oblast ne da dovoljenja. Španija je članica OZN in UNESCO. Povejte nam, ali misli Španija spoštovati priporočila in določila o človeških pravicah teh ustanov?

8. Vemo tudi, da ste 1963. leta razpustili »Omnium Centrale«. Ali nam lahko poveste resničen razlog za to?

Delegacija ni do dneva sestave svojega poročila (16. aprila 1965) prejela na gornja in druga vprašanja nobenega odgovora.

**KULTURNO ŽIVLJENJE** — Katalonci v Španiji imajo še nekaj kulturnih ustanov: »L'Orfeo Catalan«, pevsko katoliško društvo »Institut d'Estudios Catalan«, »Obra del Ballet Popular«, »Federacion de Coros de Clave« in že omenjeni »Ateneo Barcelones«.

Največjo pozornost vzbuja »Federacion de Coros de Clave«, ki je bila ustanovljena 1850. leta. Njen ustanovitelj je bil José Anselmo de Clavè in je bila zelo aktivna po vsej Kataloniji. Kaže, da opravlja, še danes važno kulturno poslanstvo. Vzdržuje se brez vsake državne podpore. Združuje znatno število aktivnih članov. Njen program je gojiti domača glasbena dela in pesmi, predvsem katoliške pesmi. Vse te pa morajo izvajati v *kastilščini*, ker je petje v katalonskem jeziku prepovedano!

»Omnium Cultural« je ustanovilo 11. julija 1961 nekaj vidnejših katalonskih kulturnih osebnosti v namenoin, da se koordinira in koncentrira v eni ustanovi vse delo, ki naj stremi za tem, da pravilno vrednoti in krepi katalonsko kulturo. Ustanova je začela z delom in takoj je razpisala literarne nagrade, organizirala je katalonske pevske zборе in pripravila tečaje katalonskega jezika za učitelje. Na istem sedežu deluje tudi »Institut d'Estudios Catalan«, kakor tudi druge kulturne in folklorne ustanove.

Po enem letu pa je »Omnium Cultural« prejela od oblasti sporočilo, da ne sme več delovati v sedanji obliki, pač pa le kot »združenje«.

V Španiji pa pomeni ustanovitev združenja sestaviti statut in ga predložiti krajevni vladni upravi. Medtem ko je odbor društva razpravljal o tem vprašanju, je oblast zasegla prostore in jih zaprla!

Odbor je proti temu ukrepu protestiral, v odgovor pa je prejel sporočilo, da bo delovanje dovoljeno, le če se društvo spremeni v združenje. 11. decembra 1963 je bila predložena prošnja za ustanovitev združenja. Tri mesece nato, 18. marca 1964, je notranje ministertvo odgovorilo, da ne more izdati dovoljenja, z obrazložitvijo da smatra ministertvo na osnovi dekreta z dne 25.1.1941 ustanovitev takega združenja za nepotrebno... »Omnium Cultural« je seveda protestiralo, a ministertvo ni do danes dalo nobenega odgovora. »JOCS FLORALS« je že več kot stoletna tradicija Kataloncev. Že več kot eno stoletje se v Barceloni praznujejo »Jocs Florals de Barcelona«, ki privabijo vse katalonske literarne osebnosti in plesne umetnike. Dve nagradi se podelita pesnikom za dela, ki pokažejo navezanost na katalonski jezik in kulturo.

Po državljanski vojni je oblast te »manifestacije« prepovedala. Španske politične oblasti so se namreč zdale, da ne bi te manifestacije povzročile novo avtonomistično giba-

nje. Zaradi tega se sedaj prirejajo »Jocs florals« v tujini. Od leta 1959 v Parizu, nato v Buenos Airesu, Santiagu de Chile, Montevideu, Italiji in septembra 1964 v Perpignanu, glavnem mestu francoske Katalonije. Te manifestacije so se udeležile tudi francoske oblasti. Mesto je bilo okrašeno s katalonskimi zastavami, kar je v španski Kataloniji prepovedano!

Tej veličastni manifestaciji v Perpignanu je prisostvovala tudi omenjena delegacija UFCE in se je tako lahko sama prepričala, da imajo »Jocs florals« izključno kulturne značaj in da prireditev ni prav nič naperjena proti Španiji.

**ZAKLJUČKI** — Kot smo že v začetku omenili, uporabljajo Katalonci — in ne samo domačini, pač pa tudi priseljenci — v vsakdanjem življenju predvsem katalonščino. Po drugi strani tako španske oblasti, kakor tudi tuji intelektualni krogi dobro vedo, da katalonščina ni dialekt, ki ga uporablja majhna skupnica Špancev, ampak je to samostojen jezik, ki ga stoletja govorijo prebivalci Katalonije in nekaterih sosednih pokrajin. V republiki Andorri na pr. je katalonščina uradni jezik. UFCE prav tako ne dvomi, da prebivalci Katalonije predstavljajo jezikovno manjšino z istimi značilnostmi, kot jih imajo ostale jezikovne in narodne manjšine v Evropi. Ker Katalonci ne mislijo na odcepitev od španske države, ni upravičen noben izgovor, ki bi opravičeval tako ravnanje s katalonskim jezikom, in to še posebno na šolskem področju. Španija je že leta 1956 sprejela načelo (konferenca UNESCO v New Delhiju), ki poziva vse države članice, da ukrepejo vse potrebno, da se spoštujejo in zavarujejo vse narodne, verske in jezikovne tradicije. Nedopustno je torej, da Španija kljub sprejetemu načelu vztraja na prepovedi pouka v katalonščini od leta 1939. UFCE meni, da je taka politika škodljiva za miren razvoj španske države kot gospodarske in človeške skupnosti. Nič ne zagotavlja takega razvoja bolj kot mirno sožitje med etničnimi skupinami v večnarodni državi in enakopravno ravnanje z vsemi, posebno na področju kulture in uporabe jezika. Iz teh razlogov priporoča španski vladi, da ponovno prouči svojo politiko do Kataloncev in izda uredbo, ki naj Kataloncev daje možnost, da sami odločajo o vzgoji in izobrazbi svojih otrok. Prav tako naj španska vlada čimprej izda ustrezne zakone in z njimi ustanovi zopet stolico za katalonsko književnost, jezik in katalonsko pravo na univerzi v Barceloni. Istočasno naj se ustanovijo šole, ki bi profesorje in učitelje pripravljale in usposabljele za poučevanje v katalonskem jeziku. Pravico, da se lahko poslužujejo svojega jezika, naj imajo tudi Katalonci, ki so člani javnih skupščin, svetov in ustanov, tako kot

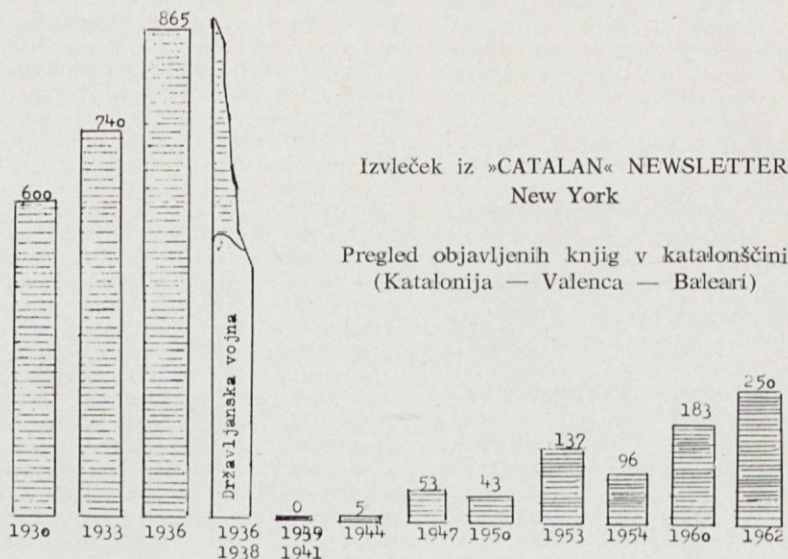
velja to za narodnostne mešane države, n. pr. Poadižje v Italiji, v Belgiji, na Farörskih otokih in za Švede na Finskem. S tem seveda ni rečeno, da bi morali vsi španski funkcionarji obvladati katalonščino, saj bi tolmači in prevajalci take težave uspešno odpravili.

Ker prevladuje v Kataloniji katalonščina, naj vlada takoj dovoli izdajanje časopisov in drugih publikacij v katalonskem jeziku; prav tako naj ponovno uvede svobodo združevanja in naj prekliče prepoved delovanja »Omnia Cultural«. Vsakdo naj ima tudi pravico, da se v mejah svoje države svobodno giblje in izbira bivališče kjerkoli, da sme iz države kadarkoli, prav tako, da se lahko vanjo vrne kadarkoli. Španska vlada bi morala — če je le mogoče — amnestirati vse v tujini živeče

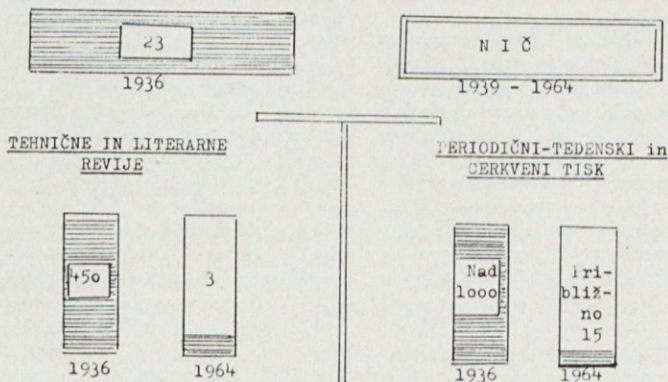
državljanke, ki so iz katerega koli razloga zapustili državo, in jim dovoliti, da se vrnejo v domovino in se tu vključijo zopet v življenje svojega naroda, seveda z izjemo zločincev.

To bi bila tudi pot, ki bi Španiji pomagala do politične integracije v skupnosti zahodne Evrope.

Dokler pa se Španija ne bo resno lotila reševanja problemov svojih etničnih skupin, t. j. dokler ne bo tega dokazala tudi z dejanji, bo veljala v svetu za državo, ki sprejema vse mogoče sklepe za zaščito narodnih manjšin le na papirju. Tako mnenje o Španiji ali o katerikoli državi, ki ravna na tak način s svojimi etničnimi skupinami, pa državi sami ne more biti v čast.



DNEVNIKI V KATALONŠČINI (SAMO ZA KATALONIJO)



# MOJ BRAT JANKO-VOJKO

(GRADIVO ZA ŽIVLJENJEPIS)

## 1.

Št. Vid pri Vipavi je majhna, stara vasica ob vznožju Nanosa. Potok »Pasji rep« jo deli na dva dela: vzhodno je Menešija, z velikimi prostornimi domovi, ki so nekoč bili samostani. Hiše imajo povečini zidove ometane, a vseh se enako drži siva patina časa.

Zahodno ob potoku so »Gase«, črna gmota visokih, neometanih hiš, zidanih vzporedno v ravni črti. Delijo jih »gase«, dva do tri metre ozke uličice, nad katerimi se bočijo velbi; ti družijo hiše in so nekoč služili za obrambo proti Turkom in za beg z ene hiše na drugo, posebno ko so bili vojaški nabori; kjer pa ni bilo velbov, so si fantje pomagali z deskami.

Dandanes »Gase« povečini razpadajo, ker jih nihče ne obnavlja in ker ljudi, ki so tam stanovali, ni več.

Otroci iz Menešije smo radi zasmehovali one druge z »gaserji«, in pretep je bil tu.

Ko je moj brat še živel, se je imenoval njegov rojstni kraj Šent Vid pri Vipavi, zdaj je pa naša vas prekrščena v Podnanos. Ne vem, koliko svetih Vidov premore koledar, na vsak način bo oni drugi pri Ljubljani, imenitnejšega izvora, ker se je obdržal; sploh pa smo na Primorskem bolj slabo izbirali svoje svetnike in svetnice, kot so to znali Štajerci in Gorenjci.

## 2.

»Pohiti Silka,« je pravil moj ded, »sicer bo imel tvoj prvorojenec rojstni dan samo vsaka štiri leta.« A Silki se ni prav nič mudilo in počasi, a gotovo je podarila mojemu očetu sina Janka prav 29. februarja 1920. In tako smo zares proslavljali pravi rojstni dan samo vsaka štiri leta. Kdaj tudi vmes, seveda, a tedaj smo ga dražili, da ne velja, da je mama pripravila priboljške samo zato, da ga potolaži. Ni nam ostal dolžan, in bežali smo, kar se je dalo.

Kolikor se morem spomniti, je že prva leta kazal izredno nadarjenost. Hitro je shodil, začel je zgodaj govoriti; imel je pet let in je že moško bral »Novi list«. S kakšnim občudovanjem in zavistjo smo mlajši gledali, kako je mali paglavec ponosno bral in se posmehoval naši nevednosti. Kar je bral pa, je ostalo kot pribito v njegovih možganih. Zgodilo se je, da so se odrasli pogovarjali o tem in onem, a on je nekje čepel in poslušal. Ob vsaki netočnosti se je oglasil in jim postregel z natančnimi podatki, pa naj je šlo za to, koliko meri Eiffelov stolp ali največji most na svetu ali pa za datum bitke pri Waterlooju.

Bral je in bral in že kot otrok sanjal o svobodi. V hiši je bilo vse polno knjig. Take, ki so se očetu zdele »nedolžne« glede na občutljivost fašistov, so bile vse-

povsod, od kuhinje pa do podstrešja. Tiste »druge« so pa bile spravljene v zabojih, pomešanih v skladišču očetove trgovine med drugo brkljarijo, a Janko jih je vedno našel. Kdo bi mogel stakniti »Prve korake« na visokih policah v shrambi za orodje. Težko železno orodje je pod sabo skrivalo knjige. A mi smo jih našli, se učili in brali prepovedane slovenske besede.

Hišni prijatelj je bil pesnik Franc Žgur, doma iz bližnje Podrage. On je bratu tudi prinašal knjige, ga še posebej učil in utrjeval njegov odpor proti vsemu, kar je bilo fašistično.

Mama se je bila izšolala za učiteljico in ona nas je v resnici vzgajala, kajti tedanja fašistična šola je zraven abecede in prepevanja fašističnih pesmi, kaj malo dajala.

### 3.

Z vstopom v šolo se začne bratovo aktivno upiranje italijanski fašistični vzgoji.

Ko je imel sedem let, so razdelili med šolske otroke fašistične kroje organizacije »Balilla«. Morali so si jih pomeriti v razredu. Janko je vzel obleko in rekel, da se gre preobleč v stranišče. Ker se je pa to preoblačenje le predolgo zavleklo, so pogledali za njim. Njega nikjer, le nova, lepo zlikana uniforma, ki bi morala krasiti slovenskega mulca, je žalostno molela iz straniščne luknje.

Seveda, takoj po starše, da bodo odgovarjali za storjeni zločin. Take zadeve najboljše rešujejo ženske, moja mati pa je imela še poseben dar za to. Srednje postave, precej okrogla, z očmi, ki kar nekam zapeljivo gledajo v svet, vsaj tako je irdila v goriškem zaporu mlada žena iz Bilj, in nikoli se ji nikamor ne mudi, le za k maši je vselej točna, razdraženo pravi moj oče, ko premnogokrat nestrpen zadremlje pri mizi, medtem ko čaka in čaka na kosilo.

Kar vidim jo, kako mirno dokazuje gospodom učiteljem, da je Janko tak žudaški otrok, ki so mu zoprne vse nove obleke... in se najboljše počuti v starih in ponošenih. A uniforma »Balille« je bila tako bleščeče nova, da ne govorimo o »fesu« s tistim čopom, ki je bingljjal okrog ušes.. Janko pa da je še pozimi razoglav.

Koliko so razkačeni učitelji verjeli naši flegmatični mamici? A njen mir, njena lepa italijanščina, (študirala je posebej italijanščino, še ko je med prvo svetovno vojno obiskovala učiteljišče v Gorici), jih je ukrotila, da so takrat tudi oni vso zadevo potlačili. Morala jim je pa obljubiti, da ga bo strogo posvarila in mu dopovedala, da stranišče ni najprimernejši kraj za tako obleko.

Sicer je pa spet res, da tudi pozneje, kot fant, Janko ni nikoli maral za obleko, ki so jo pravkar zapustile krojačeve roke, in se je vedno ulegel na posteljo, da je nekoliko ublažil preostre črte zlikanih hlač. To me je vedno zelo zabavalo in mi ugajalo; madežev pa ni nikoli trpel na oblekah.

Imel je zelo dober okus, a če si je šel sam kupovat obleko, je vedno špekuliral pri kakovosti, tako da je za razliko kupil knjige. Potem se je pa strašno čudil, da je blago tako rešetasto! Nerad je kaj prosil očeta, čeprav mu ni oče nikoli nič odrekel. Janko se je zavedal, da ga je razočaral, ker se je odpovedal nasledstvu in prevzemu njegovih poslov. Saj je oče to dobro razumel, ker je imel tudi sam drugačne načrte, ko je študiral na ljubljanski realki, a se je uklonil strogi materi in ostal doma, ker sta šla starejša brata študirat, Stanko najprvo v semenišče in pozneje glasbo na Dunaj, a Ciril pravo. Kakor ni bilo v očetu nikoli prav nič trgovca, ga je bilo še manj v Janku. Kamorkoli ga je oče poslal, tam je prav gotovo delo zastalo: na polju so delavci sloneli na kosah in ga poslušali, v skladišču je pa modroval s kupci, a gotovo ne o blagu in kupčiji.



#### 4.

Ko je bil še čisto majhen, se je rad igral mašnika in daroval mašo, kot je to videl v cerkvi, še prej pa strica Stanka\*) iz Ljubljane, ko je bil pri nas na počitnicah. Doma so nas zelo strogo versko vzgajali. Stara mati je bila pravi hišni trinog: stroga, neizprosna, kolikokrat me je za ušesa in večinoma ni ostalo samo pri tem, ker sem se v cerkvi pri maši samo malce ozrla ali pa zašepetala besedico prijateljici. Kot jastreb je vse videla in takoj po maši je bil obračun. Zares sem jo sovražila, kot pač more sovražiti majhno dekletce.

Moj brat ni imel takih težav. Ne, on je lepo klečal pred oltarjem, stregel mašniku in zbrano odgovarjal. On se ni prav nič dolgočasil, vse je vzel presneto resno. In tako je stregel vse, dokler ni odrasel tej službi. Z gospodom župnikom v Št. Vidu, Janezom Kovačem, sta bila velika prijatelja in mnoge nedeljske popoldneve je Janko presedel v župnišču v pogovoru in pregledovanju knjig. Nosil jih je tudi domov in bral in se učil. Toliko je presedel pri mizi ob knjigah, da se mu je kar nekam ukrivila hrbtenica in je pozneje imel zataknjeno palico skozi nazaj potisnjene komolce, da si je popravil držo. Pa tudi s telesnimi vajami in s športom si je kmalu začel krepiti telo, da je postal velik in močan. Ko je bil pozneje pri vojakih na Siciliji, so se morali precej potruditi v skladišču, da so našli suknjič za njegovo široko oprsje.

No, z igranjem mašnika je bilo kmalu konec, ko je odkril Gregorčičeve, Aškerčeve in Prešernove poezije. V tisti dobi, mu je bila najljubša »Hajdukova oporoka«. S takim ognjem jo je deklamiral, tako je bila občutena in doživeta, da me je vedno obhajala groza, ko sem ga poslušala. Kolikokrat sem vzela pesmarico in si prečitala to pesem, ko je že izzvenel odmev njegovih krikov, njegovega ječanja, a čeprav so bili stihii isti, ni dihala več iz njih tista groza, tisti hlad, ki naježi kožo. In tako so tudi mašniško opravo zamenjali leseni meči, sablje, puške, bajoneti, »gloria« in »ite missa est« pa se je spremenil v čvrsto koračnico »Mi smo vojaki korenjakii in »Tam za turškim gričem«.

#### 5.

Ko je končal 5. razred osnovne šole, je Janko odšel v Gorico v Alojzevišče. Tudi tu ni šlo vse gladko, ker je bilo preveč prilik za tepež med tistimi, ki so bili in hoteli ostati Slovenci, in tistimi, ki bi na ta »manjvredni« izvor najraje pozabili. Ne vem, ali mu je ostala tako živo v spominu povest o »Martinu Krpanu«, ali pa ni imel ničesar primernejšega pri rokah, kajti, ko so ga sošolci zasmehovali s »ščavo«, je pograbil enega izmed njih in z njim omlatil druge. Tako, zaradi ljubega miru, so očetu svetovali, naj si odpelje vročekrvnega mulca. Potem je nadaljeval študij in stanoval pri Žvanutovih, zavedni goriški slovenski družini. Obiskoval je »Avvia-mento commerciale«, ker je oče želel, da bi pozneje prevzel njegovo trgovino. Njemu pa ni bilo do trgovine, zanimala ga je znanost in tehnika, in kakor hitro je končal to šolo, pa še zaradi tega, ker tudi tukaj ni minilo brez prask, je prišel domov, in se takoj vpisal na znanstveni licej pri »Scuole riunite per corrispondenza« v Rimu. Pridno je študiral, vsako leto opravljal izpite, zraven pa se še na svojo pest lotil astronomije in se poglobljal v druge vede. Iz župnišča je prinesel Krekov »Socializem«, podčrtaval, si delal opombe in se vsako toliko iznebil pikre pripombe na moj račun, ker sem se v sosednji sobi nagibala k bolj »lahkemu« čtivu. Bil je dober matematik in vem, da je parkrat rešil zamotane probleme neke italijanske znanstvene revije, na katero je bil naročen. Kako ponosen in vesel je bil, ko je prejel honorar. Tuji jeziki so ga zanimali, a posebno pridno se je učil angleščine. Imel je gramofon in plošče z lekcijami in včasih je kateri od »mož postave«, kot je on

\*) Stanko Premrl — msgr., prof. glasbe, skladatelj.

zmerom imenoval orožnike, začudeno buljil gor v odprta okna, od koder so prihajali tisti sovražni glasovi.

## 6.

Ni bil potrpežljiv učitelj svojih bratov, niti prva leta, ko je odšel v Gorico. Kot je on vse hitro razumel in si zapomnil, tako je to pričakoval od drugih. »Da.« mi je v tistem času nekoč potožil osemletni brat Ciril, »vprašal me je, kje je Sydney. Enkrat mi je že to povedal, a nisem se mogel takoj domisliti, in ker mu nisem takoj odgovoril, se je tako razjezil, da sem jo kar popihal, a on za menoj. Gnal me je gor po bregu Golavne, vse dokler nisem upehan in brez moči obležal. Naklestil me je, dà, prav dobro me je...« A ni bilo jeze v njegovem glasu, ko mi je to pripovedoval, le žalosten je bil, ker je Janka tako razočaral. O, tudi mene je marsikdaj nabunkal. Nekaj zato, ker sem bila radovedno punče in sem jim vedno sledila na njihovih skrivnostnih poteh, medtem ko oni niso marali za »babe«, pa tudi zato, ker sem zmogla vse tako izvrstno pozabljati.

Kolikokrat sem tedaj obžalovala, da nisem fant. V očetovi družini je moški spol imel prednost. Imeli so prostost in šli, kamor se jim je zljubilo, ker nanje ni prežalo stotero grešnih priložnosti, če so se pa te priložnosti ponudile, tedaj je bila tega le ženska kriva, kakor že prababica Eva, vseh skušnjav in zla polno bitje. Ko je še gospodarila in ukazovala moja stara mati, so fantje lahko študirali kar jih je mikalo, zanje ni bilo škoda ne truda ne denarja. Da, pred njimi je bila odprta vsa raznolikost življenja. Ženske ne, kaj bi te študirale, kaj bi trošili denar za njihovo vzgojo, saj se pozneje omožijo in za to je dovolj dobra že gospodinjska šola. Pa so imele bistre glavice očetove sestre in nekatere so zaman leta in leta pro-sile, da bi jih pustili v šole.

Moja mati je zrasla v drugačnem okolju. Kakor je bila očetova družina kleri-kalna — konservativna, je bila mamina liberalna. Njen oče ni delal razlik med fanti in dekleti, vsi so imeli pravico do šolanja, a za doto jim je del izobrazbo in neod-visnost. Tako je tudi pozneje veljalo v očetovi družini, le da je fašizem otežkočil marsikatero izbiro. Sama sem namreč želela na učiteljske, da bi postala učiteljica kot mama, a italijanska učiteljica nisem marala biti, še manj pa oditi daleč na italijanski jug.

Čeprav je moja stara mati mnogo dala na »težo« nevestine dote, se je moj oče poročil z učiteljico, našo bodočo materjo, a za njeno doto-balo, res niso potrebovali posebne vprega, ker jim je prva svetovna vojna uničila v Gorici vse, kar so imeli. Ker pa je stara mati menila, da je mnogo lažje ukazovati nevesti, ki nič nima, se ni posebno kujala zaradi te poroke.

Moja mati je bila odkrite, vesele narave, a tudi dosleden in uporen deklíč, in čeprav je marsikatero pikro požrla zaradi ljubega miru, v važnejših stvareh, vzgoja-higiena, je ostala vselej neomajna. Da, in še dandanes je taka, niti s parom volov je ne premakneš, prava hči svojega očeta, ki je odkrito povedal svojemu očetu, ko ga je kot mladega gimnazijca peljal v kranjsko gimnazijo in spotoma modroval, da bo čez 3 leta, po končani gimnaziji, vstopil v semenišče, da ne bo nikoli postal duhovnik. In se ni dal pregovoriti, tako da je oče kar obrnil voz in sta se vrnila domov v Selce pri Škofji Loki, kjer ga je vtaknil za vajenca k vaškemu čevljarju. In čeprav ni dolgo smolil drete, je znal pozneje, ko je bil že višji sodni oficial, izvrstno zakrpati čevlje svojih štirih otrok.

Vendar se je moja moti le nekoliko spremenila. Kot sama pravi, so jo v očetovi hiši ostri in zbadljivi ženski jeziki naučili molčati, njo, ki je bila razigran miljenček svojega očeta, in ki so jo doma vsi radi imeli. Tako je vedno bolj iskala tolažbe v molitvi.

(Nadaljevanje sledi)

## SPREHOD PO ZVEZDAH (ODGOVOR MATERI)

Mati,  
v meni je kača nemira.  
Hrepenenje se s hrepenenjem ruši.  
Poznam tvoj svet le po obliki,  
a kje je bistvo vsega,  
vsega neznanega...  
Ne morem počivati, mati.  
Zlata veriga tvojega suženjstva  
bi mi drobovje zdrobila.

ALEKSIJ PREGARC

### MATERINO PISMO

Med sencami sem senca  
goreča, plameneča  
in vendar hladilna,  
že stoletja menda...,  
a zaželenega, trudnega potnika  
ni od nikoder.

Morda bi TI  
preklinjal ta skromni počitek  
v času, ki čas ga žre.  
Samo za trenutek postoj,  
moj sin!  
Trepetlika, ki je pognala  
iz mojih prsi,  
ti bo ob tihih večerih šepetala  
o materini norosti.

Ali ni nebo nad teboj  
isto kot moje?  
Pridi,  
otrok moj,  
v to žgočo puščavo,  
postoj in zaspi za kratek čas  
v moji senčnati senci.

(1963)

Morda bom nekoč prišel,  
te videl,  
omamljen obstal  
in umrl.  
Jaz, mrtvec,  
ti, senca,  
po zvezdah bova stopala,  
jih štela,  
poletela po prašni Rimski cesti,  
spreminjala sliko puščave  
in se spotikala ob smeti časa,

a zdaj me pusti,  
mati večna.  
Jaz,  
minljivosti drobec,  
vrtam kot črv  
po rovih brez zlata žile.

Nekje,  
morda na cesti boginje nesreče  
se bova našla,  
ti, senca,  
jaz, mrtvec.

(1963)

## GLOSE \*65

Poročila o koncilskih razpravah so me danes spodbudila, da sem spet vzel v roke sijajno Grivčevo knjigo o dveh slovanskih blagovestnikih sv. Cirilu in Metodu (Mohorjeva, Celje 1963.); takó sem podoživljal občutke, ki so me obhajali, ko sem hodil po Salzburgu prav v času simpozija na čast dveh velikih mož. Da, mislil sem, kako izreden »zgodovinski« čut imajo nekateri narodi, ki znajo spremeniti nekdanje središče oholega terorja v središče blagohotnega povelečevanja nekdanjih žrtev. Zakaj čeprav je bil videti simpozij kakor nekakšno povračilo za storjene krivice, so takšne slovesnosti predvsem v čast organizatorjem in kraju samemu; saj drugače bi si jih nihče ne zamišljal ne spočenjal.

Listam knjigo in prebiram odstavke, ki sem jih lani podčrtal.

Str. 105: »V pismih papeža Janeza VIII. posavskemu škofu Hermanriku bāremo, da je njegovo ravnanje zoper Metoda 'presegalo predrzno trinoško besnost in zverinsko divjost'; nad Metodom je vihtel konjski bič in bi ga bil udaril, ko ne bi bili drugi tega ubranili. Isti papež graja frizinskega škofa Anona, da 'njegova trincška predrznost zoper Metodija presega oblake in celo nebo'. Bavarske škofe ostro graja, da so Metoda zasramovali in s pestmi bili.«

Str. 118: »In tako so ga (Metoda) izpustili in rekli Koclju: Ako imaš tega pri sebi, se nas ne boš dobro znebil.«

Str. 119: »Kam je izginil slovenski panonski knez, mejni grof Kocelj? Ali je padel v boju, ali ga je zadela Ratislavova usoda? Ne vemo. Slutimo, da so njegovi močnejši gospodarji izvršili, kar so mu grozili, ko so morali svetega Metoda izpustiti.«

Vse to so zelo znane stvari, a v tem koncilskem letu 1965 vendar zbudijo v človeku nekaj zanimivih asociacij. Recimo to, da je potrebovala katoliška cerkev več ko tisočletje, da je povzela od solunskih bratov modro zamisel o narodnem jeziku in bogoslužju. A bolj je za nas pomemben spomin na usodo, ki so je bili za časa fašizma deležni naši slovenski in hrvaški mašniki, ko so skušali verske obrede približati ljudem. Imeli so proti sebi škofe in Rim; to pa se je dogajalo samó pred tremi desetletji! Pa recimo še asociacija ob ravnanju z Metodom. Bogvaruj seveda, da bi pomislili, da se je v dvajsetem stoletju škof posluževal konjskega biča. Ne, saj ne more biti govora o tem, ko pa imaš na razpolago diplomacijo in maziljeno besedo; takó je s pomočjo diplomacije nadškof Sedej moral zapustiti Gorico in je sveta stolica poslala na njegovo mesto slovanofoba. No, saj je tudi tržaški škof dr. Karlin moral stran, a na njegovo mesto so poslali škofa Bartolomasija, ki je pa bil tako pošten, da je potem odšel sam. Kakó redek, pravzaprav izjemen primer!

Pa pustimo zgodovino poštenim zgodovinarjem.

Še izpis iz staroslovenskega Cirilovega življenjepisa.

Grivec, str. 69: »Ko je bil (Konstantin) v Benetkah, so se zbrali nanj latinski škofje, duhovniki in menihi, kakor vrani na sokola...«

Grivec si ne more kaj, da ne bi pripomnil, da ima ta pripoved »ostro, pa živahno in pesniško (epično) obliko.«

Koliko razsežnejša bi bila šele epika polpretekle dobe. Že do leta 1931 je iz Primorja in Istre moralo ali bežati čez mejo ali je bilo interniranih nekako 150 duhovnikov, do leta 1934 pa je bilo izgnanih 180 redovnikov iz petnajstih samostanov. Seveda, preganjali so jih fašisti, italijanski škofje in duhovniki so samó mirno zasedali izpraznjena mesta, krčevito so se spoprijemali samó s slovenskim jezikom,

kvečjemu če so na povrh kakega slovenskega mašnika še imeli za krivoverca, ko so mu viseli hlačniki izpod talarja. No, hočem reči, da niso bili niti od daleč tako hudobni kakor njihovi bratje pred toliko stoletji, saj so nemški sveti očetje Metodove učence, »slovanske duhovnike in diakone prodajali Judom v suženjstvo. Slovansko žitje Nauma pa poroča, da so Judje prodane mlajše Metodove učence gnali v Benetke in jih tam prodajali.« (Grivec, str. 172).

Teh zelo izobraženih mladih mož pa je bilo nekako dvesto.

Sunt lacrimae rerum, bi potožil Vergil, ki pa je bil samó navaden pogan, a pogan zelo mehkega srca.



Sprejem na Blejskem gradu za časa kongresa Pen kluba. Vračam se k doživetju tistega večera, ker je bilo v resnici nenavadno doživetje. S tem ne mislim toliko na osvetljeno grajsko obzidje, na čudovito igro luči, senc in polsenc po stopniščih in na gornji terasi. Skoraj vse to lahko doživi kateri koli turist v poletnem večeru; isto velja za čudovit pogled na jezero pod prepadno steno, za pogled na pajčolane pisanih luči na nasprotnem bregu. Izredno pa je bilo, da se je tako veliko število pomembnih mož in žen z vseh pokrajin sveta sestalo na tem skritem kočku gorenjske zemlje, kakor da so se po dolgem odlašanju nazadnje vendarle odločili, da počastijo Prešernovo domovino in priznajo njegove in njene vrline.

Zakaj o Prešernu je bil govor ob prvem slovesnem snidenju v kongresni dvorani, o Prešernu, Župančiču in Cankarju je govoril uvod brošurice, ki so jo kongresisti nosili s sabo in v kateri je bil napovedan obisk Vrbe. Da, povedal bi rad, kako me ni prav nič mikalo, da bi spoznal katerega od slavnih mož, ki so sredi noči žužnjali na visoki terasi pred vhodom v grajske prostore kakor pred čudežno panjsko končnico. Rad bi povedal, da me ni nobena osebnost zamikala in da nisem nobene iskal niti v naslednjih dneh, a da me je prevzela hkratna pričujočnost vseh tistih zelo znanih oseb na slovenskih tleh. In premikal sem se skozi gruce in skozi jezike, da sem prišel na rob, tja, kjer je iz globin dihala umetno pobarvana noč, lučaj stran pa pristna tišina planinskega sveta. Nisem mislil ne na oglejske patriarhe ne na brižinske škofe ne na Črtomira, zakaj objel me je občutek poveličanja, ki je tisti trenutek zbrisalo vso preteklost in posvečevalo Slovenijo kot začasno središče vsega kulturnega človeštva. In ko sem se kasneje spet preril skozi zgovorno gnečo in se spet ustavil ob zidku, sem se zavedel, da me notranji nagib vodi stran od pisane množice, da bi znova prisluhnil tihemu odobravanju zemlje, ki se je onkraj vrhov mirno širila proti zahodu vse do spečega morja. Bilo je, kakor da iščem potrdila od zunaj, od pokrajine, ki jo je tokrat objemalo tako prazniško ozračje, da so bili skoraj razveljavljeni vsi njeni včerajšnji in današnji veliki petki. Zakaj evforično razpoloženje me ni spravilo ob trezno presojo, saj tudi ne bi moglo, ko pa sem bil prišel s področja, kjer je trdoživost slovenske besede postavljena pred dokončen preizkus; a iskal sem soglasja s tiho zemljo prav zavoljo hromosti njenih pretisnjenih udov, zavoljo limfatičnosti njenega telesa, slabokrvnosti njene srčne tekočine. In zazdelo se mi je, da mi kakor dar nepričakovanega navdiha prihaja iz julijske noči šepet zrele in mirne modrosti, ki se ne mara ustavljati ob posameznih zgodovinskih postajah, ampak vztrajno nadaljuje pot do konca, do izpopolnitve celega načrta. Kajti, ko se je popotnik Trubar ustavil tukaj, kjer zdaj reflektorji osvetljujejo obzidje, ni imel na razpolago dosti več ko svojo močno osebnost in svoj notranji ogenj, pa tudi Prešeren se je lotil slovenske usode samo z ljubeznijo in vero, vendar je bil v **slovenski cerkveni ordnengi** prvi pravni zasnutek slovenskega organizma, v Prešernovem **Vencu** in v njegovi **Zdravici** pa so tudi že zbrani vsi ti svetovni pesniki in pisatelji, ki so dopolnili napolnili njegovo rojstno hišo. To se pravi, da je za nas Slovence predvsem pomembna zvestoba notranjemu ukazu, ko pa prisluhnemo ti najbolj skriti in najgloblji gotovosti, se zavemo, da nam kljub vsem nevarnostim in mōram ne govori o koncu in izginotju, saj nas skozi stoletja zmeraj znova napaja živi vir, ki je večkrat podtalen, ki pa nič ne kaže, da bi mogel presahnuti. Za pisatelja torej ni bistvenega pomena, kakšni so njegovi ljudje ob njem, ne, če so zvesti ali

nezvesti, ne, če so malenkostni ali velikodušni, pač pa, kakó velika je v njem moč, s katero jih bo vse prenesel v prihodnost in jih oživil v njihovih potomcih kot bolj zavestne nadaljevalce plemenitih izročil svojega rodu.



Prav gotovo, da bi bilo osnovno razpoloženje slovenske pisateljske srenje na Bledu docela drugačno, ko ne bi slovenske kulture objemalo také depresivno ozračje. Srednja generacija, ki je s svojimi spisi in s svojo neposredno dejavnostjo miselno in moralno pripravila spremembo družbe, se je v povojnem času znašla v tujem, pridobitniško materialističnem in etično pretresljivo zrahljanem okolju. Razumljivo je, da jo je takšna stvarnost odbijala, ker se ni ujemala z idealno podobo človeškega sožitja, za katero se je s peresom in z orožjem bojevala. Tega procesa odtujevanja srednje kulturne generacije so se družbeni upravljavci zavedali, a namesto da bi skušali najti pot plodovitega dvogovora z njo, so rajši poglobili razkol in se tako rešili neprijetnega vmešavanja moralizirajočih prič; za njihovo tiho obsojanje izza kulis pa jim ni bilo mar, ker so bili samozavestno prepričani, da bo razvoj dokončno opravil z liričnimi in sentimentalnimi dušami. Pri tem so seveda računali, da se bodo za novo družbo scela zavzele mlade sile, nova inteligenca, ki je zrasla na očiščeni in pobranani njivi in ki ji zato nobeni okuženi tujki niso ovirali rasti. Zgodilo pa se je, da so v socializmu zgrajeni mladi ljudje ogrodje nove ureditve na splošno sprejeli, a da so hkrati odločno odklonili avtomatično ponavljanje obrabljenih formul in urejeno anarhičnost vsakodnevnega prakticizma. Ne da bi se tega zavedala, se je povojna razumniška plast znašla na stališču, ki je bilo zelo podobno stališču **tihe** srednje generacije, proti kateri se je večkrat zaganjala; družbeni upravljavci, ki so doslej to ogorčenje mladih proti pasivnosti srednje generacije razpihovali, so zdaj naenkrat spoznali, da so ostali brez spremstva kulturne elite. Od modrega voditelja bi človek pričakoval, da bi si vsaj v takó resnem in odločilnem trenutku sprašal vest, če je res to, kar pravi Edvard Kardelj (Sodobnost, šte. 10, 1965, str. 989), da je »praksa socializma samo potrdila večno znano resnico, da noben aparat oblasti — tudi socialistični ne — ni imun za bolezen subjektivnega ocenjevanja stvari in samovoljnega uporabljanja oblasti.« In če je res, kar pravi v naslednjem odstavku. »Če bi (se) socialistična družba... zanašala izključno na subjektivno progresivnost vodilnih družbenih sil in njihovo vdanost interesom delovnih ljudi, bi odpirala pot subjektivnemu odločanju v družbi, tehnokratizmu, birokratizmu in celo političnemu absolutizmu. Zgodovina socialistične prakse je to ugotovitev vsestransko potrdila.«

Kolikor lahko presodim iz člankov v revijah in časnikih, pa se s spisi in študijami v reviji »Perspektive« niso spoprijemali tehtni in miselno globoki spisi, ki bi filozofsko in sproti dokazovali morebitno zgrešenost neljubih ugotovitev in tez. Odpravo revije moram zato imeti za pojav, ki spada v »bolezen subjektivnega ocenjevanja stvari in samovoljnega uporabljanja oblasti.« Zakaj administrativen pokop revije prav gotovo ni izraz sistema »demokratskih pravic in institucij, v katerih je zajamčena javnost odločanja in najširša svoboda demokratične kritike.« (Edvard Kardelj, zgoraj navedena revija, na isti strani.)

Ostaja še ugovor, da je bilo »samovoljno uporabljanje oblasti« naperjeno proti »zavestno ali podzavestno antisocialistični kritiki, ki se (je) spreminja(la) v politično akcijo.« (Spet ista stran.) A nihče ne more zahtevati, naj v dvajsetem stoletju slepo verujemo in verbo magistri, to se pravi, da ob tako hudi obtožbi potrebujemo dokazov, ne zadostujejo nam vesti o preiskavah, aretacijah in obsodbi. Pa tudi če je šlo za politično akcijo, česar pa ne moremo preveriti, kdo more možato trditi, da je bil to boj za oblast? »Kakor hitro družbena kritika ni več borba za oblast, postaja **samo oblika borbe mnenj med enakopravnimi ljudmi.**« (Loc. c. str. 972, podčrtano v tekstu.)

Saj, za to je v resnici tudi šlo, za boj mnenj; prav gotovo, da so napisana in propagirana mnenja lahko tudi politično dejanje, a ravno takšno svobodno izmenjavo mnenj si človek predstavlja kot eno poglavitnih vrlin sproščene družbe, v kateri ne ukazuje več zasebni kapital. Če pa je takšna izmenjava mnenj politično dejanje,



potem mora socialistična družba dvajsetega stoletja takšna politična dejanja **uzakoniti**, zakaj drugače postane brezrazredna družba nujno absolutistična, voditelji delavskega razreda pa veliki duhovni, ki imajo v zakupu razodetje in so zato nezmotljivi.

A ostanimo pri našem primeru. Če pisanje revije »Perspektive« ni bilo več samó kritika, ampak škodljivo razburjanje mlade razumske generacije, ki jo je vzgojil socializem, in je bila revija zavljo tega »škodljivega« vpliva odpravljena, zakaj je potem bilo zamenjano uredništvo »Sodobnosti«? Pa ne samo zato, ker je objavilo imena pisateljev, ki so obsodili administrativno odpravo »Perspektiv«? Zakaj, če je bil samó to vzrok tako drastičnega ukrepa, potem ni res, da oblast posega samó takrat, ko je ogrožena, ampak zmeraj, ko se ji kdo **predrzne** ugovarjati. Ali pa je upor tistih podpisov tudi politično dejanje? Seveda je, saj je bil dokaz, da se inteligenca ne strinja z upravljavci. Kar pa bi naj spet pomenilo, da se morajo vsi zmeraj strinjati s predstavniki delavskega razreda, naj le-ti ukrenejo karkoli. Zakaj če se predstavniki delavskega razreda zavestno ali podzavestno motijo, jim je treba to vnaprej odpustiti, ker pri tem mislijo samó na blagor vladajočega delavskega razreda; če pa se komu pri tem zgodi krivica, mu še zmeraj ostane zavest in tolažba, da se je žrtvoval za skupnost, lahko pa se pri tem zgodi, da ga že za življenja ali pa po smrti rehabilitirajo.

Hvala lepa. Evropa se v atomski dobi za tak odnos do kulture ne more ogrevati, kar je dobro razvidno celó iz razvoja v delavskih partijah na Zahodu; evropski človek namreč zmeraj bolj spoznava, da bo samó za takšno spremembo družbe, v kateri ne bo več objekt nobene samovoljnosti. Zato je dvakratni anahronizem, da najdemo takšne pojave ravno tam, kjer naj bi se socialistična ureditev najbolj približala konceptiji evropskega človeka, to je na Slovenskem.

Da, ta depresija mi je kazila blejsko ozračje, zakaj čeprav je vse potekalo zelo pristrčno, je bilo spet res, da sem se v svoji notranjosti počutil nepotešen. V svetlo zavest, da je Prešernova domovina poveljučana, se je tihotapilo grenko spoznanje, da imajo cenzorji Prešernovih pesmi zdaj naslednike v novih cenzorjih, ki se prav kakor takratni bojijo svobodne misli. A še bolj sem bil potr zavoljo slutnje, da se takó vodena družba ne bo mogla upirati procesu notranjega etičnega razkroja, kar pa bi zelo verjetno vodilo tudi k čisto drugačni, bolj dramatični slabosti. In to bi moglo biti za Slovence usodno.

Videant consules. Še bolj prav bi bilo, če bi rekli: Videant omnes ne respublica quid detrimenti capiat. Naj pazijo vsi. Pa tudi sami sebe moramo opomniti, zakaj, tudi če živimo samó pred njenim pragom, nam obstoj domače republike zato ni nič manj pri srcu.



V **Novem listu** je 5. avgusta urednik v pogovoru z g. Alešem Lokarjem postavil vprašanje o mojih mislih glede tržaške revije. O tem si bom zapisal ob drugi priložnosti. Prav takó o pojmu naprednosti, o katerem me tako ljubeznivo poučujejo. Danes bi rad omenil samo to, kar je v zvezi s kongresom PEN kluba. Ne vem, kako je govor o naprednosti prešel h govoru o kongresu, miselne zveze ne ujamem, razen če ne pomislim na svoje poročanje o kongresu v »Primorskem dnevniku«. Za g. Lokarja je, kakor pravi, kongres eden od »mrtvorjenih dogodkov«, lahko da ima »neko svojo funkcijo informativno-turističnega značaja... ne razumem pa, kje je tu kultura. To je kultura, ki skrbi in upa samo še na penzijo.« Vsekakor krepek stavek, ni kaj reči, čeprav me nekoliko spominja na boutades rajnega Benita (Mogoče je primera nekoliko predrzna, a kaj, ko mi v govoru o naprednosti navajajo celó Hitlerja). Dobro, a nič ne morem, če kdo tako misli o upokojeni penklubovski kulturi, čeprav se mi zdi, da ni ravno preveč skromen v svojem zagonu.

Naslednji odstavek pa se glasi: »Priznam pa, da sem z zadoščanjem opazil, da aristokratskemu (in naprednemu) Silonejevemu duhu vendarle ni ušlo dejstvo, da je Pučnik še vedno za rešetkami, čeprav so bolj reklamiranega Mihajlova za to priložnost oprostili.«

To se pravi, da je Silone deloma odrešen statusa upokojenca; kar je vsekakor



pravično, ko pa je v listu »La fiera letteraria« takó navdušeno pisal o slovenski kulturni ravni! Krivično pa je, če kdo Siloneja rešuje upokojitve **samo zato**, ker Silone omenja Pučnika. Najbolj krivično pa to, da daje v oklepaj tisti »in naprednemu« in takó naveže na pouk o naprednosti, ki mi ga je dal petnajst vrst poprej.

To se še pravi, da bi tudi jaz dobil odvezo, da sem šel na kongres, ko bi se spomnil Pučnika, tudi meni bi bil priznan status naprednega pisatelja kakor Siloneju? Najbrž ne bi, a to nima pomena. Pomembno pa je, da se je lahko pisatelj ustno in pismeno bojeval proti krivici, a to nima zdaj nobene vrednosti, če je takrat nekdo nosil še kratke hlačke in se je zato njegova zgodovina začela vrteti šele predčerašnjim.

Nerodno je, ko človek meri višino stavb iz otroške perspektive, zakaj, ko dorase in se vrne na kraj svojega otroštva, bo razočaran ob nizki suhoti, ki pa je bila v njegovem spominu tako velika.

A to pomeni, da je treba povedati znova.

Da moram ponoviti spet in razločno, da sem proti rešetkam, tako proti rešetkam za Pučnika kakor za kogarkoli, sem proti rešetkam, ki bi jih človek zaslužil, ker je pisal, govoril, razširjal svoje misli. Sem proti vsem paternalizmom, takó cerkvenemu kakor laičnemu, tako kapitalističnemu kakor socialističnemu, sem proti vsem indeksom prepovedanih knjig, naj jih prepove kdorkoli, naj jih sežiga kdorkoli, naj jim onemogoči izid kdorkoli. Prav takó sem proti zakonom, ki obsodijo avtorja, ker je objavil v tujini, ko pa mu hkrati doma ne marajo tiskati. Sem proti pogojnim obsodbam, ki človeku vnaprej zvežejo roke, tako da če napiše, se ujame v nastavljeno past, če ne napiše, sam sebe zaničuje.\*)

Vendar pa ne vidim, zakaj mora tisti, ki se zavzema za pravico, pri tem uporabljati krivična sredstva. Če se kaj razumem na ljudi, potem bi sodil, da s takšnimi prijemi ne bo veliko opravil. Pa tudi »nove kvalitete, ki se že prebuja in katere resničnost že močno utripa v slovenskem svetu«, s takšnimi metodami ne bo mogoče uveljavljati.

Temu se na kratko pravi slovenska ozkost, tradicionalna in zvesta slovenska ozkost. Ta, v tem primeru, je krščanska.

Tukaj bi zdaj lahko začeli daljši pogovor o Siloneju, ki je na Bledu, ko je omenil Slovenijo in svoje stike z ljudmi in slovenskimi pisatelji, rekel: »Per me è un amore nuovo che incomincia«. Prav takó ne bi bilo napak povedati kaj o vtisih še marsikoga izmed pet stotih »upokojencev«; a misli so zdaj zašle na stranska pota.

Zakaj, vse kaže, da sem se pregrešil predvsem zavoljo tega, ker sem šel na kongres, medtem ko so se mu drugi odrekli. Če je tako, potem je toliko bolj res to, kar sem poprej rekel o slovenski ozkosti; kajti ne vidim, da bi bilo znamenje velike modrosti, če zaradi vprašanj, ki jih malo poznajo in malo razumejo, tržaškim ljudem prikažemo penklubovski kongres v takó klavrni luči. Takó lahko ukrepa samó publicist, ki mu ni mar ne psihološko ne narodno razpoloženje zamejskega človeka.

Kar se mene tiče, pa bi rekel, da ne pripadam nobenemu krožku ne grupi ne klanu; odločam od primera do primera takó, kakor iz svojega zornega kota razsodim, da je bolj prav. Če kdo mojo pot ocenjuje kot linijo najmanjšega odpora, je pač to njegova osebna stvar; vsi smo lahko kratkovidni in prav takó nismo dobri vsi, ki radi govorimo o dobroti.

Zato nima pomena, da omenjam svoj govor na kongresu, saj se mi nazadnje zares zdi, da sem odločal kot upokojenec, ko sem šel pravit tujcem o občestvu, ki živi ločeno od matičnega središča, o vlogi, ki sta jo imela in jo imata pesnik in pisatelj pri reševanju rodnega izročila. Kaj pa naj tuje gospode in gospe tak govor zanima, ko pa ni zanj niti našim publicistom nič mar!

\* Zato sem proti obsodbi pesnika (1966), ki je napisal **Sveto družino**, pa naj bo ta **sveta** družina tista, ki jo branijo slovenski škofijski ordinarjati, ali pa tista laična, katera naj bi se za tem simbolom skrivala. Zakaj v prvem primeru je treba za versko strpnost iskati premise v družbenem okolju in sprašati vest predstavnikom oblasti, ne pesnikom. V drugem primeru pa gre spet za tisto samovoljno uporabo oblasti, o kateri je bil govor zgoraj.

No, a jaz mislim vsekakor nadaljevati po svoji poti; zato bi pripomnil, da bi bilo na mestu, takrat, ko gre za pomembne stvari, dosti bolj trezno pisanje; prav tako ne bi škodilo nekoliko manj zanesenosti v odklanjanju. Pri delikatnih operacijah okulist ne nastopa s kuhinjskim nožem, naš položaj pa je takó rahločutna zadeva, da zahteva zelo previdnih in modrih posegov. Kajti, zelo nespametno je, če nekdo ki bi rad sklatil jabolko, ki mu žari pred očmi, seka s preklo po drugih sadovih, kateri mogoče niso tako lepi kakor njegov že zreli sad. imajo pa prav tako pravico da dozorijo kakor tisti njegov.

☆

V zvezi s svetlobo in sencami na blejski terasi je tudi precėj napet pogovor z Alynom in njegovo ženo. Prisrčnost ob zopetnem srečanju se je kmalu nekoliko

---

ALEKSIJ PREGARC

### MAJHEN DAN

*Kako so se šakali drzno spuščali  
v bližino izmučenega trupla  
s podlostjo hijene  
in z njim lastno nesramnostjo  
so ožili krog okoli njega:  
obležalo je pod udarci srebrnih zdihljajev*

*Iz velike noči  
se je rodil majhen dan:  
drobec kristala  
je padel med umetne bisere  
in ceneno steklo.*

*Prekratek dan.  
Kljuboval je umazani ljubezni  
žolčnim obračunom  
zlohotni popolnosti  
in dolgim sencam somraka  
vse tja do visoke noči,  
a bil je majhen  
čisto neznaten dan  
preslaboten  
da bi še neranjeno truplo  
izmaknil šakalom.  
Ti so prišli na pojedino  
s predpisi in potrdili  
črno na črnem  
eno bolj črno od drugega  
znali so brati  
in hlastno čakali  
da bo rana zazevala sama  
da se bo zadnji odsvit kristala  
razpršil v krvi.*

(1965)

skazila, ker sem čestitkam za izid Kosovela dodal tudi svoje pripombe k uvodu. Saj, verjetno bi bil moral biti pri poudarjanju pomena njegovega prikaza dosti bolj izrazit, uporabljati bi bil moral presežnike, moje veselje pa je bilo iskreno, a trezno, brez evforičnih okrasov. Takó sem Marca Alyna razočaral v prepričanju, ki ga je lani na Krasu izrekel za šalo in v smehu, češ da bo on odkril nam, Slovencem, Srečka Kosovela.

Bilo je med Cenetovim obiskom v Trstu, ko sva se zmenila za srečanje z Alynom. Vrnila sva se bila iz Nabrežine in sedela na gostilniškem vrtu na Kontovelu, pogovarjala sva se o srednji generaciji, o slovenstvu in zamejstvu; ne vem, kdo izmed naju je prvi omenil Srečka, najbrž nama ga je obema ponudilo kraško okolje. Vem pa, da sem takrat pripomnil, da bi moral Marc Alyn v svojem eseju Srečka Kosovela in njegovo delo povezati s primorsko zemljo ob morju, s psihološko podobo njenih ljudi v Kosovelovem času, govor o pesnikovem razmerju s slovenskim kulturnim središčem naj bi prišel šele na drugo mesto. Takó se je Cenetu podčila misel o mojem neposrednem govoru z Alynom.

Latnik izabele, ki ji kraški ljudje po krivici pravijo smrdljivka, je s svojim gostim listjem senčil lesene mizice pred gostilno, zraven je bila senca košate lipe, onkraj ceste vrtnice in mačehe v trikotni kredi. Zrel poletni popoldan s tišino osamljenega zaselka, ki je pomemben predvsem zavoljo poti, ki skozi dreved pelje na Srečkovu provincialno postajo. Da, bili smo zbrani v njegovem imenu (Marc Alyn in njegova žena, Cene Vipotnik, Viktor Jesenik in jaz, dutovska narava pa ni bila prav nič kosovelovska. Takó sem za Alyna počasi in vztrajno odmišljal sedanje podobe in mu skušal pričarati tiste iz svojih deških let, ki so bile podobe Kosovelovih fantovskih let, ko je na primorska tla tiščalo svinčeno ozračje pogube, kateri ni bilo mogoče uiti. Zakaj ogenj, ki v Kosovelovi pesmi uničuje Evropo, ni bil samó preroški privid, ampak tudi prenos v prihodnost resničnega ognja, ki je razsvetljeval tržaško mesto, ko je uničeval slovensko gledališče. Zakaj, če je naš pesnik slutil, kako bodo kmalu vsa morja »rdeča, vsa morja polna krvi«, je to bilo zato, ker je tudi **videl** krvavo morje in krvavo nebo nad Trstom, nad Sežano, ko je gorelo v Sežani.

Alyn je poslušal, a videti je bilo, da se ne more živeti v pokrajino, ki sem mu jo ponujal. Zdelo se mu je, da hočem privezati Kosovela na mučilno kolo, na katero je bil obsojen naš rod, položiti ga na natezalnico, s katero so trpinčili in še trpinčijo ščepec evropskih ljudi; zdelo se mu je, da hočem združiti Kosovela z usodo majhnega koščka zemlje, njega, pesnika sodobne človeške izgubljenosti. Uprl se je nekako posegu, ki je prinašal prežive in pregrobo prvine v njegovo estetsko dojemanje Kosovelovega sveta, jaz pa sem za to vedel, kakor sem vedel, da ima Alyn svoj prav, ko odmišlja vse partikularistično v prid celotni pesnikovi podobi, a sem se prav takó upiral posploševanju, ki bi Kosovela iztrgal iz zemlje, iz katere je pognal in katero je poveljal.

Moram reči, da sem takrat nekoliko nezaupljivo in morebiti celó sovražno opazoval Alynovo glavo, ki se mi ni zdela nič pesniška, ampak bolj glava trmatega bretonskega ribiča. Pač vtisi, ki jih rodi notranje razpoloženje. Ozko lice njegove žene pa je bilo lice redovnice, katere oči se izza naočnikov poduhovljeno čudijo moji posvetni ujetosti. Posebno tedaj, ko je Alyn rekel: »On va vous decouvrir Kosovell!« A ko sem potem stopil v svojo sobo in jima prinesel Čermeljevo knjigo »La minorité slave en Italie« in se oprostil, da jima posojam izvod, ki ima platnice ozgane od požara, katerega se je knjiga rešila, sta vzela v roke brošurico z velikim spoštovanjem. Rekla sta, da ima ranjena knjiga še posebno vrednost in da se mi zahvaljujeta, ker jima jo zaupam; takó je francoska ljubezen za tiskano besedo šele dopolnila veljavo mojih besed. Nekaj pa se človek mora zmeraj zanesti na sklad, ki po vsakem pogovoru ostane neviden v sogovorniku, se spoji s prvina mi njegove podzavesti in jo obogati z novimi nagibi, sem si mislil.

Tako se je prijateljsko ozračje še bolj sprostito, ko smo se v Tomaju po obisku majhnega, v naravo vdolanega pokopališča zbrali na Srečkovem domu. Bori so resno oklepali vinograde, kjer je teran postajal lilast, hiše so toplo ždele v miru, v kakršnem je pesnik želel, da bi mogel živeti in biti mlad. Alyn si je ogle-

doval knjižnico, se veselil francoskih knjig, dokler ni Srečkova sestra postregla z vinom, pecivom in sadjem in smo posedli in v krogu spraševali o podrobnostih, si ogledovali sveženj fotografij, ki nam jih je prinesla, in pustili, da nas je mrak počasi začel zaslanjati. Da, večer se je hkrati z junicami vračal z gmajne, mi pa smo bili v stavbi, ki je bila tesno povezana z dušo vasi, a je bila vendar okusno urejeno prebivališče, kulturno svetišče, v katerem sta francoska gosta neposredno in pristno prišla v stik z duhom kraja, s slovensko prisrčnostjo v izbranem okolju.

Ko sem ju mesec kasneje spet srečal pred blejskim počitniškim domom slovenskih pisateljev, smo malo govorili o Kosovelu, poglavitno pa je bilo, da sta mi takrat o posojeni knjigi rekla, da bi jo morala že dosti poprej dobiti v roke. In to je bilo vsekakor spodbudno. Zakaj francoski pesnik, ki bo pisal o slovenskem pesniku in je že spoznal Slovenijo od Vršiča do Tomaja in se je že čudil Gregorčičevemu spomeniku v Kobaridu, francoski pesnik, pravim, ki je prebiral v prevodu vse, kar je bilo napisanega o Kosovelu, je zdaj lahko zasiutil mōro, v kateri so živel pesnik in njegovi primorski sodobniki, od Snežnika do Trsta. Saj, kajti Srečko je bil v Trstu domač.

In priznam, za to povezavo Kosoveela s tržaškim svetom, ki jo je Marc Alyn pravilno razumel in tudi razločno prikazal, sem mu bil premalo hvaležen. (Pa tudi drugače je v svoji študiji poln domišljije in sproščen v obravnavanju snovi, dotik z vsem, kar je Kosovelovega, takó živ, da je za nas, vajene na zelo učene eseje univerzitetnih profesorjev, pravo odkritje. To se pravi, da je čutili, da o pesniku piše pesnik.) Tam, na blejski grajski terasi pa je malo manjkalo, da se nisva sporekla. Najpoprej me je motilo, da je iz eseja videti, kakor da se je z odhodom v Ljubljano Srečkova navezanost na rodno pokrajino zrahljala. Motilo me je, da ni poudarjeno, kakó je moral pesnik čez mejo, ko je odhajal domov, kar je zanj pomenilo ujetost; zato Kosovel ni doživel Krasa kot zemljo absurda samó v prvi svetovni vojski, ampak se je lahko prepričal o absurdni Evropi toliko bolj po vojski, ko je bil kljub toliko mrtvim slovenski človek prepuščen na milost in nemilost brezvestnemu gospodarju. Zadostovalo bi nekaj odstavkov, pa bi prikaz imel vse drugačno reliefno moč. Alynu in gospé seveda takšen ugovor ni bil všeč, on se je celó nekoliko spozabil z retoričnim vprašanjem, češ če ne morem razumeti, da je prikazal Kosovela tako, da bo Evropi blizek. Saj; a Evropi bi bil prav takó blizek, če ne še bolj, ko bi Alyn bolj razčlenil premise, zavoljo katerih sta se Kosovelu porodila **Ekstaza smrti in Tragedija na oceanu**. Pa tudi krvno sorodstvo s Kafko in Sartrom in Camusom na takšni osnovi, kakršna je Alynov dokazni material, je zelo rahlo, bolje bi ga dokazal, ko bi razložil, zakaj je Srečku njegov dragi Kras kdaj tudi »lugubre univers karstique« in zakaj ga on kdaj razširi čez celo Evropo. In končno, samó kot izraz nesrečne zemlje je Kosovel deloma »navdahnjeni prerok absurda«, drugače ne, drugače je velik pesnik, ki se je scela spoprijel s človekovo usodo, in osebno ne čutim nobene potrebe, da bi ga imel za Kafkovega brata. Če bi ga komu približal, bi ga Camusu, ki je kakor Srečko tudi uporen in pristno diha z naravo, kakor bi bil rad dihal z njo tudi Srečko, a se mu malokrat posreči, kakor se je nekoč malokrat posrečilo vsem, ki se nam je strah zajedel v mozeg.

No, tisti razgibani pogovor so takrat pretrgali od zunaj, potem pa ni bilo več priložnosti, da bi ga nadaljevali. A poglavitno je bilo, da se je bila množica pisateljev nevede zbrala tudi v Kosovelovem imenu; saj je potem tudi vsa velika sejna dvorana zbrano poslušala njegovo vero v prostost:

La mort s'est couché sur mon coeur,  
Mais sous le rocher le feu brûle encore;  
Tu peux vociferer, m'oppresser, me tuer,  
Moi, je me souleverai.

Njegova knjiga in njegova pesem sta že bila lastnina in bogastvo svetovne domovine.

(Nadaljevanje sledi.)

# SOCIALIZEM BREZ HUMANIZMA

Pisatelj Alberto Moravia v članku, ki ima naslov Solohov z mangelom (Espresso, 10. aprila), obsoja ruskega pisatelja Solohova, ki je na XXIII. kongresu komunistične partije Sovjetske zveze grobo napadel obsojena pisatelja Julija Daniela in Andreja Sinjavskega. Takó pravi Moravia Solohovu: »Tvoj pogled na umetnost je nevaren ne samó za umetnost v Sovjetski zvezi, ampak za umetnost na vsem svetu. Ti si vreden predstavnik starega vodilnega kadra pomeščanjenih kmetov, provincialnih malih buržujev, birokratov s kamnito zadržico, administrativnih mrtvih duš. In ko izjavljaš, da bi se morali zagovorniki Sinjavskega in Daniela sramovati, ti mi odgovarjamo, da si ti, ki bi se moral sramovati, zakaj čeprav si se zmeraj ukvarjal z ne-umetnostjo, si vendar pisatelj, to je človek, ki se ukvarja z besedo, in bi se zato v številnih letih, ki si jih zastonj izgubil ob pisalni mizi, v tvoji pameti lahko rodil kakšen sum, kaj je umetnost.«

In ima prav. Kulturni svet je uporno vzdignil glas proti obsodbi na prisilno delo dveh pisateljev, ki sta zakrivila to, da sta izrazila svojo stisko v svojih delih; celó komunistična partija Italije in Francije sta izjavili, kako se ne strinjata s takšnim načinom administrativnega dušenja kritike. No, pa se ti naenkrat pojavi pisatelj, Nobelov nagajenec, ki začuti potrebo, da z neusmiljenimi nogami stopi na rame dveh utoplencev, da jih potisne še globlje pod vodo.

Ubogí socializem s takšnimi dvorskimi pevcil

Vendar je Moravia zavoljo svoje svete jeze tudi krivičen, saj ne bi smel zožiti vsega napada na ugotovitev, češ kaj pa naj pričakujemo od človeka, ki se je »zmeraj ukvarjal z ne-umetnostjo«. Podobno je bil krivičen do Hemingwaya, ko si je ta vzel življenje; strgal je njegova dela in samozavestno pribil, da je pač umrl takó, kakor je živel. Videti je, da takrat, ko ga strast zanese, Moravia odpravi marsikatero miselno kategorijo. V tem primeru s Solohovom bi moral razločevati pisatelja, ustvarjalca in pisatelja navadnega družbenega člana; nič nenavdajnega ni, če sta si ti dve podobi iste osebe zelo različni. Gotovo, da bi bilo sijajno, ko bi bila pomembna osebnost zmeraj velika, a ni nujno, da je

estetska veličina, ki jo pisatelj prikazuje v svojem delu, izraz njegove osebne moralne veličine. In tudi kot predstavnik »robate« kmečke družbe je lahko Solohov avtentičen pisatelj, (glej oceno Giancarla Vigorellija o »Tihem Donu« in »Človekovi usodi«), ne da bi se zavoljo tega ob dani priložnosti moral pravilno zavedati, katera je njegova prava vloga v določenem zgodovinskem trenutku.

Tudi ne bo držala razlaga, češ da je »sovjetska družba« »zabita in robata« (kar pa pravi tudi o družbi Severnih ameriških držav, itd.), in da je kmečki razred uveljavil po revoluciji svojo zamisel o umetnosti, ki je nujno razredna in zato ne-umetnost. Prav nič ni cenzura odvisna od tega, kateri razred ima oblast (saj Moravia sam v točki 4. govori o prefinjenih družbah, ki pa so prav takó vsiljevale obliko umetnosti!), ampak je dosti odvisno od samovšečnosti, od sadističnega užitka, ki jo daje oblast, od trme, od strahu, da bi kdo oblast ranil, jo onečedel, ji vzel uradno nedolžnost.

Mogoče ne bi bilo zgrešeno, ko bi si v tem primeru sposodili pri Bertrandu Russellu primerjanje marksizma s krščanstvom. Kristjani imajo evangelij, dialektični materialisti pa Marxa. Kristjani imajo Cerkev, ki varuje razodete resnice, marksisti imajo partijo, ki skrbi za pravovernost. Kristjani verujejo v vstajenje in srečo v nebesih, marksisti verujejo v vstajenje delavskega razreda in v raj na zemlji. Hudo bni bodo šli v pekel, tisti, ki ne bodo ubogali partije, pa jih bo zmlela zgodovina, to se pravi delavski razred oziroma njegovi voditelji.

Zato bi bolj kazalo govoriti o laičnem verstvu, o verskih obredih, z vsemi posledicami, ki jih ima takšno cerkveno pojmovanje države, pa naj bo to v Egiptu za časa faraonov ali v starem Bizancu ali v Sovjetski zvezi. Kar se te zadnje tiče, bi ne bilo napak, če bi spet segli po Bedjajevem tolmačenju razvoja ruske revolucijske družbe.

Zato ne bi iskali vira ukrepov današnjega socializma, ki je za evropskega človeka marsikdaj nehumanističen, v »robati in zabitosti« družbe, ampak v zvestobi dogmatični ortodoksni. Saj nekoč cerkveni inkvizitorji niso bili ne zabiti ne

robati; mogoče da se je kateremu celo smilila žrtev ki se je zvijala na grmadi, a mislili so predvsem na čistost vere.

Kjer je okus za obred že splahnel, pa se takšen ne-humanizem poraja, kakor smo rekli, v glavnem iz užitka, ki ga daje oblast, iz maščevanja, da se je kdo upal upreti paternalizmu, in nazadnje iz bojazni, da ne bi drugi sledili slabemu zgledu in takó omadeževali nedolžnost očetov-vo-diteljev.

A naj bodo razlage takšne ali drugačne, sem osebno na strani vseh, ki so se upri

kazni, katero so sodniki določili za pisa-telja Daniela in Sinjavskega. Ne glede na to, kaj sta v svojih knjigah napisala, sem mnenja, da se z idejami lahko spoprije-majo samo ideje, s članki drugi članki, s knjigami da bo knjige, socializem, dokler ne bo dosegel resnične demokratične ravni, odbijal namesto da bi privlačeval; prav gotovo pa bo zmeraj bolj odbijal evropsko inteligenco in tako povečal nevarnost na-stanka novih fašizmov, obenem pa podaljšal negotovo nihanje današnjega človeka.

Boris Pahor

IRENA ŽERJAL-PUČNIK

## BES

Moja beseda je trda ko kamen  
grobovi so se naselili vanj  
moj kamniti glas stre vse

V njem je truplo beguncev  
v njem so trupla izgnanih duš  
v njem domuje bičanje na golem otoku  
v njem domuje bes vseh konjenic.  
Vstalo bo kamenje in razbilo  
hišo iz rdeče gline.  
Vanjo bom zidal človeško dušo  
človeško telo  
in otroci rojeni iz njega  
bodo srkali kamniti glas  
bodo posneli vihar  
in tople domove  
svečano bodo peli k pokopu psov in verig  
razstavili jih bodo na skale  
v svarilo

NE KUPCUJTE S SVOJIM JEZIKOM IN MISLIMI  
ZGODI SE DA JIH IZTERJA PES  
ZGODI SE DA ZANJE DOBITE NAGOBČNIK

## BRAZDE IN ČERI V „ZALIVU“

Ladjica z mlado posadko samoza-vestno reže brazdo iz Zaliva med slovenski svet. Skromne hišice sredi pašnov, po blede prstenih bregovih izpod Kontovela, preko Trstenika, Piščancev, Vrdele, Kolonkovca, vse v miljske hribe, kjer naša beseda še ni zamrla, nezaupno zro v varljivi blišč časa.

Čeprav so že zelo trdi Coki pognali iz sebe mladice Zochov in Zocchijev, se slovenski živelj tod še upira nasilju, ki ga nad njim uprizarjajo raznovrstni čuvarji izsiljenih privilegijev vladajoče meščanske družbe. Zdaj je še naftovod potegnil prenekateri naš kmečki dom v skupen, dolg grob; s tuje govorečimi pogrebci so tudi domači frakarji složno pili na sedmini. — Takšni so pač bili in so računi nastajajoče »vrhnje plastic« našega zamejstva, ki se nam čedalje bolj odtujuje in katere početje nas navdaja z resnično skrbjo.

Tolaži nas dejstvo, da smo se Slovenci v najtežjih dobah naše zgodovine vendarle znali nekako znajti. Z veliko metlo v rokah, smo nazadnje počistili precej nesnage, ki se je nabrala med nami, do končnega preloma z zastarelo miselnostjo, katera nam je kvarila ozračje in nas tiščala k tlom.

Šušmarske politikante, šarlatane od vseh strani, so v skrajni sili pregnali možje, ki so nam z ljubeznijo požrtvovalno gradili jezik ter omiko, katerih imena so s častjo nosile naše partizanske brigade. Tako so nam kulturni ustvarjavci in vidci Prešeren, Levstik, Gregorčič in Cankar, postali tudi pravi politični voditelji.

In ker je prijel za krmilo čolnica, ki si zdaj utira svojo pot med čermi Zaliva, slovenski pisatelj zdravega demokratičnega mišljenja, verujemo, da

je — kot некоč Župančič — »izmeril daljo in nebeško stran«. Kaj zato, če oko enega njegovih mornarjev »ki išče za soncem, barv ne razločuje«! S časom se bo že privadilo svetlobi in potem znalo pravilno vrednotiti ne le barve, marveč tudi barvne odtenke, ki jih danes še ne zaznava.

☆

Pa ker smo že pri barvah!

Sodim, da pisec *Jutranjega pisma* ne more dosti presegati dvajsetih let. »Brezupna doba« bi bila torej po njegovem, doba po zadnji vojni? Mi, kar nas je bilo pred in med njo »galjotov« po fašističnih ječah, kjer so nas žrle armade stenice in uši, ali pa smo preštevali svoja rebra po nacističnih taboriščih ter se z »leseno žlico« otepali smrti, loveč olupek korenja ali repe po ostudni brozgi, se z njegovo trditvijo ne moremo strinjati. Da smo se le živi privlekli iz pekla, čeprav mnogi že na kraju svojih moči, je bilo za nas odrešenje. Življenja smo se spet veselili kot otroci, polni vere v *novega* človeka, ki naj bi izšel iz apokaliptičnega kaosa, v katerega je bil svet vržen.

Tega *novega* človeka pa še danes iščemo zaman. Ni ga, zanj so nas enostavno — ogojufali! Hiteli smo obnavljati porušene domove ali v njih oltarjev bratoljubja nismo postavili. Socialistična misel, katero so sprejele in se zanjo borile vse skupine slavne Osvobodilne fronte doslej, v petindvajsetih letih, ni pokazala v tem pogledu pričakovanega sadu in to je tudi najšibkejša postavka naše povojne bilance.

Seveda, vsi se v trpljenju nismo kalili in ne prekalili. Na »galeje« pa so nas tirali tudi domači biriči s pravo sadistično naslado. Vzgjajali so jih tisti

ljudje, ki so »franciškani« — ne narodu, ampak tujcu, desetletja pred svetovno viхро in med njo.

Že ob nastopu fašizma na Primorskem, se je del slovenskih liberalnih izobražencev vrgel pred njim na kolena, nato pa začel z besedo in s črko hvalisati njegov družbeni red in državni ustroj. Leto dni pred junaško smrtjo bazoviških mučenicov, je zanj pokazal nenavadno vneto neki nadobudni visokošolec, ki je v zborniku Luč »svetile« rojakom v njegovo idejno temo!

V komaj »izvojevani« Ljubljanski provinci so se lotili istega nečednega posla nekateri razumniki iz skrajne klerikalne desnice. V vaških in varnostnih stražah, ki naj bi branile okupatorjev »javni red in mir«, so se porajali, žal ne redki, izdajavci slovenskega naroda. V bratomorni boju so končno posegli še privrženci bivšega kralja Petra, ki je domovino prepustil žalostni usodi na križu njene Kalvarije. »Beli« in »plavi« bratci so pritegnili v svoj krog tudi marsikaterega koristolovca z Goriškega in s Tržaškega,

ki si je na gomili slovenstva hotel postaviti svojo lastno rožnato bodočnost.

Tako in nič drugače so se mešale barve v našem slovenskem vrču zadnje čase: črna z belo in ta z modro, naokoli pa je rdeča kri močila rodno grudo kot še nikoli dotlej. — A vrč ni šel na kose, še manj 1948. leta in dokončno. Čeravno je pogosto kazal hude razpokline, se za čudo nikoli ni razbil in se, upajmo, ne bo.

»Političnih prešuštnikov« je bilo namreč najti v vseh dobah našega obstajanja, na vsem slovenskem ozemlju. Ne manjka jih tudi danes med nami, ki so plod domačega vrta, nekaj pa je pribežnikov z matičnih tal. Svetovno nazorska in politično ideološka raznolikost, do katerih je nujno moralo priti, čim smo iz ljudstva vstajali in rastle v narod, pa z njimi — če sta zidani ra poštenju — nista imeli in nimata nič skupnega. Ne bi nam zato smeli preprečevati, da gremo v vseh rečeh, ki so nam skupne, vsi v korak!

*Dušan Buřon*

Predsednik SKUD »Misel in delo«



Avgust Černigoj

Avtoportret



## RAZPOKE

Benedetičevi pesniški utrinki so dobili letos svoj prvi obraz. Pesnik je zbral kakih šestdeset svojih najboljših del, jih organsko povezal v osnovne pojmovne enote in jih tako predstavil občinstvu in predvsem tukajšnjemu človeku, ob katerem se pesnik najraje ustavlja in se zamišlja ob njegovem enkratnem in večkratnem življenjskem problemu. Zbirka njegovih pesmi, RAZPOKE, zato ne predstavlja le novega uspeha v primorskem pesniškem snovanju, pomeni še več: je krepak in odločen prikaz osnovnih življenjskih vzgibov, ki iz dneva v dan in iz dejanja v dejanje determinirajo fiziognomijo primorskega človeka. Pa govoriti samo o primorskem človeku je pri Benedetiču premalo, njegov človek je mali gigant, ki ga lahko individualiziramo tako »med gmajnam in brdi«, »v jekleni monotoniji fabrik«, »na skalah, kjer se končuje naš Kras« in na beneški zemlji, kot tudi sredi vsakdanjega vrveža tujih mest, ali v objemu smrtnega lika ljubeče ženske. Na drugi strani pa je s to pesniško zbirko, kot pravi sam pesnik v svojem tridesetem letu razrešil uganko: nekaj narediti v življenju:

»... da sem se naučil povedati to  
kar me je v duši postaralo.«

Marsikomu pomenijo morda Razpoke odkritje novega pesniškega talenta, vsekakor pa nam je pripravil Benedetič prijetno presenečenje, ko nam je zaupal cvet svojega večletnega pesnikovanja. Prav bi tudi bilo, da se pošten bravec dalj časa pomudi ob njegovih verzih, se zamisli ne samo v pesniški svet mladega pesnika, ampak tudi v realen svet, iz katerega neprenehoma črpa občutke in odgovarja na njegove utripe. Zakaj brez enega ali drugega bomo le težko razumeli tisto globljo noto, ki jo je pesnik vpredel

v svojo pesniško ogrlico in ki je sin-teza imaginarnega in realnega. Morda prav zaradi tega so nam Benedetičeve pesmi tako blizu in se kaj kmalu živimo vanje. V njih najdemo svoje zadoščenje in svoj lasten nemir, osmisli-tev lastne identitete, razbolelo vsakdanjost, z eno besedo: v njej najdemo Človeka, ki nas je vseskozi razdvajal in ob določenem trenutku pretresel pesnika samega in ga s svojim metafizičnim potencialom pripeljal v zre-lejši dojem bistva tukajšnje in vsakršne enkratne realnosti. In na koncu, ko nam je pesnik povedal, kar mu je težilo srce, in ko se poslovi od bravca, ugotovimo, da je končno še vedno razpet med dvema skrajnostima, med razpokami razbolele vsakdanjosti in enovitostjo svojih različnih stremljenj.

Na vsej poti skozi pesniško zbirko spremlja bravec težka mora in občutek naše revščine, občutek nestalnosti življenja in neprenehnega iztekanja mladostnih sil v neznanu. Toda med vso to človekovo krhkostjo se prepleta občutek zanesljivosti »na mami-ci zemlji« in ob »deklicij žametnih oči, krepkih las, polnih življenja.« In prav to zadnje je, kar bi rad poudaril. Benedetič nam ni dal v svojih Razpokah samo dokumenta analize »razbolelih razmer.« V svoji ljubezni do lastne zemlje in človeka, ki na njej živi, je nakazal tiste zanesljive točke, ki so mu pomagale sredi razpok življenja.

Kljub rudimentalnemu jeziku Benedetičev mladostni duh neprenehno išče novih izraznih efektov, tako da se nam tudi s te strani zbirka predstavi v posebni, razgibani luči. Pohvaliti pa je treba tudi osnutek platnice Demetrija Ceja, ki je z literarno-figurativnim posegom nekako napovedal vsebino dela.

## SVETI PAVEL - ROMAN, KI SMO GA PRIČAKOVALI

SVETI PAVEL je tretja knjiga proze mladega slovenskega avtorja, ki je debitiral leta 1960 s pesniško zbirko »Kaplje ognjene«, nato pa zabeležil posebno lep uspeh s svojim prvim prvcem »Soha z oltarja domovine«, za katerega je prejel nagrado Prešernovega sklada za leto 1962. Naslednje leto je izšla njegova tretja knjiga, »S konji in sam...«

Tako berem na ščitnem ovitku Zidarjevega romana in oči se mi spet pritiho-tapijo k naslovu. Sveti Pavel! O njem je v tem, bodi takoj povedano, po svojih osnovnih značilnostih v slovenski so-odobni književnosti edinstvenem delu prav-zaprav bolj malo govora, kar je z njim v zvezi za pisatelja ni tisto najpomemb-nejše, čeprav je vendarle res, da ves roman prevevata neko mučno pričakovanje in mrzlična napetost, ki izhajata prav od Svetega Pavla. Ko da je legla težka senca cerkvenega zvonika na vse in vsakogar, kar jih srečujemo na stoosemdesetih straneh tega kratkega, izredno zanimivega romana. Zanimivega tako po svoji tematici kakor tudi po kompoziciji. Sestavlja ga namreč šest poglavij, šest skorajda sa-mostojnih enot, katerih naslovi bi kaj lahko označevali posamezne novele (Mir, Žetev, Črni veter, Sveti Pavel, To in še pismo), samo »Lov.« zadnje poglavje ro-mana, je vsebinsko že toliko nujno po-vezan z ostalim tekstom, da si ga samo-stojnega ne znam predstavljati, in daje vsemu delu pečat enotnosti.

Veliko bolj kakor kompozicija pa že na prvih straneh zbudi pozornost obliko-vana snov sama: to je namreč prvi tekst Pavleta Zidarja brez avtobiografskih pri-mesi, in potem — obravnavano je živ-ljenje slovenske vasi v letih po drugi svetovni vojni, ko je nova, še mlada in negotova družba v želji, da svojo re-volucijo izpelje do konca, odločno posegla v kmečko življenje in ga začela usodno spreminjati, ne glede na to, da ni bil njen dolg iz komaj minulega vojnega časa prav proti kmetu majhen.

Kakih velikih, bistvenih sprememb v opisanih dogodkih iz leta sedeminštirideset pravzaprav še ni. Gre le za pritisk, za izmозgavanje. »Tovariši! Mi moramo dati delavcu kruha, če hočemo, da bomo ineli obleke, in da bodo naše tovarne delale... Poudarjam, tovariši, naš delavski razred bije boji... Dvig proizvodnje v fabrikah je stvar nas vseh. Je stvar setvenih po-

vršin.« (Str. 85) Stvar setvenih površin, stvar obvezne oddaje žganih pijač in vina, rekvizicije vprežne živine, rekrutacije delo-vne sile za Jesenice, Kočevje, Litostroj... Boj, ki so ga sicer vodili pod velikimi, zvenečimi gesli, je bil v svoji ostvaritvi krut in neusmiljen, vsakdanji spopadi, ki jih je izzval, so bili največkrat primi-tivno grobi, prenekateri rane, ki jih je odprl, so ostale za vselej nezacepljene.

Orisati tisti čas, ki nam je po svojih posledicah še tako zelo blizu pa tudi že tako daleč v zgodovinski perspektivi, ni lahka naloga, predvsem ne za pisatelja, ki hoče ostati nepristranski, pravičen do ene kakor do druge strani (če v grobem lahko rečemo, da sta bili strani v glavnem dve.) Slovenska književnost do-slej ni premogla umetniškega teksta, ki bi s tako širino, s tako prizadetostjo in objektivnostjo obravnaval kmečko vprašanje, kot je to uspelo prav Zidarju v njegovem romanu.

Vsebinsko lahko na kratko rezimiramo ne-kako takole: glavni junak v ozadju, zanj pravzaprav v »Svetem Pavlu« vsaj na videz gre, je Franc Debevc, nekoč be-logardist, ki je sestavljal sezname za in-ternacijo, zdaj pa skrivač, ki dve leti nosi svoj strah po zidanicah, da nazadnje pristane v zvoniku cerkve sv. Pavla, kjer dokončno sprevidi, kako neusmiljeno jo je zavozil. Glavni junak v ospredju pa je njegov brat Žan, ki je med vojno podpiral ta rdeče, pa se zdaj čuti izigranega ka-kor toliko drugih, ki so si stvari po osvoboditvi predstavljali le malo drugače. Med njima je galerija ljudi, galerija usod: na eni strani »oblast« in vsi delomrzneži pa razni tipi, ki so se okoli nje nalovili in ki jih v bistvu potrebuje, na drugi pa vsi od žanjic do kaplana in mežnarja. Fran Debevc se skriva tako dolgo, dokler ga oblast ne sklene iztahniti za vsako ceno: z odločno potezo prisili svojce, da ga izdajo.

Zgodba je v bistvu nepomembna, zakaj pisatelja zanimajo predvsem vzušje in posamezni detajli. Zidar ne posveča po-zornosti človeku, ampak ljudem; množica brezimnih življenj pod njegovim pere-som oživlja kakor čudovita freska, slikana z grobimi, ampak natančnimi potezami, ki izdajajo oster čut za opazovanje poseb-nosti posameznikov, da zaživijo pred na-mi iz mesa in krvi, ne da bi zato izstопali iz okvira bolj kakor tisti, ki jih obdajajo.

Posebej velja pri tem romanu omeniti Zidarjevo rahlo ekspresionistično, zdaj že bolj umirjeno metaforiko in jezik. Po knjigi »S konji in sam« so nekateri starinarji avtorja zelo ostro napadli zaradi njegovega jezika. Obtožbe in argumentacije so bile sila primitivne in nesprejemljive, čeprav je treba priznati, da smo pri Zidarju doslej le pogrešali malo več discipline tako v izpovednem sredstvu kot v sami izpovedi. Zato pa zdaj s tem

večjim veseljem ugotavljam, da je tudi jezik romana »Sveti Pavel« izredno lep, ne papirnato knjižni, pač pa sočen, nekoliko narečno obarvan, predvsem v imenitnih dialogih, včasih tudi grob, ampak živ in življenjski.

»Sveti Pavel« je izšel v opremi Janeza Vidica pri mariborski založbi Obzorja. Izdajateljica je roman nagradila s Prežihovo nagrado za leto 1965 Popolnoma zaslužen. Miroslav Košuta

## „ZATO TUDI JAZ IGRAM POKER“

Tomaž Salamun je med najbolj znanimi in najbolj problematičnimi ustvarjalci mlajše slovenske pesniške generacije. Deloma že zato, ker se je o avtentičnosti in (ne) konstruktivnosti njegove poezije razpravljalo na osnovi nekih političnih interesov. Temu je dala povod Duma 64 v zadnji številki Perspektiv; in ocene ki jih je narekovala taka nuja, so bile večinoma neobjektivne daleč od tega, da bi dojele in zajele široko problematiko, ki se nam odpira ob teh pesmih. Predmet živahnih razprav pa je Salamun tudi zato, ker je za večino ljudi nov, neznan in nepričakovan pojav v slovenski literaturi. Prav zaradi tega in zaradi ksenofobije povprečnega človeka pa zaradi težav, ki jih povzroča nova pesniška govorica, so ga večkrat proglasili za bleferja, za nerazumljiv ali vsaj neprimeren avantgardni pojav.

Kaj je torej njegova beseda in kakšno je sporočilo, ki ga nosi? — Poker je protest, je absurdno dejanje nemoči, igra na karte, in dokument o človeku in o tem, kar svet je. Svet pa je utripanje banalnih drobnih stvari, ki so pač samo zato, da zanikujejo vse, kar bi bilo lahko le senca neke obstojnosti — smisla: individualnost, svobodo, estetske in moralne vrednote, metafiziko boga, ljubezen, odgovornosti. Samo še nekaj je, neka uvodna vztrajnost, ki pogojuje našo prisotnost tu:

*v karkoli so te vpeli  
samo to veš  
da moraš.*

Ta »morati« pa je svet, je navada, okoliščine, kup zmedenih predmetov, ki v istem hipu tudi ubijajo vsako individualno življenje, ker če si in hočeš ostati v njem:

*Ostani in rodil boš gobice (Mrk V.)*

prej pa se še odpoveš čustvovanju:

*požrl sem vse  
tako kruh kot ljubezen svojo (Poker III.)*

Ko si taka gobica med gobicami, delaš še sam gobice; in razpravljaš o vsem. o črki P, kaj je ostuda in kako je treba odstraniti konopljo,

*ker lan in konoplja  
to se blazno čudno sliši (Gobice III.)*

Lahko začneš tudi reportažo o bogu, kako teče da bi prišel pravočasno ob pol treh odgovornost odgovornost. (Stvari VI.)

in to je prav tako boleče in odgovorno vprašanje, kot problem, ki bi si ga zastavljal stol,

*ki bi tekal od kopalnice proti kuhinji  
ali v obratni smeri ker to ni važno  
in histerično spraševal  
kaj bo z mojim posmrtnim življenjem  
(Stvari VII)*

potem greš na športno tekmo in žvečiš svoje;

*jasno  
zadovoljen sem  
ooo  
ooo kako sem zadovoljen (Maline so II.)*

in nobena stvar te ne more več spravi iz tvoje lupine, kamor si se zaprl noben recept  
noben pakt  
nobene umazane flanelje  
z nobenim kavljem  
me ne dobite več ven  
z nobeno slamico (Kam lezem)

In potem?

*Med dvema točkama v prostoru  
zmerom lahko potegneš ravno črto  
a kje je pot med istim krajem. (Stvari)*

Pot je življenje, prisotnost, odzivnost. Med istim krajem ni poti. Nahajamo se torej v razvrednotenem svetu nemoči, nesmisla in ni drugega izhoda, kot da naprej in naprej igraš poker. To so torej osnovne doživljajske razsežnosti Salamunove poezije — tragika intelektualca v jalovosti bivanja.

Njegova izpoved sama po sebi navsezadnje niti ni tako izredno nova — spominimo se le Zajca, Strniše, Tauferja in Krambergerja, preko njih ga pa lahko navežemo tudi na naš ekspresionizem. Nova pa je formalna obdelava sporočila. Salamun ustvarja iz nekega malo konkretizirane občutja, vzdušja z evokacijami, to so trenutki, miselni utrinki v razbolelosti. Zato niza besede v ritmu pogovornega jezika, ki pa ni tekoč, ampak pretrgan in se večkrat ponavlja, kot misli, ki šele iščejo kam. Te besede ne odsevajo neke trajnejše resnice, saj te za Salamuna sploh ni, ampak skušajo le utesniti in omejiti neresničnost. Zato taka navidezna kaotičnost v njegovih pesmih, kjer ni več klasičnih pesniških izrazil, metafore in simbola, še asociacije zelo malo, kar seveda močno otežkoča razumevanje povprečnemu bralcu, ki stoji ne samo pred novo govo-

rico, ampak tudi pred novim načinom gledanja na svet. — Veliko pridobitev za slovenski pesniški jezik pa predstavlja vrsta besed, ki do danes niti od daleč niso smele v našo poezijo, a jih Salamun s pridom uporablja. To so besede iz nižjega pogovornega jezika, iz žargonov, dialektov (špeh, blazno — v pomenu strašno, zelo; zablefirati, keks, šnita, šteke, pajole, pagaje, paterac, superge, moniga). Manj posrečeno pa se mi morda zdi to, da večkrat uporablja tuje jezike. Tako dobimo verze v angleščini, francoščini, latinščini, nemščini, italijanščini pa celo v italijanskem koprskem narečju.

V celoti vzeto predstavlja torej Tomaž Salamun osvežujoč pojav za sodobno slovensko poezijo. Ob njem lahko končno spet govorimo o vzporednem in enakovrednem razvoju naše lirike z iskanji literarno najrazvitejših narodov, lirike, ki je odprta in občutljiva za stiske današnjega človeka, ki je prevečkrat že

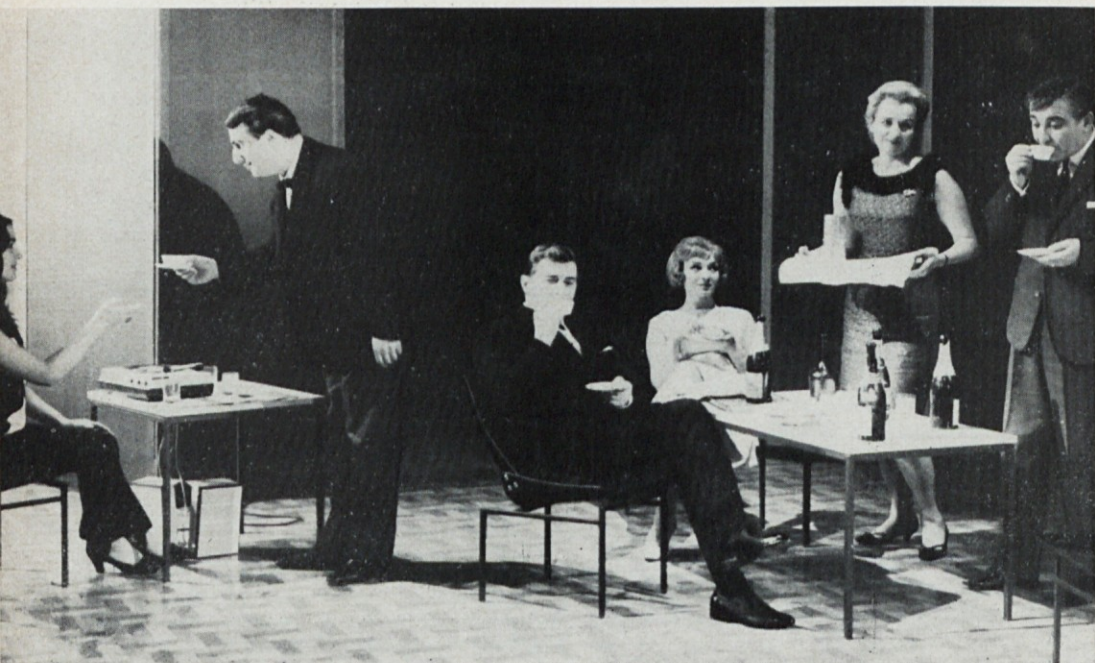
*pretrd za hrepenenje  
mehak za smrt.*

MARKO KRAVOS

\* *Tomaž Salamun: Poker. Ljubljana 1966*  
*Samozaložba - Za okusno opremo je poskrbela Tržačanka Tatjana Uršič.*

»MRTVI KANARCEK«

Miranda Caharija, Alojz Milič, Stane Starešinič, Lidija Kozlovičeva, Zlata Rodoškova, Jožko Lukeš



## MISLI OB »MRTVEM KANARČKU«

Ne vem, kaj natanko je mislil Josip Tavčar, ko je pred leti rekel, da je zanj pisanje konjiček, prepričan pa sem, da je s svojim »Mrtvim kanarčkom« odšel na novo pot. Prav mogoče je, da še zmeraj piše zato, da si krajša čas, vendar pa vse kaže, da takšno pisauje zanj ni več poglavitno pisanje.

Skoraj bi rekel, da je opaziti, kako se počasi začenja izneverjati sam sebi, kar je vsekakor dobro, ker gre za iskanje nove poglobitve, novega prijema.

Seveda je ta preokret v začetni fazi (vsaj kolikor lahko sodi gledalec, pi pozna samó uprizorjena dela); zato je ta »tragična fantazija« kot predhodnica vsekakor zanimiva, čeprav je zelo viden na nji ves splet misli in teženj, ki so jo ustvarile.

Dobro je to, da so vprašanja, ki so postavljena, pereča in živa; dobro to, da so usode ljudi napadene frontalno, pa da so ti izseki iz življenja krvavi.

Nedograjena pa je enovitost ozračja dela, ki je presekanó na dvoje, tako da noben režiser ne bi mogel iz prvega dejanja poustvariti ozračje »fantazije«. Ta razkol je toliko bolj neodpuštljiv, ker se v drugem delu »fantazija« naenkrat spremeni v nekakšno vadnico za tiho opravljanje umorov.

Saj nihče ne taji, da so vse te smrti lahko simbolne podobe za notranji, duševni počom, vendar bi si v tem primeru človek želel drugačnih dialogov in drugačnih kompozicijskih zamisli. Tako pa je gledalec ves čas na tem, da avtorju prizna moč prijema, že naslednji trenutek pa se avtorju scela upré.

Verjetno je avtor grešil tudi zato, ker je hotel povedati preveč stvari hkrati, zgnesti skupaj preveč bitij, preveč idej. On sicer nekje pravi, da ga nič ne moti, če vidimo v njegovem delu mrežo vplivov, a je vendar spet res, da lahko to nas, gledalce, moti. Pa ne mislimo pri tem ne na klasično tragedijo ne na sodoben prikaz tragičnosti. Prav nič nismo izbírčni, Jonesco nam je z »Učno uro« očistil teater vseh pajčevin; a nekje mora biti neka doslednost v slogu, v kompoziciji, in to tudi v primeru, da je vse skupaj nedosledno. Tečaj bomo pač imeli dosledno nedoslednost.

Tavčar odgovarja, da je diletant. »Nisem poklicen dramatik in od diletanta ne morete zahtevati, da vam do pičice pojasni smisel in slog svojega dela.« (Gledališki list).



»MRTVI KANARČEK«

Sardočeva in Milič



A hkrati pravi, da ne more samo tako odgovoriti. »Vsa stvar je šla predaleč...«

Rekel bi, da je razumljivo, da se je razvijalo takó, kakor se je. Po vojni smo rasli kot bujna trava in izrabili smo vse sokove domačih tal. Jože Babič pa je kot režiser imel zlate roke. In jih ima še.

Preprosto bi rekel, da mora Tavčar, ki se vsega tega dobro zaveda, enkrat za zmeraj opustiti izraze kot so diletant, konjiček, itd. in se nazadnje spoprijeti s svojo notranjo odgovornostjo.

Babič v Gledališkem listu pravi: »...večkrat (sem) ob premieri kot režiser imel občutek, da se z avtorjem gledava nekako brez moči in čeprav brez očitka nemo ugotavljava, da sva hodila drug mimo drugega...«

Saj, in takó hodita tudi tokrat.

Zakaj?

Predvsem zato, ker Babič najpoprej kakor mi gledalci zasluti, kako močno bi lahko bilo delo, kako močan neki prizor, kako polnokrvna neka oseba, in zagradi snov s polnimi rokami. In upa. Sproti pa se mu stvaritev razpleta.

Tak je tudi »Mrtvi kanarček«.

Močni drobci, ki jih pa umetniška vizija ne združi v podobo s samostojnim avtonomnim življenjem.

bp

## MISLI OB REPERTOARJU

»Življenje je v resnici samo nesmiselno gestikuliranje milijonov in milijonov popolnoma enakih lutk, ki ne morejo niti občevati med seboj, ker si nimajo kaj povedati.«

Avantgardistični dramatik so celo tako pretirano črnogledi, da ne priznavajo niti življenja.

Irec Samuel Beckett, pa je morda edini avantgardistični dramatik, ki je v takem mračnem vzdušju skušal (in tudi uspel) vlti v svoja dela iskrico upanja in tudi poezije.

Naše gledališče nam je zato pripravilo res kvaliteten večer s predstavo dveh Beckettovih del — priredbo dela »Čakajoč na Godota« in »Poslednji trak«. Igralci Silvij Kobal, Edvard Martinuzzi in Rado Nakrst so še enkrat dokazali, kolikšni igralski

talent se skriva v njih. Nedvomno je izredno težka (če že ne ena najtežjih) interpretacija avantgardističnih del. Prav tako sta tudi režiser Branko Gombač in scenograf Klavdij Palčič uspešno dojela bistvo predstavljenih del.

Kljub temu pa smo morali ugotoviti, da je dovršen del obiskovalcev teh predstav odhajal iz gledališča nezadovoljen.

In vendar »ima Beckettova groteska globlje korenine, kot bi človek sodil, ko bi z večjo pozornostjo pogledal pod razdrapane obleke njegovih klovnov, s trdimi klobuki na glavi in z zakrpanimi hlačami,

Ob tem pa se seveda pojavi vprašanje, zakaj ne bi gledališče prav s tem, da daje taka dela med redne predstave, nekako »prisililo« naše občinstvo, da se vsaj malo privadi in spozna tudi novejšo gledališko ustvarjalnost. Zakaj naj bi naše občinstvo ostalo vedno le pri Goldoniju in Cankarju? Je morda naše občinstvo manj vredno in manj dojemljivo kot drugi? — Problem, katerega rešitev ni tako preprosta.

☆

Pasijonske igre so v lanski sezoni pritegnile in navdušile izredno število gledalcev; tako število, kot ga že dolgo nismo



SKOFJELOŠKI PASIJON

privezanimi z vrvicami. Da se o tem pričamo je dovolj, da pazljivo analiziramo njegove navidezno nesmiselne dialoge in monologe in jih skušamo logično navezati na čustveno, umsko in čisto poetično misel, ki jih je sprožila. Odkrili bomo nepričakovane globine in pretresljiva brezna...» (Iz Gledal. lista.) A koliko je ljudi med našim občinstvom, ki bi lahko pazljujeve analizirali avantgardistične dialoge (ali ki bi se vsaj potrudili za to)? Kaže, da zelo malo. Take predstave naj bi gledališče raje uprizorilo (kot pravijo) izven abonmajskih predstav, v glavnem za »gledališke slodokusce«, ki bi nedvomno dali igralcem mnogo večje zadoščenje, kot jim ga je dala širša publika.

bili vajeni videti na gledaliških predstavah. Kdor je isto pričakoval tudi letos (in teh je bilo veliko), je bil razočaran. Obisk ni bil niti polovičen od lanskega; gledalcem se ni pač zdelo vredno gledati spet isto delo; (deloma bi ta razlog tudi držal, posebno v današnjih časih in v Trstu, kjer nimamo tako številnega občinstva).

Vendar pa je prvi del pasijonske predstave — »Vinska žalostna z alelujo« — bil vreden, da ga vidimo. Mirko Mahnič, ki je to delo napisal po motivih slovenskih ljudskih pesmi, ga je imenoval »simfonična igra« in ga tudi razdelil na 4 stavke — molto grave (zelo bridko), allegrissimo (noro veselo), andante in maestoso (radostno, kakor v Beethovnovi Deveti sim-

foniji). Taka oznaka nikakor ni pretirana, kajti delo je res mojstrsko izdelana »simfonija besed«, ki svoje bogastvo še poveča zaradi efektne in izdelane režije samega Mirka Mahničja. Seveda je jedro vse njene moči v preprosti, a globoki lepoti verzov slovenske narodne pesmi, to je iz zakladnice ljudskega čustvovanja na najrazličnejših koncih in krajih slovenske zemlje. Zelo lep »triptih« bi sestavljala deja Mirka Mahničja »Soldaški mizerere«, »Kmečki rekvi-jem« in »Vinska žalostna z alelujo».

O samem »Škofjeloškem pasijonu« pa ne moremo reči, da nas je zadovoljil kot lani. Imeli smo občutek, da igralci ne »živijo« svojih vlog s tolikšno vnemo in prizadevnostjo kot lani. Morda je tak občutek povzročilo dejstvo, da smo delo gledali drugič; vendar pa ni to vplivalo stodo-stotno (ker tudi ponovitve, če so res doživeto podane, lahko zelo dobro uspejo). Mislimo pa, da bi se bilo vendarle našlo kako drugo pasijonsko delo, ki bi po svoji kvaliteti prav lahko nadomestilo lan-

ske predstavljeno delo (in tako pritegnilo mnogo večje število gledalcev).

☆

Ob recitalu Mire Sardočeve smo se žal morali takoj vprašati — čemu toliko truda za tako nezahtevno in nehvaležno besedilo (nehvaležno za občinstvo, a v največji meri za igralko samo).

Miro Sardočevo poznamo kot izredno tenkočutno in globoko doživljajočo igralko, saj nam je že neštetokrat podala različne, težke vloge izredno prepričljivo dovršeno. Tudi nehvaležna »Pisma gospe de Lespinnasse« je Mira Sardočeva podala z njej lastno odlično interpretacijo; celo tako odlično, da je prva polovica pisem vzbudila v občinstvu večjo pozornost kot bi pisma sama zaslužila. Zato mislim, da ni, da bi še kaj pripomnili; morebiti le željo, da bi radi igralko, kot je Sardočeva, videli v takem recitalu, ki bi si zaslužil ves njen trud in odlično interpretacijo.

—ah—



Mira Sardočeva



## O GLASBENEM ŽIVLJENJU

Neverjetno! Kako človek danes izbira, kje naj preživi večer. Na koncertu? Na predavanju? Na gledališki predstavi? V kinu? Pred televizorjem?

Ne moremo se iznebiti občutka, da tudi mi tekmujevo v pripravljanju raznovrstnih prireditev. Spodbudno dejstvo, o katerem pa bi se dalo marsikaj diskutirati; vendar pa nam je vsaj v tolažbo, da je v veliki meri vzporedna s kvantiteto tudi kvaliteta prireditev. In to predvsem pri naših glasbenih prireditvah, katerih v pičlih treh mesecih ni manjkalo. Levji delež gre seveda gostom iz Ljubljane (predvsem za kvaliteto), a tudi naši domači glasbeniki so nam pripravili nekaj res zadovoljivih večerov. Naravno je, da pri ocenjevanju takih večerov uporabimo različno kritično mero, saj dobro vemo, da so razmere, v katerih delujejo naši glasbeniki v primeri z ljubljanskimi, v marsičem zelo različni, kar seveda znatno vpliva na kakovost umetniških dosežkov.

In vendar bi tudi pri nas — z boljšo in trdnješo voljo nekaterih (finančno in moralno) — lahko dosegali še večje uspehe, kot jih sicer... (Poglavje zase, ki ne spada v te bežne zapiske, saj ne moremo tega obdelati tako obširno, kot bi bilo potrebno, da se o tem spregovori.)

☆

Po dolgem času nam je Glasbena Matica zopet pripravila izreden glasbeni užitek — nastop violinista Dejana Bravničarja, katerega se vsi, ki so ga slišali igrati violinski koncert Čajkovskega pred leti, še zelo živo spominjajo. Letos smo lahko poslušali njegovo izvedbo violinskega koncerta v g-molu skladatelja Maxa Barucha. Dejana Bravničarja ocenjujejo pomembni glasbeni kritiki doma in v tujini kot violinista izrednih kvalitiet, odličnega virtuoza in globokega muzika; odlike, ki jih je ponovno potrdil s svojim nastopom na odru Kulturnega doma — ni zatajil ljubljanske glasbe, ne šole, še manj pa izpopolnjevanje v šoli slovitega Davida Ojstraha.

Spremljal ga je orkester GM pod vodstvom Oskara Kjudra, ki je poleg tega še izvajal Vrabčevu »Fughetto« za godalni orkester, Schubertovo »Nedokončano« — simfonijo št. 8 v h-molu in Dvorakov »Slovanški ples št. 8«. Če nas je že orkester nekoliko razočaral v izvedbi Schubertove simfonije, nas je prijetno presenetil z izvedbo »Slovanškega plesa«, ki je bila živahna,

energična in ritmično precizna, skratka — zelo dobra. V tej najkrajši točki sporedu smo občutili, da je v orkestru jeдро, iz katerega bi se lahko razvil soliden, kvaliteten simfonični orkester.

Bo uspelo GM obdržati tak simfonični orkester in ga še razviti?

☆

Nada Višnar, Rudolf Franci in Ladko Korošec — dobro znana imena pevcev ljubljanske Opere, so nam, zopet po zaslugi Glasbene Matice, pripravili lep koncert opernih arij v Kulturnem domu. Pevci so s svojim izvajanjem samo še enkrat potrdili, da upravičeno uživajo svetovni sloves.

Koncert opernih arij — vsekakor problematična zamisel, kajti že sestava sporedu privede do precejšnjih težav. Poleg tega še nelahka izbira; ali naj pevci pojejo poznane arije, ki pritegnejo večje število poslušalcev (in s tem tudi večji, za nas tako »krvavo« potreben finančni zaslužek), kar pa zahteva superlativno izvedbo, ker te arije pač že vsi poznajo zelo dobro (in superlativne izvedbe — od orkestra — žal ne moremo še pričakovati); ali naj bodo na sporedu manj znane arije in naj organizator tvega, da bo dvorana pol prazna, čeprav nastopajo svetovno znani operni pevci in celo Slovenci? (Pri nas namreč niti svetovno znano ime ne pritegne na koncerte večjega števila poslušalcev...) GM se je odločila za prvo pot; žal pa smo imeli občutek, da je bil ves koncert pripravljen z nekakšno naglico, kar seveda znatno vpliva na izvedbo celotnega sporeda (v katerem, se je, poleg drugega, opazilo tudi pomanjkanje kaknega dueta).

Čudno, kako je danes težko pripraviti kak operni koncert, ko pa smo pred leti, ko še nismo imeli Kulturnega doma, lahko prisostvovali številnejšim opernim koncertom (in niti svojega orkestra nismo imeli takrat...)

☆

Mladinski pevski zbori so za nas žal že skoraj nekaj izrednega. Letos je videti, da se je tudi na tem področju naše delovanje nekoliko razgibalo, saj je v zadnjih časih nastopil zelo dober, polnoštevilen otroški zbor, iz katerega upamo, da se bo razvil dober mladinski zbor.

Prav gotovo pa bo minilo precej časa, preden bo na oder Kulturnega doma stopil mladinski zbor, ki nas bo tako navdušil kot »Mladinski pevski zbor osnovne šole

Trnova iz Ljubljane». Zbor je nastopil v Domu v nedeljo popoldne in je kljub temu privabil zelo veliko število poslušalcev (vsaj enkrat!).

Dirigentka Majda Hauptmanova je že pred leti, ko je prišla v Trst z zborom iz Sežane, dokazala, da je odlična zborovodkinja. Njen sedanji zbor je ves program, ki bi še poklicnemu zboru delal precejšnje težave, izvedel odlično, v vseh ozirih, in tako še enkrat potrdil odlike zborovodkinje in mladih pevcev.

Številnejši taki nastopi bi seveda zelo dobrodejno vplivali na naše mlade in najmlajše obiskovalce prireditev, brez dvoma bi se naši naraščajniki mnogo bolj navdušili za zborovsko petje, če bi imeli pred seboj večkrat tak živ, otipljiv, odličen vzor...

☆

Tudi letos nam je GM pripravila zaključni nastop svojih gojencev. Program je obsegal v prvem delu Haendlov koncert v F-duru za klavir in orkester ter Bachov koncert za dva klavirja in orkester, v drugem delu pa nastop otroških zborov. (Morda sta bila le nekoliko preveč skromna večer in program.) Tako smo imeli zopet priložnost spoznati mnogo obetajoče gojence GM, kot so pianisti Vera Tuta, Mojca Šiškovič in Ravel Kodrič, predvsem pa gojence dirigentskega tečaja Janko Ban.

V zvezi s tem je bilo napisano, kako žalostno je dejstvo, da morajo skoraj vsi naši »mnogo obetajoči gojenci« utihnuti in zamreti. In res ne moremo mimo tega, da se ne bi spomnili mnogih imen, ki so pred leti veljala kot imena »mnogo obetajočih talentov«, a o katerih danes ne slišimo nič več. Med temi je le kakšna izjema, a ta je svoje študije nadaljeval na drugi glasbeni šoli, ne pa na GM.

Kako bi bilo lepo, če bi priznan koncertist lahko izjavil, da je svoje študije dokončal na GM... (Ali želim preveč?)

☆

In zopet dve ljubljanski, odlični gostovanji: drugo za drugim; eno v soboto 7. maja, drugo v ponedeljek 9. maja — prvo v organizaciji GM, drugo v organizaciji SAK »Jadran«.

Lepa in kvalitetna je bila produkcija gojencev glasbene šole Fr. Sturma iz Ljubljane. Obsežen spored je bil zelo skrbno in dovršeno pripravljen in kvalitetno izveden. Pokazali so nam, kaj vse lahko pridobi na kaki glasbeni šoli — pred nami, so se zvrstili ne samo gojenci klavirja in violine (kot se dogaja žal na naši glasbeni šoli), ampak tudi gojenci trobent, klarinetov, ansambel kitar, godalni ansambel, simfonični orkester (sestavljen iz mladih gojencev) in otroški zbor, katerega

izvajanje je spremljalo pantomimično nastopanje otrok samih. V sporedu pa je bilo še nekaj zanimivega — imena skladateljev in seveda skladb. Nič več samo klasika in romantika; predstavili so nam tudi slovenske skladatelje, moderne seveda, in tudi druge moderne skladatelje, kar je zelo hvale vredno (in kar bi naša GM lahko tudi vzela za zgled).

Prav tako zanimiv, čeprav popoئنoma drugačen, je bil spored komornega koncerta gojencev glasbene akademije iz Ljubljane. Mirne duše lahko rečemo, da je bil ta koncert eden najboljših in najlepših komornih koncertov v zadnjih časih (dvorana je žal bila — kot po navadi ob takih kvalitetnih večerih — polna »praznih stolov«...) Vsi izvajalci, dve pianistki, violinist in violist, harfistka in godalni ansambel, so po vsaki točki izvalili občinstvu spontan, buren aplavz.

Zelo izbrano sestavljen spored je bil posvečen samo skladbam modernih slovenskih skladateljev. S posebnim užitkom smo spoznavali lepote sodobne slovenske glasbe, o kateri žal vemo in katero poznamo tako malo, čeprav bi bila po svoji lepoti in kvaliteti res vredna mnogo večje pozornosti tudi z naše strani. —dn—

## CIKLUS KONCERTOV RADIA TRST A

V petek, 13. maja se je z nastopom pianista Gabrijela Piščanca, zaključil cikel koncertov, ki jih je priredila RAI - Italijanska radio televizija — postaja Trst A. Naša radijska postaja nam je, predvsem po zaslugi našega skladatelja prof. Pavleta Merkuja, predstavila nekaj mnogo obetajočih domačih (slovenskih) talentov kot so fagotist Vojko Cesar, pianista Andro Jurkič in Gabrijel Piščanca, baritonist Dario Zlobec, flavtist Miloš Pahor in klavičembalistka Dina Slama, o katerih upamo, da bomo še marsikaj slišali. Poleg tega pa smo spoznali tudi mnoge skladbe naših slovenskih in posebno tržaških skladateljev kot n. pr. Marija Kogoj in Karla Pahorja (poleg drugih), ki so nam odkrile doslej malo znano glasbeno področje, kateremu upamo, da bo prav z nadaljevanjem takih radijskih koncertov, posvečena tudi z naše strani vedno večja pozornost, ki jo tudi glede na kvaliteto zasluži.

(Seveda je naše občinstvo tudi ob teh kvalitetnih in zelo zanimivih koncertnih nastopih naših mladih glasbenih umetnikov reagiralo z njemu lastno potezo — z zelo skopim zanimanjem — razen seveda določenega števila častnih izjem.) -Na-

Enomesečno zakasnitev 2. številke Zaliva so zakr-  
vile težave, ki jih ima tiskarna pri nabavi nekaterih  
vrst papirja.

# KERŽÉ

T R S T

Piazza S. Giovanni 1  
Telef. 35-019

HIŠNI  
PREDMETI

PEČI NA KEROZEN  
ŠTEDILNIKI  
ELEKTRIČNI PREDMETI  
PRALNI STROJI  
HLADILNIKI

VSE ZA DOM !!!!

## COMMERCIO GENERALE RAPPRESENTANZE

D. Z. O. Z. - UVOZ - IZVOZ

T R S T - ULICA GEPPA 9  
TELEFON: 37-940, 28-352

*Na slovenski knjižni trg prihaja letos prvič*

## Sodobna ilustrirana enciklopedija

v 8. knjigah velikega formata. Prednaročninska cena Lit. 35.000. — Prednaročila sprejema:

*tržaška knjigarna*

TRST, Ul. Sv. Fančiška 20 - Tel. 61-792

## ELIOGRAFIA TERGESTE

TRST, Ul. del Coroneo 6 - Telef. 37-020

*Kopiranje načrtov in dokumentov*



*Izreden popust za diplomatska dela*

GOSTILNA

## Ostrouška

TRST, Ulica S. Nicolò 1  
Telefon 37-918



tiskarna

○  
**graphis**

○  
trst

